

*... s bár valahol bennem az ösztönösség
eltaszította, s magányt vetne ki
kettőnkre is; áttűz a rostokon,*

*mint az üveg tűnő árnyékai
között a láng — az éltető közösség
mellyel körülvesz konok századom*

(SZEPESI ATTILA: ÜVEGÖNTÖK)

Ciszta 2 táj

1965. febr

**E SZÁMUNK
MUNKATÁRSAI**

Akác László
Andrássy Lajos
Botka Ferenc
Czinke Ferenc
Cserhalmi Imre
Csetri Lajos
Dalos György
Gádorosi Vass István
Gál Sándor
Hatvani Dániel
Hegedűs István
Horgas Béla
Ilia Mihály
Kaposi Márton
Kárász József
Kovács Miklós
Nacsády József
Németh Ferenc
Orosz Sándor
Péter László
Serfőző Simon
Simaj Mihály
Strencser Ferenc
Szelesi Zoltán
Szentirmai László
Szepesi Attila
Sz. Simon István
Tápai Mihály
Tóth Béla
Tóth Sándor
Vári Péter
Vörös László
Zombori László

TARTALOM

Hatvani Dániel: Falusi udvar (vers) 83	83
Kovács Miklós: Csesztvén (vers) ... 84	84
Akácza László: Az öregasszony meg a katona 86	86
Simai Mihály: Táj (vers) 90	90
Serfőző Simon: Íme a város (vers) 90	90
Németh Ferenc: Ősz a dombokon (vers) 91	91
Horgas Béla: Boldog lehet (vers) ... 92	92
Gál Sándor: Bazaltba vésve (vers) 92	92
Tóth Béla: Kormányférfi (II. rész) 94	94
Hegedűs István: Sütőlapát (vers) ... 107	107
Andrássy Lajos: Versek 108	108
Tápai Mihály: Új költők — Szepesi Attila 110	110
Szepesi Attila: Versek 111	111

MŰVÉSZET

Cserhalmi Imre: Feltámadás a Rozsdatemetőben 112	112
Szelesi Zoltán: Alföldi művészek között — Tóth Sándor rézdomborításai 114	114
Sz. Simon István: Mesterségek iskolája 118	118

HAZAI TÜKÖR

Szentirmai László: Egyetemi hallgatók olvasási igényének vizsgálata 121	121
Kárász József: A rizsről és az öntözésről 124	124

KRITIKA

Ilia Mihály: Váci Mihály: A zseze madár 129	129
Vári Péter: Komját Irén: Az idők sodrában 131	131
Nacsády József: Cseres Tibor: Hideg napok 132	132
Kaposi Márton: Dalos György: Szavaink születése 134	134
Vörös László: Csanády János: Új törvény 135	135

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Magyar Irodalomtudományi Intézetek Könyvtára

irodalmi és kulturális rojzár

Tiszatáj

XIX. ÉVF. 2. SZÁM 1965. FEBRUÁR

Gádorosi Vass István: Gyárfás Endre: Partközelen 136	136
Strencser Ferenc: Székely Dezső: Füstoszlopok 137	137

ÖRÖKSÉG

Botka Ferenc: A kassai proletkult 138	138
Péter László: Babits Mihály újonnan előkerült levelei Juhász Gyulához 142	142

KILÁTÓ

Dalos György: Kirgiz költő, Szabó Lőrinc barátja 150	150
Csetri Lajos: Ernst Fischer: A romantika lényege 154	154
Orosz Sándor: Ernst Fischer: A fiatal nemzedék problémái 156	156

Tiszatáj-ankétok	158	Czinke Ferenc rajzai	109, 128
Gyulai munkatársunk tudósítása ...	158	Tóth Sándor rézdomborításai (reprodukció)	115, 116, 117
Kiskunfélegyházi munkatársunk tudósítása	159	Zombori László rajza	120

T I S Z A T Á J

Irodalmi és kulturális folyóirat.

Megjelenik havonként

Szerkeszti a szerkesztő bizottság

Főszerkesztő: **ANDRÁSSY LAJOS**

Kiadja a Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: **KOVÁCS LÁSZLÓ**

Szerkesztőség: Szeged, Magyar Tanácsköztársaság útja 10. Táviratcím: Tiszatáj, Szeged, Sajtóház. Telefon: 23-30, 51-98. Postafiók 153. Kiadóhivatal: Szeged, Magyar Tanácsköztársaság útja 10. Telefon: 31-16, 35-00. Postafiók: 153. Terjeszti a Magyar Posta. Egyes szám ára 5 forint. Előfizetési díja: negyedévre 15, fél évre 30, egy évre 60 forint. Előfizethető a Posta Központi Hírlapirodában (Budapest, V. József Nádor tér 1.) és bármely kézbesítő postahivatalnál. Egyéni előfizetések a 61.260, közületi előfizetések a 61.066 csekkbefizetési lapra (átutalások az MNB 8. egyszámlára) küldhetők be. Kéziratot nem őrünk meg és nem adunk vissza. Indexszám: 25916.

Hatvani Dániel

FALUSI UDVAR.

Orgonabokrok a fény felkavart porában,
eperfák combjai lángolnak ruhátlan.
Árnyékban pihés, moccsatlan rögök a kacsák,
egyik sövényről a másikra csak a csend loccsan át.
Gallykerítés kettős korcának szinusz-vonalai:
szegénység geometriája, görbülésed még a hajdani.
Roppán a múlt. A szekérrúdon tyúkok tanyáznak,
ürülékük fehér virága ekevasakon szárad,
berozsdált a csoroszllya éle, tompák a boronafogak,
pókhálóval szövi át az idő a gémberedett kínokat.
Gerendák alól félig kilóg a hámfa,
mintha még most is deréknyi tengeri terhétől rángna...
Összekunkorodott az istráng, mint kígyó vedlett bőre.
Terjed a némaság penésze a tárgyak fölé növe.
A vendégoldal gépágyúcsöve megcélozza a Napot,
lőcsre támaszkodik ferdén, mint puskájára a katona-halott,
kiegyenesedett végül, akár a nagyapák gerince a földben
s mindégy már, hogy az ég borús-e, vagy felhőtlen;
kiálló vége nem imbolyog többé az út felett,
kötelek görcsölt hurkára sem csimpaszkodik gyerek.
Csörömpölést feledő gúzsok merevednek a lécen,
szurokká alvaadt a kocsikenőcs a kerékagy üregében,
ahogy megszünt tengelyen forogni, kiszikkadt;
szétlottyant, mint a Tejút árkába lökött csillag,
önmaga a kihűlt értelem. Széttöredezett Világ...
Alig-átlátható hullámok mossák az udvar roppant Atlantiszát.
Micsoda múzeum dereng az iszaposodó nyárban!
Visszeres oszlopain támo lyog a kocsiszín hazátlan,
fakul a szalmatető, a lőtörlő rongyból kihullt a por,
jölfeslett a takarmányos kas, ürességében fuldokol,
Micsoda rétegek! Akár a kőbaltáig áshatsz le innen.
Micsoda szomjúság él még a szívre kérgesedett hitben!
Szívós kis önzés-gazok, porták zugában őrzött öntudat...
Rejtélyes-mélyek a bemohásodott téglafalú kutak.
Ha szikkadni kezd a mély, ordítanak a zsigerek.
Évezredes gyomor kérődzi a megszokott izeket.
Kerék- és patanyom fölé hiába nő a gyom,
a tiport sebekben még ott lüktet a fájdalom.
Lüktetnek az esővert szénarendek a gőzölgő határban,
tengelyig süllyedt répás szekerek a sárban,
széttépett lószerszámok, verejték-csillogású káromkodások,

éjjél-utáni felkelésekben kifakult álmok,
húsz kilométernyi zörgések izgága piacokra,
féldecire terjedő örömök a söntésig loholva...
Lüktet a sziszegve rakott boglya az udvaron,
és a trágyakazal fölött erjedő fuvalom.
Jégeső-kopogástól háztető visszhangzik,
kiáltás ércesedik a konduló harangig:
Miért volt mégis? A pállott szalonna
zsircseppje a parázsra miért hullt sercegve és dalolva?
Gürcölés homokja tüzelt meztelen talnak alatt,
amint a görcsös fejfáig taposták a dülöutakat...
Jászolnál a láncok némán csüngenek le a porba,
bár kijár most is az egy tehén hajnalonta.
Boglyák helyén a krumplisor lázad serény pöttöyeivel,
perel a magzott saláták, hagymák tornyos íveivel.
Fészter fölé feszített huzalon a hajnalokák
kék tölcserei szippantják az álmok laza hangját.
Dühöngő fényesség a Nap, s hogy szakad az égre fel,
a kerítés fölé egy marék reményt emel.

Kovács Miklós

CSESZTVÉN

Fojtotta volna a sors, a szenvedés
beléd a szót; ó hogy akarta, hogy
tiport, fenyegetett, hogy kínozott —
rúd zárva gyöngé tested börtönét,
rúd verve gyötrő álmok bilincseit,
nyűgét annak, kit emberré a hit
tett, a mégis! mégis! — bizakodás,
a dacos „nem lehet, hogy ne lehetne más!”
Jobbá tenni a világot, nemesebb
fajt a korcsult nemzedék helyett,
embert, méltót a földre, rendet vele,
amit ígér a jövő éneke!
— És ez megtartott az arasznyi lét
sivatagjában, a kietlen ég
ürességének vad súlya alatt.
Ez éltette rossz szíved, s szellemed
ez edzette, hogy nem engedhetett,
amíg az eléd meredő feladat,
a látás, felismerés kényszere
hívott: — meg kellett küzdened vele!
S merted vállalni! Ugyan mi fűtött
volna? Minden ellened esküdött,

betegség, asszony, korod pribékjei,
remény és vágy fájdó kétségei.
Talán, mert láttad itt a csesztveit
kert aljában és a sztregovai
dombok alatt, hogy mit vállal a nép?
— O, tudom én, meghallgattad szívét!
Láttad, hogy ott ők vállalják — csupán,
hogy nőjön kalász a domb oldalán —
utódok nemzését, robotolók
helyébe újabb robotolót;
szegénységbe fúló sikolyokat,
földre görnyesztő napi gondokat,
a templomi, béna alázatot,
a megadást, a lét szűkre szabott,
körben forgató tövises útjait,
s a kataklizmák rázkódásait!
Ők vállalták — milliók egy miatt? —
De lehetett-e nem hinni, hogy az,
ami táplálja ezt a vállalatot,
szükségszerűen hoz majd valami mást?
S hogy ez a vállalat ön maga
is nagyszerű már, hátha mint haza,
— sőt! — emberiség végezi, teszi,
s nem kérdezi, hogy tán sziszifuszi!
Ó, láttuk mi, kik megismétlik,
hogy a végső sóhajtásig küzdeni,
s bizni a jövőben — így emberi —:
Gabriel Péri, Anna Frank, Fučik!
S a többiek, kik összeszorított
fogakkal vállaltak golyót, bitót!
Példájuk ama Ádám-féle, az,
amit a te vállalatod mutat:
hogy minden ellenére, ami rossz,
hogy korok gyötrelmein túl, korok
örvényein, fullasztó útjain,
a történelem csalódásain,
túl mindenben —: a küzdés emberi
parancsa az embert felemeli!

1964. október 5.

AZ ÖREGASSZONY MEG A KATONA

A bogár lejjebb mászott a kukorica szárán, onnan egy levélre kapaszkodott, majd, mint valami fényes fekete gránát, bevágódott a földön végig húzódo vastag repedésbe.

Börcsök honvéd várt még egy ideig, hátha kijön, de aztán megunt. Ki-egyenesedett, s a puskáját a karjára akasztva újra járkálni kezdett. Mikor a föld végére ért, megállt. Innen éppen a falu széléig lehetett látni, s ahogy a sok kocsinyomtól fényes utat nézte, még jobban elkeseredett.

Börcsök honvéd ugyanis bálba készült. Egész héten más sem járt az eszében, mint a szombat esti bál. Tegnap azonban a századparancsnoka őt is beosztotta az őrszakaszba, s émiatt most nem kaphatott kimenőt. A nem várt szolgálat nagyon rosszkor jött neki. A múlt szombaton ismerte meg Icát, a nevetős ápolónót, akivel most ismét találkozott volna. S mivel Icának fekete haja volt és tánc közben többször is megszorította a kezét, a katonát most nagyon bántotta a kényszerű távolmaradás.

Általában Börcsök honvédnak semmi sem tetszett, amit itt parancsoltak. Ha menni kellett, szívesebben ült volna, ha meg az előadótisztet kellett hallgatnia jobb kedvvel sétált volna a széles földeken. Börcsök honvéd a szabadságot szerette. Odamenni, ahova akar, azzal beszélni, aki neki tetszik. Meg azt is szerette, ha mindig történik valami. A művezetőre ráborul a műhelyajtó, a portásnak ellopják a sapkáját, Kicsi, a birkózó, felemeli a kilencvenkilós kocsi-tengelyt. Itt, a katonaságnál azonban ilyenféle dolgok nemigen történtek. Az örökösést meg különösen nem szerette. Itt ugyanis hallgatni kellett, ő viszont nagyon szeretett beszélni meg nevetni is.

Állogált még az útkanyarban, aztán sarkon fordult, és megindult visszafelé.

Akkor látta meg az öregasszonyt.

Előbb csak a kukoricaszárak billegését vette észre, aztán kirajzolódott előtte a lassan előremozgó, fekete ruhás alak.

A katona megállt. Szólni akart, de meggondolta magát, s egy széles levelű kukoricaszár mögül figyelni kezdett.

Az öregasszony kiért a föld szélére, aztán az árokparton csomóba rakott kukoricatöveknél megállt. Körülnézett, a köténye alól egy zsákot vett elő, majd gyors, kapkodó mozdulatokkal pakolni kezdett.

Börcsök honvéd fejében gyorsan pörögtek a gondolatok. Csutkát szed a mama — mondta magának. — Itthagyták, most elviszi. A föld viszont a csoporté... Na megálljon csak!

Kibújt a kukorica mögül, s apró, figyelmes léptekkel elindult az öregasszony felé. A puskáját, mintha támadni akarna, a két kezébe szorította.

Mikor vagy ötméternyit előrehaladt, megállt. Körülnézett, nincs-e valaki a közelben, aztán az öregasszonyt kezdte nézni. A néni már nagyon öreg volt. Börcsök honvéd úgy gondolta, van tán hetvenéves is. Az arcát behálózták a

ráncok, a szeme mintha becsúszott volna az arccsontja mögé, s a keze a gyors mozdulatoktól egyre jobban remegett.

Ahogy ott állt, egy pillanatig arra gondolt, hogy talán mégse kellene így rátörni, de aztán megvonta a vállát. Na, most! — mondta magának, s gyors mozdulattal a hajlongó asszony orra alá nyomta a puskacsövet. Még el is kiáltotta magát:

— Bumm!

A néni megrezzent. A fejét hirtelen hátrakapta, valami nyögésszerű sóhaj szakadt ki belőle, aztán, mintha így parancsolták volna neki, rádőlt a félig szedett zsákra.

A katona megmerevedett. Egy pillanatig arra gondolt, hogy elszalad, de aztán eldobta a puskáját, és odatérdelt a meggörnyedt test mellé. Egy ideig hol a félrebillent arcot, hol a levegőbe markoló kezét nézte, de hogy az öregasszony nem mozdult, elkezdte szólogatni. Aztán odahajította a fejét az asszony hátára és úgy hallgatózott tovább. A vézna kis testből azonban semmi nem hallatszott. Fülelt még egy kicsit, majd hűmmögött egyet, s a lábát maga alá húzva leült.

Börcsök honvéd még sose látott halottat. Mikor a nagyapja jó tizenöt éve meghalt, nem engedték oda hozzá, s a temetésre sem vitték ki. Így most sokkal inkább csodálkozva, mint félve nézte az előtte fekvő asszonyt. Volt, nincs... — mondta magának. Jön valami, és vége... Ennek az öregasszonynak csak egy puskacsó kellett. Egy puskacsó... De azt már sehogysem értette, hogy hogyan lehet egy puskacsótól ennyire megijedni.

Maga sem tudta, meddig ült ott sodródó gondolataira figyelve, csak amikor a megerősödő szél emelgetni kezdte a kukorica leveleit, akkor eszmélt fel, hogy a halott öregasszonnyal mégis kellene valamit csinálni. Előbb arra gondolt, hogy beüzen a faluba, de szombat délután volt, s ilyenkor már egy kocsi sem jött a földek felől.

Aztán valami indulat futott rajta át. Felállt, az összegörnyedt testet egy hirtelen mozdulattal a karjára emelte és elindult vele a falu felé. Ahogy haladt, mind erősebben feszült benne a vágy, hogy megtudja, ki is ez az asszony, s hogy miért tudott ilyen könnyen elszakadni az élettől.

Legelőször Sinka Jánossal, a csoport kocsisával találkozott. Az öreg itatni hozta a lovait a faluszéli kútra.

Börcsök honvéd a kocsis előtt feszes derékkal megállt. Szólni akart, de az öreg megelőzte.

— Belelőtt?

— Csak ráijesztettem.

Sinka János bólintott.

— Boris néni, Sassné. Karácsonykor lett volna hatvankilenc éves. Úgy látszik, ijedős volt szegény.

— De hát ennyire?

— Ennyire.

Hallgattak. Börcsök honvéd az öregasszony reszkető mozdulataira gondolt, riadt szemére, és többször egymásután elismételte magában: ijedős, ijedős, de hát ennyire?

— Nagyon megforgatta őt az élet — szólalt meg újra Sinka János. — Egyszer még a lovak is megtaposták.

— A lovak?

— Még az első háború alatt. Az urát elvitték katonának, neki kellett rakodni. Ahogy hajtott, kihullottak alóla a kékék. Eltört vagy négy bordája...

Börcsök honvéd most a rohanó kocsit látta, az ágaskodó lovakat meg a porban fekvő asszonytetet.

— Megijedhetett — mondta aztán. — Az ilyesmi komoly dolog. De hát ettől?

— Nemcsak ettől. Az élet...

— Az élet. Hogyhogya az élet?

Sinka János azonban nem mondott többet. Állt a vályú mellett, és csak nézett előre.

Börcsök honvéd indult tovább.

Az első házak előtt két asszonnyal találkozott. Szólikné jött elől vizeskanával a kezében, mögötte ifjú Simonné, a darálós felesége lépkedett. Ahogy a halottat felismerték, mind a ketten sírva fakadtak.

— Így ment el szegény — mondta Szólikné, mikor megtudta, mi történt. — A szíve, elvitte a szíve. Gyöngye volt már nagyon!

— Gyenge, de mitől volt gyenge?

— A szenvedés — mondták az asszonyok. — Négy évig várta haza a fogásból a fiát.

Börcsök honvéd most a háborúra gondolt, amiről már annyit mesélt neki az édesapja, majd az öregasszonyra, ahogy riadt arccal várja a postást a kertkapuban.

— Aztán megjött a fia?

— Meg, de össze is állt nemsokára a Bagi Sándor feleségével, akihez még a háború előtt járt. Emiatt is sokat bántódott szegény.

A katona csendesesen bólogatott, az asszonyok sírtak még egy sort, aztán elköszöntek. Börcsök honvéd indult tovább.

Amerre elhaladt, a házakból emberek jöttek elő. A férfiak szótlanul néztek, az asszonyok sírtak, a gyerekek csendesesen meglapultak a kerítésoszlopoknál.

A posta előtt Márkus, a bicikliőr állította meg ismét.

— Belőle már könnyen kiszaladt az élet — mondta az öreg. — Nagyon el-esett volt már szegény.

— Bántották?

— Egyedül maradt, összetört. A lánya is otthagya. Hiába könyörgött neki, elköltözött az apósáékhoz. Szegény...

A katona most már lassabban lépkedett. A halottat nagyobb figyelemmel fogta, s közben az öregasszony fiára meg a lányára gondolt.

Mikor a kocsmá elé ért, a poros fák alatt iszogató emberek már tudtak a dologról. Egy fiú kiáltotta oda nekik, aki közben vízért járt a kúton.

Börcsök honvédet Sajti Kálmán, a patikus állította meg. Ő ilyenkor, este felé már mindig részeg volt egy kicsit.

— A Boris néni — mondta, és elcsuklott a hangja. — Tegnap volt nálam kenőcsért. Nagyon fájt szegénynek a lába.

— A lába is?

— Mindene — mondta Sisák, a sánta trafikos.

Az emberek lassan körülállták a halottat. A katonának itt már kérdeznie sem kellett.

— Még a falhoz is állították, mikor el akarták vinni az üszőjüket a visszavonulásakor — mondta az öreg Szeri, aki ott lakott a szomszédjukban. — Akkor őszült meg egy nap alatt.

— Egyszer a padlásról szedték le a végrehajtók — mondta Sipka, a kocsmáros, aki ugyancsak kijött, hogy megnézzé a halottat. — Ötvenkettőben, a beadás miatt.

— Szegény asszony!

— Szegény asszony!

Az emberek bólogattak, néhányan bementek sörért, Sisák, ahogy szokta, pálinkát hozott a patikusnak.

Börcsök honvéd az embereket nézte. Az öreg Szeri arca időnként megrándult, a patikus bólogatott, Sisáknak, mintha beszélne, némán mozgott a szája.

— Már tavaly is összeesett — mondta hátul valaki. A lányához ment be, a kórházba. Ott virrasztott a szülőszoba előtt. Mikor aztán a kis Mari meglett, végigvágódott a földön.

— Nagyon fáj már a lába szegénynek — motyogta maga elé a patikus.

Mikor Sisák a harmadik pálinkát hozta a patikusnak, akkor ért oda Tari Pista, a rendőr. A biciklijét ledobta az árokspartra, s úgy tolta szét maga előtt az embereket.

— Ő az?

A katona bólintott.

Aztán a rendőr végigtapogatta a halottat. Mivel ütésnyomot meg sebhelet sem talált, kicsit hátrább lépett és úgy nézett Börcsök honvédre.

— Tényleg csak megijesztette?

— Tényleg!

— Haza kellene vinni — mondta Tari Pista, a rendőr.

— Hol lakik?

— A templomon túl, a harmadik ház az övé — mondták többen is. — Most meszelt szegény. Ózbarnával van elhúzva a fal alja.

A holttestet feltették a rendőr biciklijére, s úgy tolták végig a falun. A furcsa menethez nem csatlakozott senki, csak Sajti baktatott egy ideig utána, kezében az üres pálinkáspohárral.

Az öregasszony házába könnyen bejutottak. A folyosóajtó nyitva volt, a konyhaajtó kulcsát is hamar megtalálták egy szögre felakasztva.

Börcsök honvéd a halottat a szoba sarkában álló faragott végű ágyra fektette. A háromszögletű, fodros párnát szépen odacsúsztatta a feje alá.

A rendőr már az udvaron járt, amikor eszébe jutott, hogy a szabályok szerint nem fegyverezte le a katonát. Visszament és a puskát elkérte tőle. Aztán indult, hogy jelentse az esetet.

Börcsök honvéd egyedül maradt. Félelmet most sem érzett, csak valami megmagyarázhatatlan érzés töltötte el. Nézte a csontszínű halottat, és időnként bólintott egyet.

Mikor este fél kilenc felé a készültség eljött érte, szó nélkül túrte, hogy közrefogják és bekísérik a laktanyába.

Simai Mihály

TÁJ

*Kertek tenyere
mesezöld sárkányok
sárga sarlóval a torkukban*

*Dél van
a nap arany küllőfogait
csikorgatja az isten*

*Kékség felgyújtott kazlaiban
füsthomlokú szél gondolkodik*

*míg a törzseken dörgő
zöld öklök
boldogságukat követelik a nyártól*

Serfőző Simon

ÍME A VÁROS

*Íme a város,
 ahol otthonom van,
és fölismerek szavaimra,
elküldi értem szeretőit,
izgalmas ismerőseim,
— hallottam rólad, emlékszel,
régóta nem égek
 már hiába,
itt élek,
 kiszámolom az utcán a pénzt,
vacsorára elég-e,
olyannak tartom magam,
 mint itt mindenki,
gondjaimmal hasonlítva rájuk,
hirdetek valamit, melyre
fölgyúlva rádöbrentek,
nem támadok ajtókra,
de bemegyek bárhová,
lassú imák szertartása
közben valakit leszólni:
— ehhez már ma kell kezdeni,
kik nem tudtak eddig rólam,
 az ügyek sorozóasztalainál
nevemen szólítanak,*

ki önmagam üldöztem,
hát idetaláltam,
életem nem árulom,
mint parasztok a lovat,
íme a város,
ahol az egzótikus kölyökálmok
még visszavágytak a
csordakút-esti iskolába,
— nem mondják már föl a leckét,
elmaradnak pirongató hiúságaim,
viszketéseikre
alig emlékezem,
nem akarok már szökni innen,

intek csak,
ahogy a liba-pofájú emlékek
gágogva elhúznak a szélben,
mint meztelen asszonyt,
úgy érzem a várost,
az égre néz velem,
merre távoli harangszó száll,
és lángba borult csillag.

Németh Ferenc

ŐSZ A DOMBOKON

Köd lepi otthon az ótemetőt,
füstbe takaróznak a házak,
csönd legelészget a szőlőhegyeken,
cigánygyerekek citeráznak.
Sarokba húzódnak a vének
melegedni a csutka tüzénél.
Mind kevesebbek, mint a fogyó hold,
mely az ezüstnyírfák ágahegyén kél.

Kihalnak a régi jó öregek,
ki főzi az ősi ételeket,
hova tűnnek a lányok, az álmok,
a felhők, melyeket a szél tereget,
meg a régi szokások, a mondák,
hova tűnnek a novemberi esték,
amikor az ágyakat bontják?

Dér csillagozza a galagonyabokrot,
ezüst subáját az ős leteríti.
Szemerkél az álom a házak ereszen
s hajnalra a földet telehinti.

Horgas Béla

BOLDOG LEHET

*boldog lehet az
akinek ilyen korban
boldog lehet az
ülhet a földön
és nézheti testeden át
madarak simogatnak
tollukon zajtalan siklik a nap
egy kis halványzöld szerkezet
zakatol itt valahol
várd meg amíg elhallgattatom
várj addig a vizparton
a harmadik kőnél
már csak az erőtlen lemezkék
együgyű kis zuhanása
a körbeforgó lendkerék zavar
majd megállítom
egy marék homokot hoztam
nincs más örökkévaló
most már csak téged fosztogatlak
egész életedben te gazdag
míg a szád széléből is kifut a vér
olyan szegény vagyok én
olyan boldog
hogyan ilyen korban
nézhetem a testeden át
az erdő az erdő az erdő
az összekuszált erdő
a növényomladék alatt is
nincs más örökkévaló*

Gál Sándor

BAZALTBA VÉSVE...

*Bazaltba véste kútjait a csönd
szurok-ragyogású az éjjel
mozdonyok dohognak át a tájon
vas-gyomrukban a tűz örületével.*

*Fölszikkázik a meghorzolt magány
átizzik delejes teste
valószínűtlen, messzi csillagok
fényt könnyeznek a fákra, füvekre.*

A töltés melletti nádfedeles házban
(parányi, mintha sünkutya volna)
sokszögű hálót sző a fájdalom
millió-karú pókja
s lerakja a kín kristály petéit,
melyeket teste melegével
kikölt a kotlós idő és táplál
eleven vérrel.

Hiába épül a bírsalmaszagban
bástya a halál ellen ötven éve,
visszatorpan a remény kóborló nyája
a mélység széléhez érve,
mert onnan villogó, tányér-szemekkel
csattog fel a szenvedés kiéheztetett
rája-hada
és nincs menekülés, mert mozgó falként
kényszerít előbbre minden éjszaka.

Anyám, ha tudnám, hogy segít,
karjaimat, barna szememet
adnám oda érted,
fehéren izzó kövekre feküdve
némán halnék meg érted.

Sínre hajólnék, mikor a hajnali
tehervonatok jönnek,
csak emberibb legyen a szenvedés,
csak egy éjszakád legyen könnyebb.

Magamba oltanám a fájdalmat,
mely téged naponként
rombolva átjár,
mert a tehetetlenség nekem gyötrőbb
a halálnál.

Így gondolok rád, mikor a csönd kockáiból
már az éj piramisát kezdi építeni
az este
s valószínűtlen, messzi csillagok
fényt könnyeznek a fákra, füvekre.

KORMÁNYFÉRFI

II. rész.

Ősszel a harmadik évfolyamon leveleztem. Egyszerre értelemmel lett teli az életem. Célok nélkül tehetetlenül vergődik az ember akár halott tárgyak az áradmányos folyón. Tanultam. De hát attól messzi voltam, hogy igazán teljesnek tudjam az életet, nem volt asszonyom. Mari? Marival, hogy is lehet ezt elmondani? Hadifoglyok mesélik, hogy amikor nagyon kiéheztek, nyersen megették a fagyos krumplit is. Marira éppúgy rábízta a fizetésem, ahogy a feleségemre. Jól bánt vele. A gyerekek szépen, tisztán jártak. Minden hónapban tudott valami újat akasztani rájuk. És nekem is jutott egy-egy új zokni, minden szó nélkül. Csak betette a szekrényembe. Egyszer csak előállt, hogy válasszunk új szekrényt, mert a régi kétajtósban már nem férünk meg. Választottunk. Fizetett. Miből? Kacagott. Elég jól keresel, mondta. Máskor meg rádiót vett, mert a régi már csak Pestet fogta. És főzött mindennap. És nem tiltakozott, amikor együttlétünknek úgy a negyedik hónapjában egy éjjel át-hengeredtem hozzá. Üvöltött bennem az állat. Nem tiltakozott és nem hálálkodott, mintha vagy tíz éve így élnék már. Másnap nem kacintott rám cinkosként, nem ült az ölemben, nem mondta, hogy házasodjunk össze.

Anyám rendszabályozott volna.

— Miért nem veszed feleségül? Rendesebb asszonyt nem is találhattál volna.

Kedvelték egymást Marival. Sűrűn módját ejtették, hogy találkozzanak. Mari eljárt hozzá mosni, vasalni. Ha valamit süttött, szaladt vele anyámhoz. De amúgy is szívesen elidőzgettek egymással. Anyám egyre nyakurászott.

— Vedd feleségül. A kölykök is szeretik.

Mind igaz volt.

— De én nem szeretem. Annyira nem, úgy nem, ahogy a feleségét szokta az ember.

— Minden férfi hülye. Azt szeretitek ti, aki el tud terülni az ágyon. Aztán lehet akármilyen ringyó, árokperti perszóna is.

— A házassághoz szerelem kell, nemcsak megbecsülés, meg szorgalom, meg mit tudom én, mi?

— Mari megérdemelné.

— Talán ő mondja ezt anyámnak?

— Még akkor is másról kezd beszélni, ha én megemlítem neki. Azt mondja, jól van ez így is. De meddig lehet ez így? Nincs jogod bizonytalanságot tartani.

Tanultam. Volt rá időm. Meg kedvem is. Mire volt gondom? Mindenem megvolt. Még nő után sem kellett szaladoznom. Piszok az ember, hogy erről ilyen útszélien tud beszélni, de ez az igazság. Mari meg vállalta. Olyan komoly és figyelő arccal, ahogy a kölyköket öltöztette reggelenként.

Ötödik félévi vizsgámra olvastam az Akadémiához közel levő kávéházban, s asztalomhoz lép két hölgy, hogy engedjem meg, míg elfogyasztanak

egy duplát. Valóban egyedül ültem, minden más hely foglalt volt. Félrehúztam a jegyzeteimet. A hölgyek rám se néztek. Hozták a kávéjukat, mindjárt fizettek is, és én tudtam, hogy én többé soha nem látom őket. Pedig az egyik, képes újságokból nyírkáltam ki olyan nőtípusokat, amilyenek nékem elérhetetlenek voltak. Az egyik hölgy ilyen volt. Elfelejtettem elesettséget, elfelejtettem, hogy életem bilincsei retentő szegekkel kovácsolódtak össze, lehúznak, az örök földönjárásra predestinálnak. És egy pillanat alatt átfutott rajtam, hogy nekem már nincs jogom a boldogságra, mert így jártam, nincs jogom egy olyan nőt szeretni, akit minden porcikámmal körül tudnék fogni. Most felálltak, elindulnak, többet soha nem látom őket.

— Mint kamaszkoromban, most is azon sajogtam, hogy kiknek juthatnak az ilyen, imádni valóan szép nők? Ki az a kiválasztott szerencsés ember? Aztán nem tudtam ránézni a jegyzeteimre. Morfondíroztam magamban, hogy az öreg is jöhetne már. Csak ülök, ülök, s lesem, hogy mikor telefonál, hogy álljak elő. Semmi kedvem az ücsörgéshez. Mennék, futnék haza. Azt is minek? Hazarek felpizkálva, szép nők képével a fejemben és idegeimben, aztán ott lesz Mari. Áldott lélek, de inkább lenne testvérem, mint... Az ember a testvérel... [Ködni, ködni lenne kedvem. De ha nyomom a gombot, hamar végzek az egyetemen, ha nem a pofámért, majd a társadalmi helyzetemért magamhoz áhíthatok egy ilyet, egy ilyenfélét, aki majd kárpótol minden kínlásáért. Rajta legyen, rajta is legyen, amit szerethetek, ne csupán benne. Hát a sofőrnek nem juthat ki a jóból, csak karambolok, megcsalattatások, lopott ölelkezések, vagy megutált nyomorult kényszermegoldások? Mikor élhetek már kiteljesedve? Soha! Nem! Abban nem lehet belenyugodni! Ideges voltam. Rágtam a mancsomat. A szép nő visszajött.

— Bocsánat, a kesztyűmet itt felejtettem a széken.

— Kérem, parancsoljon.

— Köszönöm. — Elindult.

— Egy pillanat. Ne vegye tolakodásnak, beszélni szeretnék Önnel.

— Nincs nekünk beszélőnivalónk. Különben is, elkésem a buszom.

— Hagyja. Hazaviszem. Kocsival vagyok.

— Köszönöm.

— Nincs egy pillanata?

— Egy fél sincs.

— Nem adom vissza, amit még itt felejtett.

Nagy szemeket meresztett.

— Mit?

— Ha nem marad, nem mondom meg.

— Ugyan. — Kedves biggyesztéssel ugrott valami enyhe harag az ajkára.

— Legyen vele boldog. — Fél lépést tett, belenézett retiküljébe. — A nap-szemüvegem. Kérem szépen vissza. — Fenyegetően nézett. Tetszett a hangja is. Kinézett az ablakon. — Most elment a buszom. Maga miatt.

— Foglaljon helyet. Parancsoljon valamit. Hazaviszem.

— Vigyen, de rögtön, maga miatt késtem le. Közölnöm kell, hogy megszire lakom.

— A világ végére is elvinném.

A lány elől ült mellettem, s mindennél nagyobb gondja volt a szemüvegére.

— Nincs nálam. A táskájában kereste, bizonyosan ott is van. — Belenézett.

- Visszatette.
- Ném is volt nálam.
- Maga bűvész. Az előbb még nem volt itt.
- Azt hiszem, ott volt, csak nem látta. A haragtól.
- Lehet. Akkor most tegyen le, kérem. Megvan a szemüveg. Még innét is nagyon messzire lakom.
- Nem baj. Annál tovább magával lehetek.
- Maga pesti?
- Nem, szegedi vagyok.
- Pont úgy tolakszik, akár egy fővárosi pilóta.
- Ja kérem, a szép nőkért...
- Ugyan. Nyomja a sódert. Úgy ismerem már a dumájukat.
- Sokan mondják, hogy maga szép?
- Nem is vagyok az, s nekem mondhatnak bármit. Komoly vőlegényem van. Más nem érdekel. Az embernek azért van két füle, ha az egyikén bement a duma, legyen másik, ahol kijön.
- Melyik iskolában tanítják ezt Pesten?
- Iskola nélkül is tudja azt minden lány, hogy kik a férfiak. Különösen a sofőrök.
- Szélhámosok?...
- Ahogy mondja. Ismerheti őket. Vagy a saját kocsija? Akkor meg azt hiszi, mert van egy tragacsja, beesnek magának a nők. Az ölébe másznak.
- Sajnos nem így van.
- Még szép.
- És ki a vőlegénye?
- Most katona.
- Szegény.
- Miért. Maga nem volt?
- De. Csak nem szerettem. Kéményseprőnek is azért nem mennék'el, mert azok is derékszíjat hordanak.
- Hát ő sem jó szándékából ment oda. Vasas.
- És nagy a láz maguk között?
- Az a mi dolgunk.
- Igaza van. Bocsásson meg.
- Semmi, csak ne higgye, hogy az autó mindenkinek elveszi az eszét, meg a hadova.
- Hol dolgozik?
- Ne faggasson.
- Gondolja, hogy a maga arcához illik ez a merevség?
- Köszönöm a bókot.
- Tehát mivel keresi a kenyerét?
- Szövőnő vagyok, ha tudni akarja.
- Hiszen akkor szaktársak vagyunk. Szőnyegszövő voltam.
- Volt. És hol?
- Szegeden.
- Szép.
- Szép szakma volt, most kormányférfi vagyok.
- Linkebb foglalkozás, mint az előbbi.
- De legalább világot lát az ember.
- És sok nőt, ugye?

— Hát nem csukom be a szemem, ha élém kerülnek. Különösen most nyitom ki, hogy magát látom.

— Hiába minden. Nekem teheti a szépet.

— Megsértettem valamivel? Minden nőnek tetszik, ha szépekkkel traktálják.

— Csak nem akárkitől.

— Persze. A sofőr akárki.

— Nekem igen.

— Végeredményben igaza van. Mikor láthatom?

— Soha!

— Az nekem túlságosan soká lesz. Legközelebb mikor?

Szigort erőltetett magára, és hallgatott.

— Nézze, ha maga valóban textiles, akkor most délelőttös volt. A jövő héten délutános. Tehát délelőtt szabad és itthon lesz. Itthon fogom keresni.

— Itt álljon meg, kérem.

— Itt lakik?

— Innét már gyalog is könnyen hazajutok.

— Elviszem a lakásukig.

— Köszönöm. Kérem, álljon meg.

Megálltam. Kiszállt.

— Visz-lát — mondta, és rám se nézett.

— Kezet sem ad?

— Igaz. Szamár vagyok. De maga az oka.

— Viszontlátásra. — Nyújtotta a kezét.

— Őszintén mondja, hogy visz-lát?

— Nem. Ezt nem.

— Be sem mutatkoztunk. Verő Imre.

— Eszter.

— Szép név. De milyen Eszter?

— Cserág Eszter, csak engedje el a kezem, itt engem mindenki ismer. És különben is.

Beszaladt a sarki közértbe. Felemeltem a motortetőt, azzal a szándékkal, hogy megvárom, míg kilép. Az üzlet körül nagy volt a forgalom. Fél órát várakoztam. Sejtettem, hogy szem elől tévesztettem. Bementem a boltba. Nem volt ott. Meglépett. A déligyümölcsösnél telefonáltak. Megkérdeztem, ismeri-e Cserágékat. Gondolkodás nélkül intett nemet. Aztán hozzám hajolva mondta, hogy a pénztárosnál érdeklődjem. Az idevaló. A pénztáros tudta. Pontos címet adott.

A professzor már várt a kávéházban. Soha semmiért nem szokott szemrehányást tenni nekem. De ha valami szúrta a begyét, akkor magázott. Most is.

A Pest utáni napokban négy tárgyból vizsgáztam. Politikai gazdaságtanból meghúztak. Dülledt szemű tanársegéd nyaggatott velem, és sehogy nem tudtam egy nyelven beszélni vele. Dühös volt rám. Tüskésbokor haja barázdás homlokába hullott, kezét nadrágzsebébe fúrta, és járkált a szobában. Pedig polgárból tudtam magam a legfölkészültebbnek. A gyárban is foglalkoztunk vele vagy két évig, az egyetemen meg szemináriumot vezettem belőle. Az igaz, hogy az új tankönyvbe nem nagyon néztem bele. Bántott nagyon. A fene egye meg, hát ez a taknyos hajít a pléhre. Nem igaz, hogy nem tudtam. Mindegy, meghúzott. Többi tárgyból négyesekre lecsúszkáltam. Ez meg kihajított.

— Nem írom be az indexbe. Jöjjön vissza jövő héten.

Morogtam magamban. Jövök persze, ha bennem akar gyönyörködni a fiatal titán. De ahogy az ölembe vettem újra a könyvet millió tételével, fejezetével, bekezdésével és képleteivel, minden lapjáról Eszti táncolt elő. Nézhettem a polgázt. Órákon át ültem fölötte, semmi nem ragadt rám. Ahány lap, annyi fotográfia Esztiről. Olyan ábrándos voltam, mint egy tizenhat esztendőös kamasz. Úgyis az enyém lesz! Szépen megszerzem a tanárit, aztán feleségül veszem. Erre ráhajtok. Talán még ezért érdemes nyomni a gázt.

A következő héten nem volt az öregnek útja Pestre. Egyre emlegettem pedig neki a kérdést. De ő csak beletemetkezett a jegyzeteibe, és semmivel nem lehetett kirángatni belőle.

— Ül a fenekeden és tanulj! Örülj, hogy állhatsz.

De nekem mehetnékem volt. Addig módoltam más intézetekben, hogy csak elkértek egy pesti útra. Az öreg mérgelődött.

— Pofátlanság. Szerzek magamnak kocsit, erre mindenki rászáll.

Persze a végén én győztem, mehettem Pestre. Rohantam ki Cserágékhoz. Szépen felöltöztem, arcom már kezdett kisimulni a bajok óta. Ötven körüli öregedő asszony foglalatostkodott a ház előtt. Ruhát csavart. Arca teli volt hármatos verítékkal. Fürkésző szemmel tekintett rám, kötényéhez törülte kezét.

— A villamos ktsz-tól?

— Nem, kérem szépen, én X. Y. vagyok, Esztikét keresem, illetve szeretném a kedves mama engedelmével meglátogatni.

— Kicsoda maga? Munkatársa talán, vagy?...

— Igen, mama, én a vagy vagyok.

— Nincs itthon. Már azt hittem, a ménkű üssön bele a villanyszerelőkbe, egy hete könyörgök, nincs villanyunk. Már azt hittem, ők jönnek.

— Ha tudok, segítek, néni kérem.

— Ért is maga ehhez... — és megnézte ripsz fehér német ingemet, fekete csokornyakkendőmet, ruhámat és cipőmet.

— Megengedi?

— Se a mosógép, se a vasaló nem megy, mert ezek akkora urak, ha beszól magamfajta szegényember, egy hét is kevés nekije, mire kireszeli őket az ördög. Pénzért sem jönnek. Holnap hazajönnek a fiaim, és tiszta inget nem tudok rájuk adni.

Megnéztem a biztosítékot. Le volt égve. A kocsifarból rézhuzalt hoztam, átkötöttem a dugót. Volt áram. Semmiség. De hát két nőszemély hogy érthetne ehhez. Mindjárt a ktsz-hez rohannak. A centrifuga is elindult. Míg csöpögött műanyag csövén a víz, a néni valamicskét engedve merevségéből, rám villantott.

— Honnét ismeri a lányom?

— A múlt héten volt szerencsém. (Olyan választékosan beszéltem, ahogy a professzorok szoktak a kocsimban.)

— Szóval, olyan futó kicsoda, he?

— Nem.

— Naná, majd elismeri. A villanyvasalóhoz ért-e?

— Volt már vele dolgom.

— Megnézné? Nem kérem csak úgy.

Kihozta. Én meg szerszámokért mentem. Szétszedtem. A mama úgy nézett rám, mint akinek félnie kell, hogy kilopok belőle valamit. Csak a cekász bújt ki a belépő anya alól. A szigetelő gyöngyöket nem is kellett bolygatnom.

Meghúztam a csavart, bedugtam a zsinórt. Az ellenállás fölparázslott. Jó. Őszszeraktam a vasalót.

— Parancsoljon, néni.

— Nem lesz baja?

— Egyhamar nem.

— És mit akar a lányommal? A szélhámusokat nem tűröm. Komoly vőlegénye van. Technikus a TMK-nál, vagy minél.

— Tudom.

— Nahát akkor. Mivel tartozom a szerelésért?

— Semmivel.

— Igyon meg egy pohár bort.

— Nem szabad. Különben sem tartozik a néni. Bár csak... Örökké ezt csinálhatnám itt maguknál.

— Micsoda?

— Mondom, szívesen lennék örökös villanszerelőjük.

Eszter ennivalóan szép piros kalapban, fehér kabátban, ringó aljú szoknyában jött be a kapun. Keze teli volt csomagokkal. Meglepődött.

— Hát maga?

— Mondtam, hogy eljövök — és segítettem lerakni a hálókat meg a tejeskannát.

— Miért tola克斯zik? Mondtam, hogy hagyjon békén.

— Megcsinálta a villanyt meg a vasalót is.

— Köszönjük, mennyivel tartozunk, és kérem...

— Menjek?

— Igen.

— Legálább ültess le az elvtársat, lányom. A villanszerelőkre várhattál volna. Kínáld meg valamivel.

— Semmi kedvem hozzá.

A mama szigorral nézett a lányra.

— Jöjjön, maga nem is tudom, milyen alak.

Szidott, de bizonyos játékoságot éreztem vibrálni szavaiban.

— Alkoholt magának nem szabad innia. Csinálhatok szederlevet?

— A maga kezéből, Eszter, a lúgot is megiszom, vagy a kátrányt, csak forró ne legyen.

— Látja, csak egy kis engedést vegyen észre, maga már azt hiszi, minden a magáé.

— Bárcsak hihetném.

— Másról beszéljen.

— Olyan szép lány maga, hogy az csuda.

— Másról beszéljen, kérem.

— Beleszerettem.

— Itt a tészta. Meg a szederlé, egyen, igyon. Nincs kedvem az áradozás-hoz.

— Miért ilyen szigorú?

— Az élet azzá teszi az embert.

— Ja, az élet. Bizony az néha megtaszigálja a dolgozót. Csak egyet, Eszter, engedje, hogy időnként felkeressem magukat.

— Semmi szükségem rá. Nagyon kérem.

— Nem tetszem magának?

— Nem.

- Utál?
- Nem is utálok. de nem is tetszik. Egy pilóta a sok ezer közül.
- Megvet?
- Nem.
- Szóval eljöhetek néha?
- Megleszek anélkül is. Már mondtam, hogy hányadán állok.
- És ha nem lenne az a fiú?
- Akkor lenne más.
- De az sem én lennék?
- Valószínű.
- Búcsúzom, Eszter. Bólintson rá, hogy nem dob ki, ha eljövök. Elég sűrűn Pestei járok. Tehát a jövő héten.
- Vendéget nem szabad kidobni.
- Köszönöm.

A mamának kezet csókoltam, és visszamentem a városba. A következő héten senki nem volt otthon Cserágéknál. Az ujjamon számoltam ki, melyik műszakban kell dolgoznia. De az üzemet nem tudtam, hol dolgozik. Rágtam az öklömet. Valóban elbizakodott lennék? Azt hittem, úgy nagyon belülről, hogy majd itt ül a kis piros kalapban és engem vár. Miért várna? Megmondta. Persze, nem nyugszom bele. Ácsorogtam a bezárt kapu előtt. Az utcán gyerekek fociztak.

— Bácsi kérem, tessék engedni, hogy dudáltassak — mondta egy maszas srác, talán még iskolába se járt.

— Dudáltassál, pajtikám — és az ölembe vettem a fiút, egy rakományt meg hátulra engedtem belőlük, és játszani kezdtem az utcában velük. Megtudtam, hogy Eszter műszakot cserélt. Amint jólaktak az autómmal, kivágtattam a KISTEX-be. Csak vaskos hazugságok árán engedett be a portás. Fél óráig magyarázkodtam, míg az előcsarnokig eljutottam. Halom virágot vittem be hozzá. Szikrázott a szeme a dühtől, és jól megmondogatta a magát, bár nem mindent értettem belőle, olyan nagy volt a gépek zsvivaja. Virágot visszaadni nem illik. Sem a hozónak a hátához vágni. Háromnapos vándorlás után levelet kaptam Esztertől.

„Verő Úr! Ennél nagyobb kitolást nem is csinálhatott volna velem. Direkt műszakot cseréltem, hogy ne találjon meg. Erre Maga kijön az üzembe, hogy mindenki meglássa és tanúsíthassa vőlegényem előtt, hogy pasasom van, aki még ide is utánam szaladozik. Nem kérek magából, és soha nem akarom látni, csak meg ne vakuljak. Én erdélyi vagyok és utálok a síkföldet, a síkföldi sunyi atyafiakat. Érti? Így gondolkozzék! Ha nem értené, majd a bátyáim megmagyarázzák magának. Az egyik bunyós, a másik meg mozdonyvezető. Már így is veszekedtek a mamával, hogy mért nem rúgta ki azt a léhűtőt. Megkaphatja, ha sokáig keresi magának.”

Csak azon csodálkoztam, hogy ekkora brutalitás miképpen fér bele ilyen szép nőbe? Amúgy meg pengetőig az önérzetembe szúrta a bicskát! Nem engedek! Egész életemben boldog lennék, ha magaménak tudnám ezt a tiszta szemű, kedves lányt. Nem engedek!

Írtam neki. Volt időm. Pótvizsgán is túl voltam. Örökké vártam. És bámultam eddig elfutott életemet. Semmi szép benne. S fölöttem megállíthatatlanul ketyegett az idő. Igazán boldognak, csak talán én hittem magam egy időben. S lehet, hogy már akkor is szarvaím voltak. Hogy ne kelljek, azt nem

tudom elviselni. Haditerveken törtem a fejem. Eszter meghódításának módzatait latolgattam.

Valahányszor Pesten jártam, lestém, mint a megszállott, ácsorogtam utcájuk sarkán. De két hét is eltelt, még csak nem is láthattam. Leveleimre nem válaszolt. Kapujuk zárva, mert a fenyegetése ellenére is bementem volna hozzájuk. Aztán megint az utca srácai húztak ki a bajból. Megtudtam, hogy Cserág néni harmadik hete fekszik a Rókusban. Operálják, talán már át is van rajta. Virággal meg minden jóval álltam ágya elé. Gondoltam, ha a mamiánál behizelgem magam, nyert ügyem van.

Itthon mozdulatlan volt az életem. A fiúkák okosodtak, mindenük megvolt. Mari aggódó kék szeme vigyázta mozdulatukat. Jobban szerette őket, mint a szülő édesanyjuk. Húgomnak száz életre elfogadtam volna. Utáltam magam. Nagy álmokat szőttem a szép Eszterről, és időnként Mari mellé bújtam. Figyelte minden lépésemet, igyekezett a gondolatom is ellesni. Soha nem beszélt a szüleiről, sem a feleségemről.

Aztán, hogy beköszöntött a nyár, megállt a professzorom élete is. Nem volt utunk Pestre. Ha megfeszültem, akkor sem tudtam havonta egynél többször feljutni. Levelezgettünk. Úgy véltem, a mama feloldotta a zárlatot. Nagyon semleges dolgokról irkáltunk. Én jól megmondogattam a papírnak érzelmeimet, de arra soha nem jött válasz. A munkáról, a mama egészségi állapotáról, a kéthetes SZOT-üdülésről írt. S ha ritkán találkoztunk, színházról beszélgettünk, moziszinészekről. Hozzájuk nem mehettem, mert Eszter szerint a bátyók látni sem akartak. Üldögéltünk a Margitszigeten, a Hűvösvölgyben meg hangulatos kisvendéglőkben. És mindenről beszélhettem, csak az érzéseimről nem. Ha elkezdtem, akkor szedelőzködött. Kölcsönképpen ő sem beszélt a fiúról. Ebben nem egyeztünk meg, de éreztem, hogy tapintatból teszi. Vallásos volt. Már a templomot elhagyta volna, de az anyja... A kedves mamiának nagy gondja volt lánya lelki éltére. Panaszolta, hogy a barátnői kinevetik érte. De mit tehetett? Különben sem árt az. Az anyja kedvéért. Az anyja öt gyereket nevelt föl egyedül. Az apjára rázuhant Erdélyben egy kokilla tüzes vas. Az öt közül ő volt a legkisebb és a lány.

A nagyon várt ősz meghozta a hetenkénti pesti utakat. Eszter megadta magát a sorsának? Nem tudom. Kitartóan soha nem nézett a szemembe. Ha összeakadt tekintetünk, az övében mást nem leltem, mint tisztaságot. De olyat, hogy a fene majd megevett tőle. Moziba is jártunk. Olyankor nem tűrte, hogy beszéljek hozzá. Minden figyelmét a filmre fordította. A kezét se engedte, megcsókoljam. Pedig úgy könyörögtem érte, mint szopós a tej után. Nem engedte.

— Eddig azt becsültem, hogy nem élt vissza könnyű helyzetekkel, hát ne rontsa el a megbecsülést.

Örültem, hogy valamiben tetszem neki. Aztán hetenként találkoztunk. A tudomány is üzemelni kezdett a nyári szünet után, és én szállítottam ebbe az üzembe a doktor proletárokat. A megbeszélt találkozásokon semmi változás rajta. Pontos volt, kedves. Kimértiségéből nem engedett. Ennek is örültem. Gondoltam, valamire úgymis eldől a dolog, hiszen mindent megtettem megnyerésére. Keményen tartotta magát. Ajándékot, virágon kívül, nem fogadott el. Moziban a ráeső részt fizette.

Otthon semmi változás. Senki nem tudta, hogy én Pesten legényember életet élek. Hazudok, mert otthon is történt annyi, hogy az egyetem lakással prezentált meg. Szoba-konyhás, kedves új komfortot kaptam. (Kicsi volt, igaz,

de déli fekvésű és tiszta. Kezdünk emberibb életet élni. Most még Eszter kellene ide, és ráírhatnám életem számlájára: fizetve. Mit sem akarnék többet. Én nem futkároznék, nem lennék más nőket. Őt nézném, és fognám körül minden gondolatommal. De hát csak a végtelenbe tűnő utak legvégén sejthetek valami megoldást. Ha majd végzek. És ő úgy jön a találkozókra, pontosan érkezve, mosolytalan arccal, megfontoltan, ahogy a legforróbb nyárban. Semmi változás rajta.

Hetedfélévi vizsgámra nyaldostam a jegyzeteket. Sokszoros buzgalommal hajtottam a sorokat, mert minden reményem az volt, ha tanár leszek, másként beszél velem Eszter.

Szerdán fönt voltam. Presszóban ültünk, aztán moziban, ahogy szoktunk. Hazavittem az utcájukig. Szépen kezet fogtunk. A pénteki postával levelet kapok tőle. Idegesen bontom a borítékot. Mióta ismét rendszeresen járok föl, nem leveleztünk egymással. Valami történt! Jó hír, rossz hír?

„Kedves Imre!

Bocsáss meg, szóban nehezemre esett volna megmondani, hogy a vőlegényem még a múlt hónapban leszerelt. Holnap megesküszünk. Többet nem találkozhatunk. Ne haragudj rám. Kicsit behízelegted magad nálam. És fájt volna látni bánatodat, amikor megmondom, mi a helyzet. Szándékosan írom ilyen későn a levelet, hogy már ne legyen alkalmunk találkozni. Derék ember vagy, akitől elvárom, hogy nem zavarod meg a férjem fejét, sem az én nyugalمامat, levéllel, esetleges megjelenéssel. Kérlek, hogy nyugodj bele döntésembé. Jóságodért szeretettel és hálával Eszti.”

Mintha a hajam gyulladt volna meg. Egy pillanat alatt kifordított az élet, mint paraszt a liszteszsákot. Fuvar nincs Pestre. A professzorom még tegnap elutazott Debrecenbe. Péntek van, egy óra. Menetlevelet kell szereznem. Nem megy az ügy, hogy nyugodjak bele. Nem nyugszom bele semmibe! Dehogy tudtam én, mit akarok. Látni akartam, beszélni vele, megmondani neki, ellopni, vagy megölni? Mit tudom én?

Szaladozok alkalmi fuvarért. Intézeteket csöngetek fel. Nincs útjuk. Esetleg holnap reggel. Nekem késő. Ma dolgozik utoljára. A héten délutános volt. Ma tízkor lelép, aztán vége. Holnap minden elkészett. Futok a gépkocsi-előadóhoz. Merev pofával ül a szemétdombján.

— Mi feslik? — azt mondja. Minden sofőrrel ellenséges. Neki minden sofőr gazember, strici, léboló. Tőle nem lehet összekacsintásra menetlevelet szerezni. Gondoltam, kihívatom valakivel a szobájából. Beszerveztem hozzá a haveromat. Már két óra is elmúlt. A személyvonat öt perccel előbb elindult. Csak kocsival mehetek. A havert a garázsban lelem. Éppen menne haza. Megegyeztünk. Hívassa le az előadót a szobájából. Ha az lemegy, nem zárja be az ajtót, nyert ügyem van. Ögyelegtem a folyosón. Az előadóm kilép, ballag le a lépcsőn. Besurrantam a szobájába, fölnyitottam az asztalfiókját, kiállítottam a menetlevelet. Bélyegzőt nem találtam. Jöttek a folyosón. Zsebre gyűrtem a papírt. Az előadó belép.

— Maga mit szédeleg itt? Nincs más dolga?

— Dehogy nem. Éppen azután járok. Gumiutalvány kellene. A pótkerekben lerobbant a belső.

— Hiszen a nyáron kapott.

— Rosszak azok kérem, mint a bűn.

— Hozza föl, ha úgy van, ahogy maga mondja, kap utalványt.

— Sürgős lenne. Nem szeretek hiányosan indulni.

— Hozza, de azonnal.

Jó volt a gumim. Szerezniem kellett egy rosszat, amit bemutatok. Fél négyre értem vissza, és a menetlevelemen még nem volt bélyegző. Az előadó feltette szemüvegét, az ablakhoz vándorolt, hűmmögött.

— Úgy bánnak a nép vagyónával, mint a Csáky szalmájával. A kapitalista rég kirúgta volna az ilyen haszontalan sofőröket.

Kedvem lett volna azt mondani: kuss legyen, szaladnom kell. Ötféle papíron írta meg a kiutalást. Felhívta a raktárt, letárgyalta a gumikészletet. Fél öt előtt öt perccel kezemben volt az utalvány. Bélyegző még nem volt a menetlevelemen. Úgy szaladtam, hogy nem is köszöntem. Gondoltam, a rektori hivatalban majd szerzek bélyegzőt. Valahol a belső szobában beszélgettek telefonon. A körbélyegző az asztalon. Zsebre vágtam. Vissza a garázsba. A garázmester haverom. Neki elmondhatok mindent. Sofőr volt, érti az ábrát.

— Nyugalom, Imrém. Reszketsz az idegességtől. Megértelek, komám. De nyolc előtt nem indulhatsz.

— Miért nem indulhatsz?

Megsúgta az egyik haver a rektoriban, hogy ma este leellenőriz bennünket a gazdasági igazgató. Fekete fuvarokat súgtak a fülébe. Munka utáni fuscikat. Ma ránk csap. Mosd meg a kocsidat. Tedd le. Nyolcra végez az öreg, meglásd, aztán uzsgyi. Bírja a fűrészed.

A szocialista összeköttetés hírközlése pontos. Megmostam a kocsim, letettem. Szédelegtem a garázs körül. Hét elmúlt. Egy lélek nem mutatkozott. Én meg rohantam volna, mint az örült. Még három órája van a lánynak az üzembn, aztán hazamegy, és többet nem láthatom.

Fél nyolc után megjelent a főpocakos. Üriemberes megfontoltsággal tartott szemlét a tizenöt gépesített jármű felett. Alapos ember. Mindent szemügyre vett. Sarkokat megnézett, benzineskannákat lötyögtetett, kilométerórákat vizsgálgatott, lekilóztatta a fagyálló folyadékot. Nyolc után tizzel feigyűrte kabátgallérját. Olmos eső csepergett. Elmentek. Tűzzel felbolydított vaddarazsak tudnak oly vakon nekirohanni mindennek, ahogy rázúdítottam kocsimat az útra. Száztíz perc alatt fel kell érjek, különben vége. Üldözöm a kocsim, mint akinek esze nincs. Az út valóságos korcsolyapálya. A kilencven és a száz között lebegtem. Pesten ügyiscsak marékkal tapogathatom az utat. Persze, hogy ne menjen minden olyan simán, a Soroksári úton belefutottam egy kiforduló gerendáskocsiba. A jobb szélvédőm betört és belül feltépte a kárpitot. Mire összefutott volna a nép, meg a rendőr állt volna közénk, a fuvarossal lehúztuk a kocsit a gerendával, és én tört üveggel száguldottam tovább. Én voltam a hibás. És ha igazoltatnak, megtalálják nálam a hamis útlevelet. Mire a járdaszegélyhez ütődött az első kerekem, a délutáni műszakosok tódultak kifelé. Eszter is. Ha egy percet kések, elszalajtom. Kiszóltam neki a kocsiból. Nem akarta tudomásul venni. Tovább lépdelt. Utána mentem.

— Eszter, kedves, beszélni akarok veled!

— Megírtam, hagyj békességben!

— Nem úgy van az, a csuda vigye el a világot.

Ment volna, és kirántotta karját a kezemből.

— Nagyon kérek, ne csinálj jelenetet.

— Ha nem ülsz le mellém, jelenetet rendezek. Melyik lányért szaladnak ma kétszáz kilométereket, azt mondd meg.

— Nem kívántam.

— Ülj mellém, hogy még egyszer beszélhessek veled.

— Sietek haza. Tudhatod, mi van ilyenkor lányos házaknál.

— Hazaviszlek. Csak szót válthassak veled.

Körülnézett. Beült a kocsiba.

— Mi történt ezzel az autóval?

— Karamboloztam.

— Most?

— Igen.

— Nem történt bajod?

— Szerencsére nem.

— Szegény ember.

— Sajnálsz?

Nem szólt. Sójajtott.

— A régi kis presszóba bejössz?

— Sietnem kell. Millió dolgom otthon. De ha annyira... Egy kávéra, és aztán meg kell hogy értsd.

— Meg. Megértem. És te?

— Megértelek én is. Nem is haragszom rád. Kicsit jólesik. Nem hazudtál.

— Ugye? Nem bánod meg, amit most cselekszel?

— Ki tudja. Régóta ismerjük egymást.

— S az elég?

— Nem tudom.

— Szeretsz?

— Azt sem tudom.

— Akkor miért sietsz velem?

— Megszoktam. Ismerem, komoly fiú. És eljött az ideje.

Hallgattunk. Szívtuk a cigarettát.

— Megcsókolhatlak?

— Nem.

— Először és utoljára sem?

— Nem, nem. Semmiképp!

— Miért?

— Már meggyóntam. Holnap áldozok, reggel. Tízkor esküvő, csak ebéd lesz és elutazunk.

— Ezek kínai falak?

— Nekem igen. Vigyél haza.

— Kérlek.

Nem siettem. Recsegett a jég a kocsim alatt. Egyszerre valami régen érzett gyöngesség fogott el. Sajnáltam magam. Nekem már semmi sem sikerül az életben. Szivárgott a könny a szememből. Csak az utat figyeltem. Katonai oszlop jött velünk szemben, az Esztergomi útról. Lámpájuk megvilágította a fülkémét. Az arcomba nézett. Látta rajtam, hogy megmerevedtem, mint a fagyos kutyaláb. Fontolgtatás nélkül bújt hozzám.

— A vőlegényemmel ma is összeveszttem. Miért nem ismertük korábban egymást?

Félrehúzódtam az útpadkára. Megálltam. Két kézzel öleltem át, és minden szabadjára szaladt érzelmeimmel csókoltam. Rám fonta karjait. Vadul téptük egymást a párpercnyi lehetőségek tudatában, hogy már nincs tovább. Csókoltam arcát, szemét, homlokát, térdét, könyöke gombját, haját. Rám omlott. Az első ülésemet hátracsuklóssá régen átszereltem én. A kocsimban jól lehetett aludni is. Egy húzás, és kész volt az ágy. Nem lepődött meg. Ösze-

fordítottunk és számomra megszűnt a kocsin kívüli világ. Az eszem szemérmesen hátat fordított nekem.

A műszerfal kivilágított órája éjfél mutatott. Időnként elzúdult mellettünk az úton egy-egy autó. Szorosan öleltük egymást.

— Többet nem akarok hazamenni!

— Drágám, viszlek Szegedre. Már indulok is.

— Feküdt a hátán, karját feje alá tette, és a semmibe bámult.

— Nem tudnék anyám szemébe nézni, a Fecóéba, az oltár elé állni.

Megfordult. Arcát két karja hajlatába temette. Rázkódott a zokogástól.

— Nem is kell senkinek a szemébe nézned.

— Menjünk Szegedre — és biztatásképpen türelmetlenül ütögette a hátam. A tört üveg helyére igazítottam a padlóborító gumit. Indítottam. Ézernyi kétségek, gondok között. Soha nem kérdezte, és én, mint rossz pontokkal, soha nem hozakodtam elő, hogy nős voltam, hogy két gyerekem van, hogy Mari... Ő azt hiszheti, hogy legény vagyok. Óvatosan hajtottam. Simogatta arcotom.

— Igazán szeretsz?

— Bebizonyítom.

— Sokat szenvedtem, de ahogy közeledett az esküvő, meg-megrémültem. Előtte volt a képed. Én még nem voltam senkié. Elvesztettem az eszem.

— Ne sajnáld, jól megleszünk. Valamit meg kell valljak.

— Voltak szeretőid?

— Nem. Nem voltak.

— Akkor azt akarod mondani, hogy nem is vagy sofőr.

— De. Közönséges sofőr vagyok. Akit leszidnak a rendőrségen, a munkahelyen, az országúton. De egy év múlva tanár leszek. Mászt akarok mondani. Nős voltam.

— S elváltál? Nem baj. Semmi számítás nincs bennem.

— Van két fiam is.

Sokáig hallgatott.

— Ezt miért mondod?

— Hogy ismerd a helyzetemet.

— És ügyesek a kisfiúk?

Mariról nem szóltam. Sokalltam volna egyszerre a fájdalmas injekciót. Marival mit csináljak? Esztert nem is vihetem a lakásomra. Elviszem valamelyik haverhoz, lefektetem és valamit majd teszek. A kocsit is javíttatnom kell azonnal. A bélyegzőt visszalopnom.

Fél négykor felvertem legjobb haveromat.

— Engedd meg a menyasszonyomnak, hogy itt maradjon, míg rendbe teszem a lakásomat.

Azt sem tudtam, hová fussak előbb. A kocsimat sebtében adtam le a javítónak. Gyalog téptem hazafelé. Még aludtak. Odaültem a Mari ágyára.

— Megint bajban vagyok, Marikám.

Szeme irisze riadtan nyílt szét. Látta törődött pofámat, azt hitte, karamboloztam, engem azonnal visznek. — Marikám, a vezetőség rájött, hogy törvénytelenül élek veled.

— Mi közük hozzá?

— Hát tulajdonképpen semmi közük nem volna, de teljes rendet akarnak, szóval tudod, nem tűrik, hogy... Lakást is adtak. Nyolckor jönnek megnézni a helyzetemet, és hát tégedet...

- Utadban vagyok?
- Most egy kicsit.
- A bizottság miatt. Értem. — Kilépett az ágyból.
- Mindenemet vigyem?
- Vigyed, Marikám. Nincs kocsim, de hozok taxit.

Míg szedegette össze kevés darabból álló darabját, szeme vitába szállt velem. „Hazudsz. Addig kellettem csak. De ahhoz gyáva vagy, hogy megmond. Félsz, hogy követelek rajtad valamit?” De nem szólt. A régi butyorban, a kopott fekete kofferben most is elfért a ruhája. Mire a gyerekeket megcsókolta, szeme megdagadt a könnytől. Akármire megesküdnék, hogy végtelenül sajnáltam. Szerettem volna ott tartani, de mi lenne Eszterrel. Eszter azt várja, hogy ide hozzam. Eszter nem tudja. Szoktam hazudni egyszer, de százszor egymás után, de folyamatosan hogy hazudhatnék Eszternek. Hogy Mari a házvezetőnőm, vagy a testvérem. Aljas vagyok és gerintelen. Miért nem mondhatom, hogy Mari a testvérem?

Telefonáltam taxiért. Mari adta az utasítást.

— Újszeged, Csorvai út 9.

Minek kérdezzem szándékáról. Anyámtól is búcsúzni akart. Igaza van. Anyámnak nem kell magyarázni elejéről a dolgot. Tudja, miről van szó. Marival összeborult, kikisért bennünket a kapuig. Mari belekapaszkodott a kapufélfába, száraz testén végigborzongott a sírás.

— Szarházi alak vagy, édes fiam — mondta anyám szomorúan, és becsukta a kaput. Álltam a kocsi meg a kapu között. Eszter vár engem. Biztosan nem alszik. Én meg utolsó módon paterolom el háztól azt az asszonyt, aki . . . nekem nem szabad boldognak lennem? Sajnálattól, mindent sajnálatból nyelni, túrni és máshol keresni a kiutakat? Koldus módra lopni, vagy éhesen nyálat csorgatni az igazi szerelem után? Vagy zugban zabálni, mint városi kóborkutyák, amikor az utcai kukákából kihúzzák a lábszárcsontot? Szemétdombon éljek? Kinek magyarázzam? Hová tegyem magam? Jogom van szépen, becsületesen élni. De hát ha ahhoz csak becstelen úton jutok, mások kínlódása árán.

Marit hazavittem. Nem volt erőm a tanyára bemenni. Kiszállt a kocsiból, kezébe vette csomagjait, majd a homokra eresztette. Megcsókoltam a kezét.

— Ne haragudj rám.

— Áldjon meg az isten. Ha bajban vagy, kijöhetsz, amíg én élek . . . én . . . A párnahuzatok alatt szorongattam kétezer forintot téli kabátra, a gyerekeknek.

Legszívesebben visszavittem volna Marit. De amint a város felé fordultam, Esztert láttam magam előtt, hogy várakozik rám, szívja egyik cigarettát a másik után. A taxival egyenesen érte mentem. Túl volt a reggelin, nagy beszédbe merülköztek a haver feleségével.

— Megyünk, Eszterkém. — Ugrott, csomag semmi nem volt. Egy bejárótáska és kész. Csak éppen belül tettem az ajtón, a gyerekek ébredtek. Fölrohantam a rektori hivatalba. A bélyegzőt begurítottam az íróasztal alá. Fél kilenc felé hónaljnyi ennivalóval értem haza. Már rend volt a lakásban, és Eszter arcán a kételyhínárokkal befont gond-békanyálak. Két gyerek ágya, két felnőttágy. Egy felnőttágy még meleg. Egy asszonykéz tisztasága, rendje, ízlése a szekrényekben. Leültem vele szemben. Testem szabályosan remegett, mint

lovaké, ha rosszul bánik velük a kocsis. Csöngettek az ajtón. Ismeretlen marcona arcok meredtek rám.

— Cserág Esztert keressük! — Eszti megismerte a hangjukat.

— Mit akartok? — kérdezte teli kétségek között.

— Hogy megöljünk, te országos kurva, te! Az egész familiát legyaláztad.

— Ne üvölsétek teli a házat.

— Nyisd ki az ajtót, mert szétverjük az egész várost.

— Kedves jó bátyáim, csillapodjatok meg.

— Kiirtjuk még azt a lacibetyárt is, azért jöttünk. Innét visszafelé mi már csak börtönbe megyünk. Nyisd ki az ajtót, intézzük csöndben. Meghaltok, aztán nem tud senki semmit. Családi tragédia, és kész.

Hangjukban öreg és nehéz megfontoltság. Mint egy mozdony dübörgése. Eszter még beszélni akart a kukucskán keresztül. Az ajtó kivágódott, a zárlemez-csavarokkal együtt a szoba közepére penderült. A testvérek előrenyújtott vasmarokkal léptek a szobába. Arcuk mozdulata végső leszámolásról és nem ijesztgetésről beszéltek. Egyik összefogta rajtam a gúnyját, és felemelt a székről. Egy moccanásnyi erő nem volt bennem.

— Egy ilyen kis szemétkupacot szereztl be magadnak? Egy ilyen öreg házinyúlért rúgtál fel mindent?

Lógtam kezében, mint a törött colostok. A fiaim felszaladtak az ágyra. Az első riadalomban a hang is megfagyott torkukban. Csak a szemük meredt ki, és kékre váltott az arcuk. Aztán rázendítettek. A támadók felfigyeltek. Nők voltak, de gyerekük nem született. Buzogány kezük lehanyatlott, nem tudták, mit kezdjenek? Gyerek előtt ölni? Vagy gyereket is? Arcuk redői, mint nehéz színházi vasfüggönyök, lassan mozdultak meg. Mint új színész az új község előtt, ha elvesztik a szöveg fonalát, tétován álltak.

Az esti gyorsal utaztak vissza. Négyen kísértük őket az állomásra. A két testvér a két gyereket a karján hozta fel a peronra. Eszternek erőszakkal adtak oda tíz darab százast. A vonatablakból kiszóltak:

— Legalább ti legyetek boldogok!

(Vége.)

Hegedűs István

SÜTŐLAPÁT

*Forgolódott parázsló sikon
e sebhelyes igen gyűlékony
fakorong és fanyél
kar és tenyér
új kovászok hajdani hordozója
ki azokkal pokolra szállt
sisteregve újra és újra
súrolta értük a halált
s aztán e szívig kiszikkadt lapát*

*begőzölve az élet illatát
várta míg felpirul az ünnep
s kínja kerekded rózsái kisülnek
s akkor elindult újra áhitattal
s kiszállott immár diadallal
mert mellén mint megannyi rendjel
a kenyerek szűz arca pihent el
melyekre gondol ma is meghasadtan
kacatok közt kamrasarokban.*

Andrássy Lajos versei:

REGGEL

*A víz selymesen fodrozott, s az égen
most indult vörösen a Nap, a csillagok
betakaróztak... Hűvös szél legyint
arcul, szememről elfújja a mámor
ködét, már józan reggel van megint
nyakam körül csak karod helye lángol.*

AMIT TESZEK...

*Befejezetlen lóg szobám falán
néhány festmény, rájuk már por fagyott,
egy félberoppant elszánás után
köztük még ma is nyugtalan vagyok,*

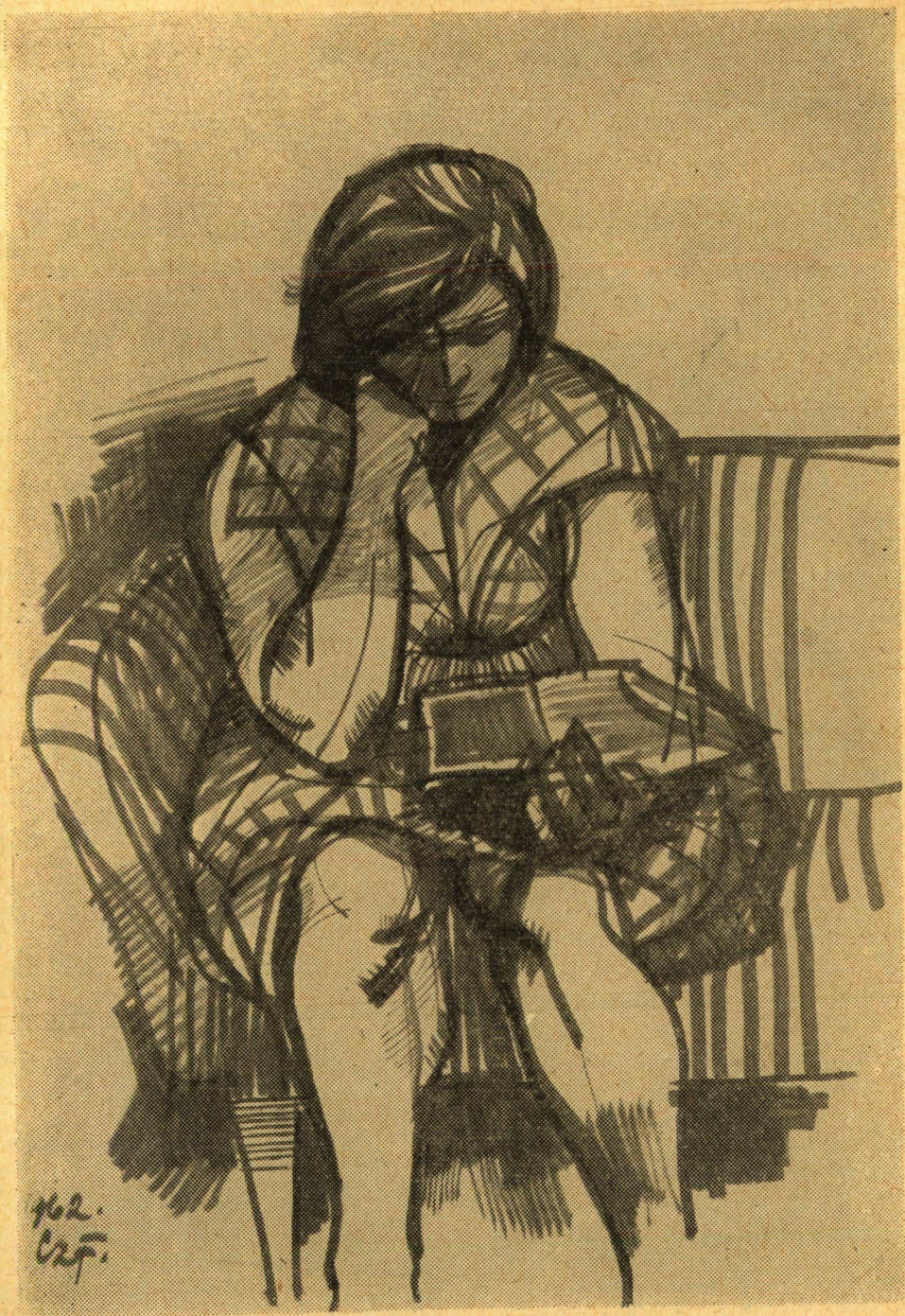
*és visszahúzna hányszor még szívem,
hogy újra kezdjem ott, hol megszakadt
utam, úgy fáj az, ami lett:
egy félig érett férjmozdulat...*

*Kopott cipőm sarokban — ó, ha most
letagadhatnám lépteim felét,
álmatlanul nem gyúrna papirost
kezem, nyugalمام nem hullana szét.*

*De pontos óra méri tetteim,
s amit teszek, csak az vagyok magam,
csókolnak, ütnek, mint szeretteim,
szándékaim — de elkopik hajam.*

MENTEGETŐDZŐ

*Kiáltozok, mint aki fél,
s mint aki már ettől se fél?
Miért hát?
Tudom, él még úgy valahány,
hogy önnön sorsa ablakán
se néz át:
Nyissátok fel a mellemet,
nézzétek meg, hogyan lehet
ekkorá szívvel, mint ami
itt benn dobog, megjátszani
a némát?*

Czinke Ferenc rajza

Szepesi Attila

Nagyobb kihagyással újra indul Új költők c. rovatunk, és nem hisszük, hogy ez újra induló rovat méltóbb fiatal választhatott volna első bemutatásul, mint Szepesi Attilát. Nevét nagyon kevesen ismerik, és ezen talán még az Élet és Irodalom közlése sem segített sokat az elmúlt év végén, amikor megjelentette egy versét. A legfiatalabbak közül való, életrajznak nagyon rövid, ha azt írjuk róla, hogy egy rosszul végződött szegedi kirándulás után (kizárták a Szegedi Tanárképző Főiskoláról) a Pécsi Tanárképző Főiskola hallgatója lett, ma is ott tanul. 1942-ben, Ungváron született.

E rövid életrajz mellett a gyöngy-kagylóra emlékeztetnek azok a versek, amelyek e rövid pályafutás nem hozzámért szorítóiból születtek. Verseinek száma nem sok, talán csak soká fogja kötetel ostromolni valamilyik kiadót ez a szerző, bár elég korán azt nem lehet elkezdni, hogy végül is

ne harmincévesen legyen elsőkötetes fiatal költő. Verseit közölte a Dél-Magyarország, Tiszatáj, Alföld, Jelenkor stb. Soknak tűnik, de mindez 1963 végén és 1964-ben történt, és csak két helyen publikált egynél többször. Úgy látszik, az önadminisztrációjával baj van, pedig a versek, amelyeket ír, a legjobb ajánlkozási lehetnének.

Formailag készen, botladozás nélkül jelentkezett, mint versíró. Nagyfokú csiszoltság jellemzi, valahogyan mindig a fényes felületekre emlékeztetik olvasójukat. Nem játszik ezzel, rögtön észrevehető, hogy amit ezek a fényes felületek takarnak, szigorú építkezéssel egybeillesztett élmények, lírai mondanivalók. Így nézve költői nyelvét és csiszoltságát, értjük meg, hogy miért nem tud szertelen vagy pongyola lenni, bármilyen csábító lehetőségei is vannak rá, ha máshol nem, kortársainak sikereiben, akik a szabadverset gyakran a költői módon való szólás gyöngességének menedékeként művelik. Kis életút vetületei ezek a versek, de különösen figyelemre méltók, a versben való beszéd komolyságáról tanúskodnak.

Mi az, ami ráirányítja tekintetünket, érdeklődésünket? Hit és fegyelem. Fiatal költőnél talán túl öregesnek tűnik, de valljuk be, érdekesnek is. Nem mímel spleent, sem kortársai sznob bálványai előtt nem térdepel. „Mögöttem a hitetlenek — láthatatlanná távolodva” — írja egyik versében, és nem hagy kétséget hite korához, világához tapadó tartalmáról. Fokozódó érdeklődéssel olvastuk első írásait és szerénységgel érkező újabb verscsokrait, amelyekben Szepesi Attila költői tehetségének újabb jeleit láthattuk: a maga korát egyre inkább élni, szépen és bölcsen élni akaró ember szemhatárának tágulását. Vérbeli költőre vall minden reflexiója. Már nemcsak impresszióiról ír, látni, hogyan kapnak helyet benne korának égető és őt érdeklő mozzanatai. Verseiből előelőbukkan a példaképek vonása, kezenyoma (József Attila, Radnóti), de a hatást is lassan már levedli.

Induló költő, könnyű volna így zární e bemutatást: lehet még belőle minden, nem költő is. Mi hisszük, hogy Szepesi Attila elhivatottsággal áldott, tehetséges fiatal.

TÁPAI MIHÁLY

Szepesi Attila két verse:

PÉLDABESZÉD

*Bizony, kinek e kor a békét
nem adta, villó falak menedékét,*

*hidak alatt éri az éjjel,
elnyújtózhat hullámveréssel.*

*Vagy raktár penészén ha hullik
álomba, s nyálával az este múlik,*

*a hajnal jeges lapjai
ébresztik, s el sem tudja mondani:*

hova tovább?

*Csak a szorongás
lapul torkában, hatalmasat-mondás*

*kísérti: rágódik egy dallamon...
De tudja, egy napon,*

*talán amíg nem késő,
százarcú városok születnek, — és ő*

*válogat majd az ablakok között,
mert egykor szelekbe törülközött.*

ÜVEGÖNTŐK

*Akár a háttér piros villogása,
mely a csontokat megmutatja itt,
föltérképezve a testnek magányra —
serény sejtjeit és vérköreit;*

*úgy izzik, — fegyelmezetten a lélek,
belső lakóm, csak arcod hatja át
s vigyázom, mint e csarnok a váll-élek
létezésből kimért mozdulatát —*

*s bár valahol bennem az ösztönösség
eltaszítana, s magányt vetne ki
kettőnkre is; áttűz a rostokon,*

*mint az üveg tűnő árnyékai
között a láng — az éltető közösség, —
mellyel körülvesz konok századom.*

Feltámadás a Rozsdatemetőben

(Kissé rapszodikus reménykedés)

Kérem az olvasót, neheztelés nélkül engedje meg, hogy szerénytelenül kezdjem, és emlékeztessen saját írásomra, mely a Tiszatájban jelent meg, tavaly augusztusban. A szegedi színházról írtam akkor is, a többi közt ezt: „... vállalja a színház önmagát! Ne csak költségvetésben, elszámolásban, kikapált szempontok teljesítésében, hanem gyakoribb művészi erőfeszítésekben is.” És még ezt írtam: „... több figyelemre, elszántságra, áldozatkésztségre lenne szükség, kicsivel több, kicsivel szenvedélyesebb hivatásslámpára.”

Az idézetre csak azért volt szükség, hogy régi soraimra következhessenek azonnal az újak, amelyek elárulják az alábbi kulisszatitkot. A Rozsdatemető című Fejes Endre-dráma szegedi szereplői karácsonyi szünnepükön is összegyűltek próbálni. De nem a színházi pártszervezet javaslatára vagy igazgatói utasításra, hanem önként. A darabot az előadásig mintegy három hétig próbálták, de a legtöbb napon két, sőt három próbát is tartottak.

Olyan nagy dolog ez — kérdezheti a közönség —, hát hol nincs manapság egy kis hajrá néha? És a közönségnek igaza van, mert a közönségnek mindezt nem fontos tudni, a közönséget az eredmény érdekli. Ám éppen a premieren megszületett eredmény köszönhető a többi közt éppen annak, amit itt elmondtunk s annak is, hogy megvalósulni látszanak a régi cikkből idézett kívánságok. A most folyó szegedi színházi szezon egy-két figyelemre méltó produkciója után a Rozsdatemető előadásán így lehettünk végre tanúi a feltámadásnak, a lelkesítő, felemelő pillanatoknak, melyekben az egykor nagy-

hírű, de sokáig gyengélkedő szegedi prózai társulat feltámad haló poraiból.

Nem akarok úgynevezett színházi kritikát írni, de kikerülhetetlen, hogy e pillanatok emlékeként néhány arcra fényt ne villantson az ember. Itt van mindjárt Kovács János, egyike a szegedi társulat „rég” tagjainak. Már vagy tíz perce folyt a játék a színpadon, amikor mögöttem odasúgott valaki a szomszédjának: „Ki az te?” „Hát, a Kovács!” „Ugyan, a Kovácsot ismerem.” „Pedig az az, csak figyelj.” Azt hiszem, hosszú elemzést helyettesíthet ez a kis dialógus. Kovács János sikereiben sem túl rövid, évek számában sem túl hosszú pályáján kétségkívül kiemelkedő magaslat az az idős Hábeter-alakítás. Hallatlan önfegyelmel bírkózott meg korábbi modorosságaival s a művészi kifejezésnek olyan nemes és néha lélegzetelállító eszközeit mutatta fel, melyeket tőle korábban nem láthattunk. Talán a későbbiekben sikerül majd a figurá derűsebb motívumait is ábrázolni. De nem a mulatságosság irányában! Inkább úgy, hogy mire a fia, Jani kimondja: „Apuka a legbutább ember az egész nyolcadik kerületben” — addigra a néző ebben a mondatban ne is elsősorban a sértés súlyát, hanem a mosolygós-szomorú igazságot érezze meg.

És még egy arc. Sokak számára Hógye Zsuzsa a szegedi előadás nagy meglepetése. Pedig nem is olyan meglepetés. Két éve végezte a főiskolát és a vizsgálóelőadásra a legsikeresebb növendékek egyike volt. Mi történt vele pályája első évében, Szegeden? Lényegében semmi. Eljártattak vele egy zenés vígjátékban egy kedves kis „színfoltot”, később, már próbák közben visszavették

tőle egy prózai mű női főszerepét. Mi történt vele most, hogy Pék Mária ilyen remekbe szabottan elevenedett meg tehetségét által? „Csak” annyi, hogy feladatot kapott, nagy feladatot, „csak” fenntartás nélkül bíztak benne, biztatták és segítettek. Számomra szinte hihetetlen, hogy fiatal művésznek ennyire sallangmentesen, ilyen egyszerű eszközökkel, szinte már a stilizáltság izzásával tudjon megeleveníteni egy figurát, aki ráadásul a színpadi játékidő alatt évtizedeket öregszik is. Talán jellemző alakítására, ha bátran összehasonlíthatónak érzem a magyar színjátszás egyik kitűnő, eredeti művészenek, Horváth Terinek ugyanebben a szerepben nyújtott teljesítményével. A budapesti művésznek valószínűleg jobban bírta a darab utolsó percéig fizikai-idegi kondícióval a szerep súlyos építményét, Hőgye Zsuzsa alakítása viszont mentes volt mindenfajta modorosságtól. Hogyan is lehetnének még modorosságai?!

Ha kritikát ímék, felsorolhatnám a színpadon szereplő csaknem valamennyi színész nevét. Csikos Gáborét, Torday Teriét, Sárosdy Rezsőét, Mentés Józsefét, Bordás Dezsőét elsősorban, s a többiekét is, akik mindannyian jó színészeknek, pontos fogaskeréknek bizonyultak az előadás nagyon is bonyolult művészi mechanizmusában. Kritika hiányában, elemzés helyett Sándor János rendezői munkájáról is csak azt a régi színházi igazságot említeném meg, amely szerint igazi rendezők produkcióinál mindig rádöbben az ember, hogy milyen sok jó színészünk van...

Hanem visszatérnék — ahogy a címben is jeleztem: rapszodikusán — ahhoz az augusztusi Tiszatáj-cikkhez, melyben elsősorban a színházat hibáztattam azért, mert közönsége annyira elhidegült. Azt hiszem, igazam volt, mert ezt még a művészek sem vitatták. Most örömmel írhatom, hogy a Rozsdatemető előadása színház a javából, nagy pillanatokkal, mélységgel, megren-

dülésekkel, szépségekkel, gondolatokkal, igazságokkal. Szeretném, ha az idő és ezúttal a szegedi közönség adna igazat e cikkeknek.

Mert Szeged kulturális gócpont, büszkén vallja ezt minden szegedi. És való igaz, hogy ez a város tudott „operettsiker” csinálni a Nabucco-ból, ebben a városban országos hírű színvonalon játszották Gorkij Éjjeli menedékhelyét, és volt már itt sok szép és sok jó. Nem vagyok szegedi, csak harminc hónapja élek a városban. Harminc hónap egy város életében nem hosszú idő (nekem igen), de talán megengedik, hogy a szegedi lokálpatrióta őszinte és jó szándékú hevületével mondjam: ha ennek a Rozsdatemető előadásnak nem lesz Szegeden sikere, az már nem a színház, hanem a közönség szégyene lesz. Mert többé nem mondhatja szegedi egyetemista és főiskolás, hogy a színházban nincs mai mondanivaló és jó alakítás, hogy nincs ott új és szép, amiért lelkesedni lehet és érdemes. Ki tudja, talán vízvázlasztó is lesz ez a Rozsdatemető. Kiderülhet általa, hogy a színházról korábban többé-kevésbé jogosan „elidegenült” szegedi értelmiségit, például csupán a rossz előadások tartották-e otthon, vagy sokkal inkább a televízió és a hájas tunyaságra hajlamos lélek papucsos kényelme?...

Mert, úgy látszik, már nemcsak klórszagú, fehér műtőkben van feltámadás, hanem a művészet hajlékában is, ahol — ha felmegy a függöny — ugyan díszletek enyvszaga terjeng a levegőben, mégis: te és én és mi hinni tudjuk, hogy az ott nem festett furnér, hanem Hábetlerék szobájának három fala,

És ha egy társulat, ha egy színház fel tud támadni, miért ne tudna a közönsége is? Nem lehet okunk, hogy kételkedjünk benne. És abban sem, hogy ily módon előbb-utóbb az értő kritika is megtanul — és nem szégyell! — lelkesedni.

CSERHALMI IMRE

Tóth Sándor rézdomborításai

„Szeged, a szobrok városa...” Mily sokszor olvastam e büszkélkedő megállapítást, kezdve az évtizedekkel ezelőtti, könyvtárakban sárguló helyi újságoktól a mostanság kiadott, színes képekkel korszerűvé tett idegenforgalmi prospektusokig, melyek főleg a „Nappány városá”-nak szépségeire hívják fel a Szeged iránt érdeklődő kül- és bel-földiek figyelmét.

Mindezt nem azért említem, hogy né tán kétségbe merjem vonni az itteni plasztikai alkotások számának és színvonalának azt a magas mértékét, mely által Szeged valóban a szobrok városa rangjára emelkedett. Csupán azt az ehhez tartozó paradoxont szeretném — a teljesség kedvéért — szóvá tenni, hogy bár Tisza menti pátriánkban jöllehet sok szobor áll, mellyel nem szégyen eldicsekednünk. De ugyanakkor legalább nekünk, itt élőknek azt is tudnunk kell, hogy kőfaragókban s egyéb mintázgató művészekben — a nagyobb számú festőkhöz képest —, sajnos, bizony mindig szegény volt alföldi metropolisunk. Az az egy-egy szobrász, aki az idők során városunk falain belül dolgozott, a céhbeliak szakmai örökségeként hagyta utódjára a szepmesterségek eme ágának sok kitarást igénylő művelését.

Ilyesfajta „stafétabot-átadás”-nak éreztem azt az ünnepélyes pillanatot, amikor a múlt év tavaszán a fiatal Tóth Sándor szegedi kiállításának megnyitására voltam. A szóokló Tápai Antal, a régi szegedi szobrászgeneráció utolsó tagja, szeretettel méltatta ifjú pályatársának érdemeit, s az idősödő mester öröme-rehézségre egyaránt kiterő tapasztalt szavaival indította el őt további sikeres alkotó útjára. Azóta — bár nem hosszú idő telt el — Tóth első gyűjteményes tárlata Vásárhelyen és Szegeden kívül Gyulán is elismerést váltott ki. Az erőteljes törekvésű, tervekkel teli szobrásszal — miután műterme még nem lévén — saját kiállításán beszélgettem el, egy látogatás mentes hétfői napon, a Móra Ferenc Múzeum képtárában. A bejárati ajtó zárt biztonsága nemcsak egyedüllétünk zavartalanúsága felől nyugtatott meg bennünket, de a teremben felsorakoztatott lemezdomborítások és rajzok között egyben kedvező hangulat is teremtődött az ószinte,

sokszor mélyről jövő emberi-művészi megnyilatkozások számára. Miután pápirt és ceruzát vettem elő, kéresemre Tóth Sándor beszélni kezdett életéről, pályájáról, munkásságáról vagyis arról, hogy honnan jött, meddig jutott el és merrefelé tart.

— 1933. március 19-én, Miskolcon születtem. Apám vasesztérgályos volt. Diósgyőri munkahelyére naponta nyolc kilométert kellett bicikliznie. Sajnos, korán elhunyt. Kitartó munkabírását sohasem felejttem el, mely nagy ösztönző erőt nyújt törekvéseimhez. Négygyermekes családkunk neveltetése teljesen anyám nyakába szakadt, aki mindent megtett, hogy testvéreimet s engem kitaníttasson. Művészi hajlamom már diákkoromban megnyilvánult. Mire leérettségiztem, tudtam, hogy tanulmányaimat a Képzőművészeti Főiskolán kell folytatnom. 1951 őszén az általános rajztanszakra kerültem, ahol két évig Hincz és Papp voltak a mestereim. Ez összefüggött azzal, hogy kezdetben a monumentális művészet iránt éreztem vágyat. 1953-ban átmentem a szobrász főtanszakra, itt — a fiatalon elhunyt — Gyenes Tamás, majd öt évig Kisfaludi Stróbl Zsigmond irányítása mellett mintáztam, de közvetve Pátzay Páltól is sokat profitáltam. 1959-ben, végzős növendégként, Tanácsköztársasági pályázatot nyertem a főiskolán, s ez alkalommal készült szobromat a fővárosi tanács vette meg. Ugyanebben az évben szereztem meg szobrászművészi okleveletem. Mivel otthon, Miskolcon nem sikerült elhelyezkednem, a mai alföldi művészet centrumában, Hódmezővásárhelyen telepedtem le. E patinás múltú városka nem volt ismeretlen számomra, mert főiskolásként a nyarakat Szabó Iván vezetése alatti itteni művésztelepen töltöttem. 1961-ben Szegeden, az Ipari Szakközépiskolában tanári állást vállaltam, és még ez évben megnősültem. Fiatal házasként 1962 legelején végleg Szegedre költöztem. Azóta is itt élek és dolgozom mind pedagógiai, mind szobrászati vonatkozásban.

— Első önálló kiállításon szereplő munkáim, az elmúlt négy esztendő — vagyis 1961—64-ig terjedő időszak — terméséből lettek összeválogatva. Rajzaimat és reliefjeimet a szükség szülte.

Ugyanis, minthogy sem műtermem, sem elegendő időm nem volt: a mázsás kő- vagy bronzszobrok helyett rézlemezeket kezdtem el domborítani. Persze nem ment könnyen a dolog. Az indítást Bor-sos Miklós Nemzeti Galériában látott

Tóth Sándor: Új hajtság

domborításai adták, melyeknek fortélyait titkon próbáltam ellesni. Azonban a lemezkalapálás technikai fogásait csak hosszas kísérletezés után sajátítottam el. Ma már úgy érzem, viszonylag elég jól tudom formálni a hajlékony fémlemez, s ütőszerszámaimmal sikerül a rézköpeny síkján reliefszerű alakjaimat megjelenítenem. Gondolom, a domborítások mellett is eléggé szembetűnő a ceruza-, szén- és krétarajzaim sokasága, melyekből azért tartottam lényegesnek néhány stúdiumot kiállítani, hogy érzékeltessem velük a vonalkultúra és az ábrázolási igény szerepének fontosságát tevékenységemben. Voltak, akiknek úgy tűnt, hogy rajztanulmányaim helyzetazonos megoldásúak. Pedig ezek sohasem szó szerinti formaismétlések, hanem egy-egy döntő mozdulat gondosan elemzett grafikai variációi.

— Munkásságomra jellemző, hogy érdeklődési területem meglehetősen zárt, mert főleg az ifjúság, a szerelem és az anyaság köré csoportosuló gondolataimat igyekszem kifejezni. Ezért többen leszűkített, szubjektív tematikájúnak ítélik meg domborításaimat. Mi tagadás, rajzaim és plasztikáim kétségtelen a nekem legkedvesebbeket ábrázolják, s abban az értelemben valóban magánügyek, minthogy a saját — a feleségem és gyermekemmel kapcsolatos — érzéseimet tolmácsolják. De meggyőződésem, hogy ha a legkisebb közösség — a család — öröme találkozik társadalmunk céljával, az egész emberiség harmóniáját szolgálja. Szeretném hinni, hogy a békéről, szerelemről szoborban megfogalmazott véleményem megegyezik mindnyájunk boldogságával.

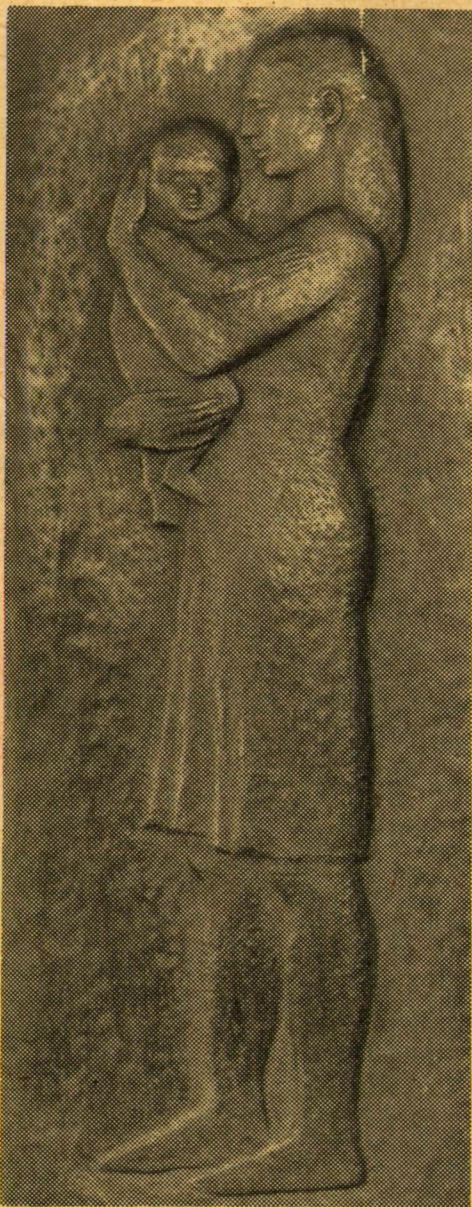
Tóth Sándor ezzel befejezte életéről és művészi útjáról szóló mondanódóját. A kis asztalka mellől — ahol beszéd közben üldögéltünk — felkeltünk. Végigsétáltunk a kiállítóteremben, s szemlét tartottunk a falakon díszlő rajzok és rézdomborítások felett. Egy-egy jelentősebb vagy fejlődést jelző alkotás előtt megálltunk. Fialat szobrász barátomat ugyanis arra kértem, hogy tárlatvezetése során ismertesse velem munkásságának néhány műben különösen tükröző alakulását.

Legelső domborítását — 1960-ban — természetesen önmagáról készítette, mint-hogy a formálandó anyag, a rugalmas testű rézlemez tulajdonságainak bátor-talan megismerésénél a modell csak zavarta volna. A próbálkozás biztatónak mutatkozott, amely újabb, nehezebb feladatokra serkentette. Az óvatos stúdi-umprofil után már meghatározott kö-

zölnivalót igyekezett kifejezni. A Mártyáyon készült Béke c. lemeze már egy lépés volt előre, de a gyakorlatlan ütések által ez a reliefje kissé eldeformálódott. További munkáinak témáját feleségével való kezdeti kapcsolatai adták meg. Hóvirágot tartó fiatal lányábrázolásai, a termékenység finom sugallóivá váltak. Azonban e domborításai is magukon viselték a kísérletezés jegyeit. A művész még nem volt ura a mereven ellenálló anyagnak. A formákat csak „körüldrótozva”, kemény kontúrokban tudta kialakapálni. Az ezt követő kompozíciók, mint a Tavasz és a Szerelmek, az emberi egymásra találás lélekemelő pillanatát örökítik meg. A vonalak itt már szabadabban, lágyabban futnak, s a mintázás görcsös merevsége feloldódott. A mű tartalmának megfelelően az előadás is érzékletesebbé, harmonikusabbá lett. E műveken keresztül Tóth megtalálta önnön hangját: vagyis a számára szépet és boldogságot jelentő érzések adekvát plasztikai kifejezését. Rajzai és rézdomborításai ettől kezdve egy meghatározott gondolatkör — a tiszta szerelem és a családi öröm — jegyében fogannak, melyek nemcsak témájukban, de megjelenítésükben is konkrét egyértelműségről tanúskodnak. Mondanivalói a görög-reneszánsz formakultúrán alapuló realista szemléletmóddal vannak ábrázolva, s klasszikus eszményképeit a modernista törekvések nem zavarják meg. Szobrászatának szellemiségét áthatja — a vásárhelyi művészekkel való szoros kapcsolata révén — a nyugati absztrakt tendenciákkal élesen szemben álló hazai dél-alföldi műhely valóságfelfogása. Alakjai bármennyire is személyes jellegűek, magatartásukban öntudatosan paraszti kiállításúak.

Legszebb domborításait, a várandós fiatalasszony előtt térdelő férjét (Élet) és a világra jött apróságukat boldogan magukhoz ölelő szülőket (Család I.) ábrázoló reliefjeit — saját házastársi eszményeiként megörökítve — 1962-ben hozta létre. Külön szót érdemelnek azon alkotásai, melyeken az anyaság magas szintű érzését a tartalomhoz méltó áhítattal fejezte ki. A Feleségem és lányom, a Vásárhelyi madonna, a Lépegető és a Fürdetés c. lemezein sikerült érzékeltetnie azt az elszakíthatatlan köteléket, mely az anya és gyermeke közt van. Indokolatlan az a vélemény, hogy Tóth nem igyekszik témakörét szélesíteni. Ha csak a Juhász Gyula emlékére (1962) és a Szonáta (1963) c. kompozícióira utalunk, már ezzel is megcáfoltuk e né-

zetet. Mindkét művet a fiatal szobrász legigényesebb domborításai közé számíthatjuk. Eppen rajtuk konstatálható, hogy mennyivel sokrétűbbé vált a mintázása, mint a pár év előtti próbamezeken. A csak körvonalakra redukált

Tóth Sándor: Anya

első ábrázolásaihoz képest, ezeken már jóval gazdagabb felületmegmunkálás tapasztalható. A megjelenítettek árnyaltan süppedő és emelkedő formái a rézlap síkját szinte háromdimenziós térré változtatják. Portréi közül kiemelkednek feleségéről és önmagáról készített arcmásai, melyek lényegre törő egysze-

kat és időtlen emberi érzéseket fejeznek ki. Ilyen — többek között — egyik legutóbbi műve, az Új hajítás. Tavalyi munkái közül a Család II. c. reliefje mondható legsikerültebbnek. Téglány alakú lemezén biztos arányérzékkel szerkesztette meg az apa, anya és a gyermek egymás iránti szeretetüktől összeforrott

Tóth Sándor: Önarckép

rűséggel tükrözik az adott személyek külső és belső vonásait. Néhány — 1964-ben készült — domborításán (Anyá II., Nyár), a régi keleti, főleg az egyiptomi szobrászat hatása érződik. Részleteket mellőző, monumentális formálású, cselekvéstelen és szemlélődő alakjai szimbolikus áttétellel örökérvényű gondolato-

családi együttesét. Tóth Sándor szóban forgó — több városban megrendezett — sikeres kiállításától számított elmúlt fél évben, a fiatal szobrásszal jelentős dolgok történtek, melyekről így vall:

— Életem nagy vágya tavaly nyáron megvalósult, eljutottam Olaszországba. Láttam a Sixtinát, jártam Arezzóban,

Sienában, Assisiben, Peruggiában és Firenzében. Láttam Michelangelo 280 rajzát a Casa Buonarrotti-ban és összes itáliai szobrait, a milánói Pieta híján. Donatello és Quercia remekét Sienában. Megcsodáltam Ducciót és a legtisztábbat, Fra Giovanni da Fiesolét a firenzei San Marco-ban. Meggyőződtem, hogy a művészet lényege emberhez szólni, egyszerűen, őszintén, emberi hangon, emberi érzésekről, emberközeli dolgokról, problémákról. Olaszországi élményeim kívül, mint a családi élet keretén belül témát választó művész szeretném megemlíteni, hogy tavaly decemberben egy kisfiú és leány ikerrel szaporodva, öttagú nagycsalád lettünk. Ezzel egy időben leplezték le első köz-

téri munkámat Szegeden, a Rózsa Ferenc-emléktáblát.

Tóth Sándorról szóló ismertetésemet azzal fejezem be, hogy biztos vagyok abban — s hiszem, véleményemmel nem állok egyedül —, hogy úgy az itáliai benyomások, mint az újabb családi örömök tartalmilag és kifejezés tekintetében egyaránt mélyebbé, gazdagabbá teszik szépen fejlődő szobrászati munkásságát. Sőt azt is remélni merem, hogy az ő példáját egyre több szobrászfiatal követi, s itteni letelepedésük által Szeged egyszer nemcsak a szobrok, de a szobrászok városa is lesz.

SZELESI ZOLTÁN

Mesterségek iskolája

Az iskola nevét már kőbe vésték. Nem híre, nagysága miatt, s nem is hitegésből, egyszerűen azért, mert így stílszerű. A mésző tábla mögött ugyanis — melyen ez sorakozik komoly betűkből: Tömörkény István szakközépiskola — kőfaragó, keramikus és kéziszedő diákok bírkóznak a kemény vagy túlon túl engedelmes anyaggal, márvánnyal, kővel, gipsszel, ólommal, agyaggal. Birkóznak, a szó köznapi és nemesebb értelmében egyformán, mert a kalapács emelgetéséhez, a véső forgatásához, a fazekaskorong pörgetéséhez meg a szedőszekrény kitartó kerülgetéséhez nemcsak fizikai erő, kéz és láb kell, hanem szem, szív és ideg is. Itt ugyanis nem műtermek sorakoznak, még ha oly esztétikus és ihlető is minden az üveghomlokzat mögött, hanem műhelyek. A munka ütött tanyát a Tiszapart öreg gimnáziumában, a maga zajával, lázával. Az a fajta munka, amit művészségnek hívtunk régen, amikor még volt...

Farkas Pali naplójából

Egyik gyerek eltört egy kalapácsnyelet. Nekiállt és újat faragott bele. De milyet! Száz iparos közül kilencven

nem ad annyit a szerszámjára! Farkas Pali pedig ilyesformán emlékezett meg munkanaplójában, harmadikos korában, négy vésőjéről:

Száz négyzetméternyi területet kaptunk a kőfaragó telepen. Gaz, mohos kővek, szemét... Ahogy elrendeztük, acél- és vasdarabokat leltünk. Aztán vittünk egy tábort kohót, az acél nemesebbjét kibálogattuk; megkalkpáltuk, kireszeltük és megedzettük. Nekem négy véső jutott. Ezek az én legkedvesebb vésőim...

Talán érzik ennek a két epizódnak a szellemét. Hogy csúnya szóval éljek: a munkához való viszonyt sejtetik. Mert a munka szeretete a szerszám becsületénél kezdődik.

— Melyik a legkedvesebb, legszebb szakma?

— *Mindegyik szép... de talán az anyém a legszebb* — így felelnek, és így esküsznek a gyerekek jövődi mesterségükre, ki-ki a magáéra. S ezt is érdemes lenne kőbe vésní. Meg azt: ezek a gyerekek nem azért várták a karácsonyi szünetet, hogy kikapcsolódjanak, s lazábbra vehessék a gyeplőt. Napokkal előbb ott kerülgettek Diós József igazgató ajtaját, hogy a szünetben is dolgozhassanak.

Ez volt az első, ami megkapott a Tisza-parti „üvegházban”. Hogy itt, 14—18 éves gyerekek között, milyen szép rangja van a munkának.

Tápai Antal szobrászművész, igazgatóhelyettes művész-tanár egy kedves epizóddal frissítette fel a beszélgetést, amikor megkockáztattam, hogy mégis, nem unalmas napokig egy kemény márvánnyal babrálni, csak azért, hogy abból szabályos kocka legyen, remek élekkell?

Lele bácsi meg a szobrász

— Egyszer otthon, egy fa alatt dolgoztam a kertben. Kéttenyérnyi fára terveztem egy sokalakos kompozíciót. Egész nap késeltem a fát, s közben elnéztem, hogy Lele bácsi ássa a kertet. Szúrt, nyomott, fordított..., szúrt, nyomott, fordított... Hogy nem unja? — tűnődtem. Ugyanaz a mozdulat, ugyanaz a beidegzés. Aztán estefelé odaleselkedett hozzám. Nézte, nézte a szerszám-járását, és egyszer csak megkérdezte: „Ugyan, Tápai, hogy nem unja el?”

A modern példabeszédet akkor sikerült igazán megérteni, mikor láttam, hogy tiszter és százszer emeli a vékonyka lány a kalapácsot a kötőmb fölé; tiszter és százszer porgetik a gyerekek újra a korongot, és a rajzórán korrigálnak, korrigálnak, hogy tökéletes legyen a formák aránya és helyzete a térben. Nincs unalom, fáradság, elernyedés, minden addig megy, amíg a tökéletes, helyes mozdulatra újból és újból rá nem áll a kéz, akár becsukott szemmel is. Mert ez olyan dolog: a szobrász elnézi, milyen egyhangú az ásás; a kerti munkás azon tűnődik, hogy lehet egész nap farigcsálni; a kőfaragó-tanuló meg menten elszaladna, ha csak ötvenszer kellene neki ugyanazt egymásik mesterségben sorjázni. A magunkét, ha szeretjük, sose unjuk, hiszen csak a türelem fizet tapasztalattal.

Ide pedig végtelen türelem kell tanártól és diáktól, mert ezek a gyerekek nem közönséges szakma nem mindennapi iparosaj lesznek. Nemcsak azért, mert mesterségük eleve ízlést és képességet követel, hanem azért is, mert még szakmai fogásokra is művészek okítják őket — Tápai Antal, Tóth Sándor, Kopasz Márta, Samu Katalin, Szalai Ferenc, dr. Huszák Istvánné, Tasnádi Róbertné. Tőlük megtanulhatják a szép áhítatát, szeretetét és szakszerű, tudatos szolgálatát. De ugyanígy a kéziszedők is, akik a szakma jeles mestereitől — Vincze György nyomdaigazgatótól, Erményi Lajos mű-

szaki vezetőtől, Priskin Sándortól és Léber Istvántól — tanulhatják el a tipográfia rejtelmait.

Az első és a századik

Lehet, hogy egyszerű szemléltető példa, amit most elmondok, de nekem valódi történetként adták elő. Az iparművész megtervezett egy vázát a vásárhelyi majolikagyárban, s minthogy arra alkalmasnak találták, kiadták sorozatgyártásra. Az első tíz után még csak apró észrevételekkel kopogtatott a tervező a keramikus szakmunkásoknál, az ötvenediknél már háborgott, szentségtelt, s mikor a századikat az eredeti mellé tette, formában és színben is teljesen „újat” lelt. A sorozatban éppen az tűnt el, ami eredetileg a sokszorosítást indokolta.

— Mi ennek az oka?

— Ha közönséges figyelmetlenség vagy fegyelmetlenség lenne, könnyen lehetne rajta segíteni. A szakmunkás azonban nem értette meg a művészi szándékot, így nem is azonosulhatott vele, beérte tehát a hasonlósággal, majd fokozatosan attól is eltávolodott.

S bár a példát a kerámiaművészet kínálja, az igazsága sok olyan iparra áll, amely kapcsolatban van a művészetekkel. Ezért üdvös ez a képzés, melynek oktatási célját hivatalosan ilyesformán fogalmazzák meg: művészi tervek megértett és átértett kivitelezésére alkalmas szakmunkásképzés.

Anekdoták tucatjai keringenek olyan esetekről, amikor a művész munkája vált fuserrá dilettáns mester kezében, de manapság már annál kevesebb az epizód igazi aranykezü mesterekről. Hát ebben az oktatási és pedagógiai műhelyben képletesen és valóságosan is ilyeneket akarnak faragni, s talán faragnak is, mint-hogy az első évfolyam — kilenc kőfaragó, hat keramikus és nyolc kéziszedő — nyár elején már megkaphatja az érettségi és szakmunkás-bizonyítványt.

— És ezek mind az iparba mennek?

— Nem... Ők még művészeti gimnáziumban kezdték, művészi ambíciókkal... Közülük sokan jelentkeznek művészeti felsőiskolába... Lesz is közöttük több olyan, aki sikerrel pályázhat, de ha ez mégsem menne, a maradékkal együtt ők is mind-mind a szakmában kívánnak dolgozni. Ezeket a gyerekeket már erőszakkal sem lehetne eltérni mesterségüktől.

Az igényesség „kórokozói”

Néhány esztendő múltán sok helyre jut majd ezekből a gyerekekből. Egy-két évi

üzemi munka után a legkiválóbb mesterek válhatnak ki közülük. S a hozzájuk fűzött remény még ennél jóval több, nemcsak annyi, amit az ő két kezük elbír. Művelt, igényes, a szépet értő és szerető mives mesterek lesznek, akik elviszik más emberek közé is az igényesség „kórokozót”, s talán „meg is fertőzik” majd velük környezetüket. Ha itt jó kovászt kevernek e szakmák jövőjének, több lehet a kamat a már most is mérhető számszerűségénél.

Síratja még valaki, hogy művész középiskolának hirdették, és ipari szakközépiskola lett? Az egyértelmű „nem”-mel becsapnánk magunkat. Díszítőszobrásznak készült sok gyerek — és kőfaragó lesz; grafikusnak egy másik tucat — és kéziszedő lesz; keramikusművésznek a harmadik csoport — és keramikus szakmunkás lesz. Ide nagy álmokkal jöttek — s innen egy mesterlevéllel mennek. A felnőtt ember megérzi és felfogja ennek a változásnak a logikáját, az embernyi ember, akiben még fegyelmetlenebbül dolgoznak az indulatok, lassan hangolódik át. De ha a kérdést így kapja: lehet-e művész valaki csak úgy, az iskola jogán? — megrázza a fejét. A művészethez még az izmos tehetség sem elég egymagában.

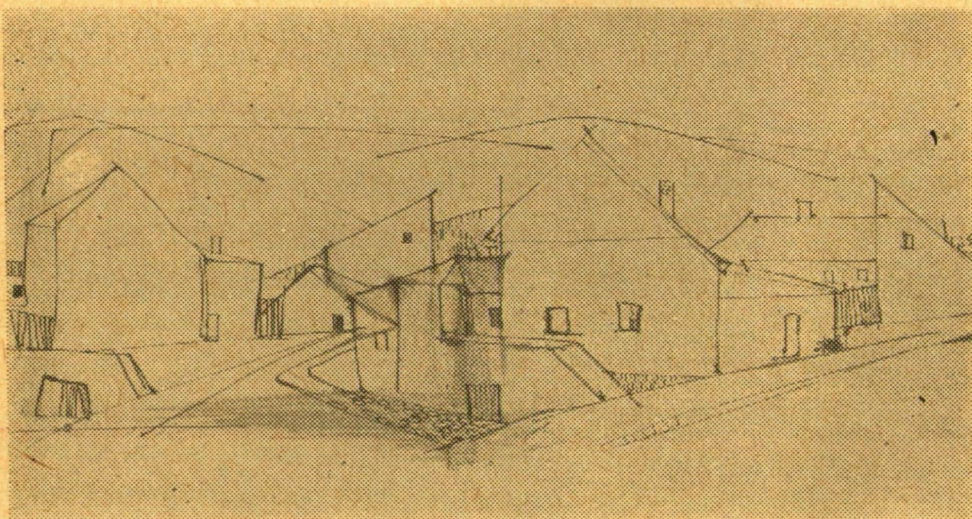
És tegyük fel a kérdést: mi jobb, mi ad nagyobb nyugalmat az embernek — ha a mesterség művésze, vagy ha a művészet iparos?

A vágyakat nem lehet remények szerint tüzelni.

Amikor az iskolából visszafelé jöttem, láttam, hogy Dankó Pista márványhegedűjének gipsznyakát már megint megirigylte egy barbár kéz, és leütötte. S eszembe jutott, hogy Szegeden évek óta a város legöregebb és legnevesebb szobrászművészeinek kellett rászánnia magát, hogy ezt kis munkát megcsinálja. Egyszerűen nem volt rá ember. S még mi minden nem volt! A színház lemezből szabott külső díszítőelemeit nehéz, súlyos kőből faragták ki, mert nem volt egy mives bádogos az egész megyében. De ez egy percre se nyugtasson bennünket, mert oda nem tonnányi terheket terveztek, hanem könnyű bádogot. Majdnem a guta ütött meg, mikor pár éve láttam, hogy Szeged szobrai lelkes, de ehhez laikus kezek „tatarozzák”. Mikor Kner híres-szép könyveit lapozgattam, sajnáltam, hogy fogatkoznak a nyomdaművészek, a tipográfia avatott szakemberei.

Ebben a panaszsvatagban jólesett annak a két délutánnak az oázisa, amit az iskolában töltöttem. A mesterségek iskolájában, melynek nevét már mesterkezek vésték kőbe. Nem híre, nagysága miatt, s nem is henccegésből, egyszerűen azért, mert így stílszerű...

SZ. SIMON ISTVÁN

Zombori László rajza

Egyetemi hallgatók olvasási igényének vizsgálata

Néhány éve egyre fokozottabb mértékben merül fel az igény konkrét társadalomkutatások elvégzésére. A kutatók célja, hogy a társadalmi élet különböző területein olyan társadalmi intézményeket és jelenségeket vizsgáljanak, amelyeknek lényeges vonásait csak a tudati-ideológiai és az anyagi-gazdasági viszonyok kölcsönhatásának révén lehet megérteni. A vizsgálatok elvégzésére a szociológia hivatott. Ezen belül a kultúrszociológia feladata az irodalom, zene, film és képzőművészet stílusirányzatainak vizsgálatán keresztül ezek társadalmi funkcióinak elemzése.

Az egyetemi és főiskolai hallgatók olvasási igényeinek vizsgálata égető szükségletként jelentkezik már hosszabb ideje. Mind több oldalról merült fel az igény annak megismerésére, hogyan alakul a hallgatók világnézeti, irodalmi, esztétikai érdeklődése az egyetemi évek alatt. Alakul-e egyáltalában, vagy stagnál. Elsősorban az irodalmi érdeklődést vizsgáltuk, mennyiben fejlődik az olvasási igény a középiskolás színvonalhoz viszonyítva. Természetesen erre a kérdésre csak akkor tudunk kielégítő választ adni, ha szociológiai felmérések segítségével többszörös kontrollal minden térre kiterjedő vizsgálatot tudunk végezni.

Az 1963–64-es tanév végén a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárában felmérést végeztünk az egyetemi hallgató olvasók között. E vizsgálat jelentős része annak elemzésével foglalkozott, felsőfokú intézményeink hallgatói mit és hol olvasnak, milyen irodalmat kedvelnek. Két különböző hallgatói és olvasói csoportot elemeztünk kérdőíves interjú módszerrel, mely egyben egymás kontrolljaként is szerepelt.

Az egyik olvasói csoportot a magyar történelem szak, a vegyészek és a jogászok négy-négy évfolyama képezte. Kiindulási alapként azt vizsgáltuk, honnan szerzik be a hallgatók szépirodalmi olvasmányaikát a könyvtáron kívül. A válaszok elemzése azt mutatta, hogy a hallgatók több mint kétharmada rendszeresen vásárol könyvet, 42% rokonaitól, 40% évfolyamtársaitól, 33% ismerőseitől kölcsönöz. Ennél a kérdésnél a három különböző szak között nem volt lényeges különbség, de annál nagyobb eltérést találunk, ha a könyvtárból kölcsönzött szépirodalom megoszlását vizsgáljuk.

A bölcsészhallgatók 84,7%-a kölcsönöz rendszeresen szépirodalmat, a jogászok 53,5%-a, a vegyészek csak 38%-ban veszik igénybe a könyvtár szolgáltatásait ezen a téren.

Mit olvas legszívesebben?

Ezeknek a bázis adatoknak ismeretében került sor második vizsgálatunkra, ahol a könyvtár 100 hallgató-olvasójánál végeztünk felmérést. A 100 egyetemi hallgatót a könyvtár különböző szakos hallgatói közül válogattuk össze. Figyelembe vettük, hogy mennyi egy tanévben egy hallgató által kölcsönzött könyvek száma, és azokkal végeztük el az interjút, akik a legkisebb és a legnagyobb érték között szerepeltek.

A hallgatók összes olvasmányának 76%-a származik a könyvtárból, a többi megoszlik más könyvtárak és egyéb források között. A bölcsészek egy tanévben átlag 65 kötetet, az egyéb szakosok 46 kötetet kölcsönöznek. Összesítésben ez évi

54 kötetnek felel meg. Ezt az arányt megfelelőnek mondhatjuk, mivel így a tízhónapos tanév folyamán átlag havi 5,4–6 kötettel számolhatunk.

A regény igénylése minden egyéb kategóriát hátréba szorít, a megkérdezett olvasók egy kivétellel a regényt jelölték legkedveltebb műfajuknak.

A regényirodalom iránt érdeklődés sajátosan oszlik meg. Az olvasók leginkább a történeti műveket kedvelik, utána az életrajzok következnek. Szerelmes regényt 14 olvasó jelölt kedvenc olvasmányaként. Történeti művek és életrajzok nagyfokú kedvelése még nem kellően kialakított irodalmi ízlésre utal. Középiskolás olvasóinknál gyakran tapasztalhatjuk, hogy azzal az igénnyel jönnek a könyvtárba, valamint izgalmasat, harcosat akarnak olvasni. Ha maguk válogathatnak a polcokra kihelyezett könyvek között, akkor általában történeti műveket, nagy emberek életrajzait választják.

Bizonyos mértékben ez ismétlődik az I–II. éves egyetemi hallgató olvasóknál is. Az újszerű tanulmányok nagymértékben lekötik energiájukat, s ha az oktatás formájában nem találkoznak szépirodalommal, olvasmányaikat ötletszerűen választják, az izgalmasat, a már ismert élményt nyújtót keresik. (A könyvtárnak és a Collegium Artiumnak volna itt nagy szerepe.) Ezeknek a hallgatóknak kezdetben kevés idejük jut ízlésük tudatos alakítására. Olvasmányaik megválasztását nagyban befolyásolja, mit olvasnak évfolyam-, ill. kollégiumi társaik, mit lehet tőlük ad hoc kölcsönkérni.

A szerelmes regény utáni igényt nem feltétlenül kell negatív jelenséggént megítélni. Nem Erdős Renée műveit keresik a hallgatók, hanem szerelemmel is foglalkozó regényeket, elsősorban a mai irodalomból azokat, melyek érzelmes hurokat pengetnek. Ennek az igénynek jelentése esetleg csak az érzelmi élet hiányára, vagy a régen nélkülözött családi otthon iránti vágyra utal.

A kalandos, fantasztikus regények és útleírások kedvelői abból az olvasói rétegből kerülnek ki, akik tanulmányaik vagy fázasztó szellemi impressziószerzés után relaxálódni akarnak, vagy még nem rendelkeznek kialakult irodalmi ízléssel.

A megkérdezett olvasók 12%-a vallja kedvelt olvasmányának a mai életről szóló műveket. 62 olvasó elbeszéléseket olvas rendszeresen, elsősorban irodalmi folyóiratokban. Nem beszélhetünk egy-egy novellairó külön kiemeléséről, mert a kedvelt magyar és külföldi írók között alig nevezett meg néhány olvasó kifejezetten novellistát.

A folyóiratok átlapozása az irodalommal való lépéstartás egyik jelentkezési formája. Ez a novum megismerése mellett azzal az előnnyel is jár, hogy a folyóiratot nem kell (ném is lehet) kikölcsönözni, rövid idő alatt átfuthatja az olvasó, s ugyanakkor lépést tud tartani a magyar és a világirodalommal. Ez utóbbi főként a nagyon sokat forgatott Nagyvilág révén történik.

65 hallgató verseket olvas rendszeresen. A kedvelt költők széles skáláját találhatjuk: Petrarca, Goethe, Schiller, Keats, Shelley, Rilke, Jevtusenko.

A magyar irodalomból Radnóti Miklós, Tóth Árpád, Babits Mihály és Kosztolányi Dezső hatnak az egyetemista korban levő olvasókra. Váci Mihály, Simon István és a mai magyar fiatal költők egy-egy olvasó révén szerepelnek az összesítő táblázatban.

Figyelemre méltó, milyen kevesen vallják olvasott költőjüknek Ady Endrét és József Attilát. Az érzelmi effektusra vágyó olvasók valószínűleg olyan költőket olvasnak, akik a középiskolában nem voltak „kötelezők”, de akikről hallották, hogy szép verseket írtak.

A megkérdezett olvasóknak valamivel több mint egyharmada kedveli a színdarabokat. Elemzésünk azt mutatja, hogy elsősorban azokat olvassák, akik eredetileg nem színpadra írták műveiket, illetve akiknek művei olvasva is teljes élvezetet nyújtanak. Brecht, Dürrenmatt, Frisch szerepel a kedvelt drámaírók között. Sartre művei is jelentős helyet foglalnak el a hallgatók olvasmányaiban. A Nagyvilágra már előbb is utaltunk, itt ismét hivatkoznunk kell arra, hogy a folyóirat rendszeres olvasása (csaknem minden harmadik olvasónál) nagymértékben befolyásolja az ízlés kialakulását.

A színdarabok olvasása iránti igény kialakulásánál jelentős szerepet játszik az a tény is, hogy egyes darabokat nálunk még nem mutattak be, vagy csak Budapesten játszották színházaink, de ugyanakkor sokat beszéltek róluk. Frisch, Dürrenmatt, Ionesco, Anouilh műveinek ismerete a hallgatók körében a „menők” számára elengedhetetlen.

Kiket olvas a magyar írók közül legszívesebben? A kérdés az olvasótól teljesen szubjektív választ kér. Az adatfelvételi lapok elemzése azonban a szubjektivitás elle-

nére is támpontot nyújt a megkérdezett olvasók irodalmi ízlésére és ismereteire vonatkozóan.

A felnőtt olvasók ízlésére az iskola padjainak elhagyása után általában csak a tömegkommunikációs eszközök segítségével lehet hatni. Vizsgálatunk azt mutatta, hogy a hallgatók olvasmányaik megválasztásánál 66%-ban barátaik, ismerőseik véleményére támaszkodnak, 44%-ban találmányra választják azokat. A rádió, az újság és a könyvtáros tanácsa még meglehetősen kis szerepet játszik olvasmányaik megválasztásánál.

Éppen ezért a középiskolában kialakított ízlésszínvonal jelentős mértékben rányomja bélyegét olvasmányaikra. Az iskola hatását abban látjuk, hogy a hallgatók közül igen sok jelölte Mikszáthot, Jókait és Gárdonyit kedvelt olvasmányai szerzőjeként. Nem Jókai romantikus eseményszövege, Gárdonyi történelmi regényei ellen lehet kifogást emelni, de az egyetemi hallgatóknak előbbre kellene lépniük a középiskolában megismert írók kedvelésénél.

A másik nagyobb csoportot a realista és a ma élő írók alkotják. Móriczot, Mórát, a maiak közül első helyen Németh Lászlót, majd Passuthot, Darvast, Fejes Endrét, Mesterházit, Berkesit és Galambost kell említünk.

Bestseller író egy sem szerepel a kedvelt írók listáján. A könnyebb műfajt Ráth-Végh és Rejtő képviseli néhány szavazattal.

Megnyugtatónak tűnik, hogy a második csoport szavazatainak száma körülbelül 50%-kal múlja felül az első csoportba sorolt írókra adott szavazatokat. Ennek ellenére olvasóink irodalmi ízlésének alakulását vagy annak stagnálását nem tekinthetjük megváltoztathatatlanoknak. A könyvtár szerepe a szabadpolcok megfelelő kialakításában, valamint a kollégiumi könyvtárak mai és keresett szerzők műveivel való jobb felszerelésében jelentkezhethet.

Kiket olvas a külföldi írók közül szívesen?

A világirodalom hatását másként kell megítélnünk, mint a magyar irodalomét. A hallgató nem jön ún. „világirodalmi előítélettel”, már kialakult világirodalmi ismeretekkel az egyetemre, főiskolára, hanem általában itt ismerkedik meg behatóbban a külföldi írókkal, költőkkel.

A kedvelt írók első nagy csoportját Balzac, Zola, Dosztojevszkij, Hugo és Dumas képezik. De hatásuk vizsgálatánál nem hivatkozhatunk csak a romantika túlsúlyára, hanem a világirodalmi ismeretek kialakulatlan voltára. Az olvasónak valahol el kell kezdenie a tájékozódást. Jelen pillanatban nem áll pontos adat a rendelkezésünkre, de ismert tény az, hogy az elmúlt években különböző sorozatban többször is kiadták a világirodalom klasszikusait. Ezek a könyvek megtalálhatók az iskolai, kollégiumi könyvtárakban, a nagy könyvtárak kölcsönzési szabadpolcain. A tájékozatlan olvasó, ha nem tudja, mit kölcsönözzön, az ismertebb nevű, sok példányban megtalálható szerzőkhöz fordul.

A tájékozatlanabb világirodalmi ismeretekkel rendelkező olvasók csoportja mellett megtaláljuk a tudatos maradandó értékű irodalmi élmény gyűjtésére törekvő hallgatókat is. Hemingway első helyen való szereplése (főleg ha nevét nem is tudják helyesen leírni), sokszor inkább csak irodalmi sznobizmust jelent. Thomas Mann és Lev Tolszuj második, illetve harmadik helye azonban határozott és tudatos irodalmi ízlés kialakítására utal.

Megelégedéssel állapíthatjuk meg, hogy az ún. „irodalmi ponyvaszerzők” és bestseller írók közül Dumas néhány és Bromfield egyetlen szavazattal szerepel.

A legtöbb szavazatot kapott szerzők megoszlása nagyon sokatmondó és tanulságos. Azt állapíthatjuk meg, hogy a szerzők néhány romantikus írótól eltekintve a realista irodalom mesterei, vagy a XX. század nagy humanista írói. Az olvasók világirodalmi ismereteit, ízlését heterogén hatások érik. Némi ismeretet hoznak magukkal a középiskolából, különböző folyóiratokat forgatnak, évfolyamtársaik, barátaik befolyásolják őket.

Nem elégedhetünk meg a jelenségeknek csupán regisztrálásával, hanem meg kell szabnunk azokat a lépéseket, melyek lehetővé teszik, hogy a felnőtt olvasó ne csak szubjektív válogatással, hanem tudatosan alakíthassa, fejleszthesse irodalmi ízlését.

A vázlatosan ismertetett felmérés csak kezdeti lépés lehet az egyetemi hallgatók világnézeti, művészeti érdeklődésének vizsgálatára. Kérdőívainkre kapott vá-

laszokból következtetést vonhatunk le, hogyan alakul az egyetemi hallgatók olvasási igénye. Az olvasók nagymértékben támaszkodnak a könyvtárakra olvasmányaik megválasztásakor, évente jelentős összegért vásárolnak könyvet (átlag 14 kötetet 530,— Ft értékben), de ugyanakkor igényük jelentkezők nem elhanyagolható az esetlegesség szerepe sem. Ma még a tömegkommunikációs eszközöknek nincs jelentős befolyása a szépirodalmi olvasmányok megválasztásakor, barátok, ismerősök tanácsa elsődleges.

Az olvasott és kedvelt művek között nagy számban szerepelnek olyanok, amelyekkel az olvasó már a középiskolában megismerkedik, mondhatjuk, hogy azok ismerete az alapműveltséghez tartozik, de ugyanakkor egyetemi, főiskolai hallgatóktól ezen a színvonalon való felülemelkedést kell várunk.

Két felmérés nem elégséges ahhoz, hogy egy réteg igényeire, szokásaira teljes biztossággal vonhassunk le következtetést. A vizsgálatot megismételjük és az olvasók irodalmi ízlésének, valamint nemcsak szépirodalmi, hanem ismeretterjesztő, szakirodalmi olvasási igényeinek elemzésével újabb szempontból kívánjuk megvilágítani a felsőoktatási intézmények hallgatóinak arcújátát.

SZENTIRMAI LÁSZLÓ

A rizsről és az öntözésről*

A Hortobágyon láttam életemben először rizsföldeket, 1939 szeptemberében, amikor Györffy István professzor egyik néprajzos kutatócsoportját elkísértem oda. A híres csárda és híd közelében, az Öntözésügyi Hivatal kísérleti gazdaságában épp befejezték az aratást. Huszonöt mázsás átlagtermést takarítottak be, de volt olyan parcella, amely negyven mázsát adott. Meglepett ez a szép eredmény és új reményt ébresztett bennem: ez is segíthet a parasztságon! Ettől kezdve szemmel tartottam az új növény hódító útját, öröm volt látni, milyen gyorsan meghonosodott a Berettyó meg a Körösök vidékén, s ahogy az öntözésügy fejlődött, a Tisza mellett is.

Ma már azt is tudom, hogy a rizs nem volt egészen új növény nálunk, szórványosan a török időkben is termelték, a XVIII. századtól pedig a Temes, a Bega és a Berzava vizének felhasználásával az olasz telepek foglalkoztak vele a kincstártól bérelt földeken. II. József kiváltságokkal támogatta őket. Hántolóüzem is létesült. Később a magyar kincstár megvonta a kedvezményeket, de néhány család a múlt században is termelte. 1880-ban a Ferenc József-csatorna mellett, Péklapusztán a Földművelésügyi Minisztérium alapított nagyobb telepet, s a példán fölbuzdulva Bács, Torontál és Temes megye déli vidékein ismét többen próbálkoztak vele. A rizst importáló érdekeltségek támadásai és még sok egyéb ok miatt ezek a telepek nem voltak hosszú életűek, nem valósulhattak meg azok a tervek sem, amelyek északabbra is be szeretnék volna vezetni ezt a növénykultúrát.

A húszas években a Pest megyei Sőregpusztán és a tápiógyörgyei uradalomban rendezték be rizstelepeket. Az itt elért jó eredmény azért fontos, mert bebizonyosodott, hogy a korábbi termőhelyektől sokkal északabbra is megél a növény, termesztése ott is gazdaságos. A példa nyomán Békés, Csongrád és Szolnok megyében is építettek kisebb telepeket. 1927-ben a Földművelésügyi Minisztérium megszervezte az Országos Rizsbizottságot, ennek csak tanácsadó szerepe volt. Sokkal fontosabb az a munka, amit a kutatók végeztek a Szegedi Talajtani, Növénytermesztési és Növénynemesítési Kísérleti Intézetekben. Tisztázták a rizs talajtani, agrotechnikai, trágyázási problémáit és kiválasztották azt a hat rizsfaj-

*A tanulmány egy készülő városszociográfia része.

tát, amelyet nálunk is sikeresen lehet termelni. A harmincas évek végére ezek a kutatások megteremtették a nagyarányú hazai rizstermesztés alapvető tudományos és gyakorlati feltételeit.

Ettől kezdve a rizs évről évre nagyobb területet hódított meg. Amíg 1940-ben csak háromszáz holdon termelték, 1944-ben már nyolc és fél ezer holdon. A háború végén egy kis stagnálás következett, de 1948-ban már 23 ezer hold a rizsvetés. A fejlődés 1955-ben 87 500 holddal éri el a csúcspontot.

Ebben az évben szegődtem el Hódmezővásárhelyen a Kopáncsi Állami Gazdaságba. Több mint három éven át az egyik tisztítótelepet vezettem, de megismertem a rizstermesztés minden más csínját-bínját is. Az itt szerzett tapasztalatokon kívül földhasznáлом ebben a beszámolóban Takács Ferenc főagronómus szóbeli közléseit, a tőle kapott írásos dokumentumokat, a vásárhelyi szakaszmérnökség technikusainak, Kállai Mihálynénak és a statisztikai hivatal vásárhelyi kirendeltségének adatait is.

A rizzsel Vásárhelyen is a húszas években próbálkoztak először. Tárkány Szűcs József gazdálkodó a nagyszigeti cívaskör mellett fekvő tanyáján, a szikes birkalegelőn rendezett be egy félholdas telepet. Az árasztáshoz szükséges vizet az artézi kút szolgáltatta. Jó terméseredményeket ért el, 1929-ben díszoklevelet kapott a kertészeti kiállításon. Úttörő vállalkozása akkor nem talált követőkre. A fejlődés nálunk is az öntözés függvénye volt, ütemét az öntözőművek építésének menete diktálta. Ehhez pedig az 1937-ben hozott törvény alapján a negyvenes évek elején fogtak hozzá, az úgynevezett „vizes” esztendőkből, amikor a belvízrendezés volt a nagy gond nálunk. A múlt rossz példáin okulva az új csatornákat már úgy készítették, hogy a vizet vissza is lehessen hozni, hogy öntözésre is lehessen használni.

Ilyen kettős feladatra tervezték a Tiszán a lúdvári szivattyút is. A mederben álló, két zömök, toronyszerű építmény 1943-ban már kész volt, berendezéssel a háború után látták el s 1947 májusában avatták föl. Ettől kezdve a vele összekötött csatornák mentén a szikeseken, elsősorban a nagyszigeti határrészen elszaporodtak a rizstelepek. A földreform során kapott legelő egy részét így hasznosították az új gazdák, de a régiek közül is sokan megkedvelték a rizst. Akadt köztük néhány nagyobb tőkés vállalkozó is, mint pl. a pesti Neruda cég a Hódi-tanyán. Az engedélyt a városi tanács adta, a telepeket saját költségükön rendezték be a gazdák, és a Rizstermelőtő Vállalattal kellett szerződést kötniök, amely a vetőmagot, a szántási és vízdíjat hitelezte a betakarításig. A rizst a vállalat vette meg mázsáncént 240 Ft-ért, ami igen jó pénz volt a 60 forintos búza idején. A beadott termés minden mázsája után 10 kg hántolt rizst is kapott önköltségi áron a termelő, a megyei átlagot

meghaladó termésrészt pedig mázsáncént még 50 kg-ot. A hántolt rizst szabadon értékesíthették a piacon. A különféle kedvezmények közt az ért a legtöbbet, hogy minden rizsföldet, és egy vele azonos nagyságú más termőföldet is, mentesítettek a beszolgáltatástól.

A fejlődés útján

A háború után az új demokratikus állam igen nagy áldozatokat hozott az öntözéses gazdálkodás megalapozására. Az első hároméves vagy újjáépítési terv során, 1946 és 49 között 900 ezer forintot költöttek csak a mi lúdvári szivattyútelepünkre, az ezt követő első ötéves tervben pedig több mint 9 milliót a lúdvári rendszerhez tartozó négy öntözőfürt — a nagyszigeti, a gorzsi, a kopáncsi és a cukormajori — kiépítésére. 1955-re hét-ezer hold öntözése vált lehetővé a vásárhelyi határban. Ennek azonban csak mintegy a felét tudták rizzsel hasznosítani, a többin, minthogy más növény öntözésére akkor még alig vagy egyáltalán nem rendezkedtek be, továbbra is száraz gazdálkodást folytattak.

A földreform után a földtulajdon szocializálása, az állami és szövetkezeti nagyüzemek szervezése 1949-től öltött nagyobb arányokat. A már kiépített telepeket részben a tsz-ek kapták, részben a Levelényi, illetve az ebből kivált Kopáncsi Állami Gazdaság, a megmaradt egyéni gazdák zömét rizstermelő társulásokba, szakcsoportokba tömörítették. Az öntözött terület 70%-a már 1950-ben a szocialista szektorhoz tartozott, amely ugyanilyen arányban vette ki részét a rizstermelésből is.

Ahogy az öntözőrendszerek építése előrehaladt, évről évre növelték a rizs vetésterületét. A csúcspontot Vásárhelyen is 1954–55-ben érték el 3450 holddal. Márteletől Nagyfáig, a szentesi vasútvonal, a lelei út és a Tisza közt elterülő határ-

rész képe egészen megváltozott. Palé, Bodzás, Szakállhát, Ökröstó, Vajhát, Farkirét, Kopáncs, Nagysziget és Gorzsa mélyfekvésű szikeseti és erősen kötött talajú földjeit addig tavasszal a vadvizek bitorolták, nyáron meg úgy kiszáritotta az aszály, hogy a birkának is felkopott rajtuk az álla. Most pedig a kubikosok által emelt gátakkal szabályos vagy szabálytalan négyszögekre, a népnyelv szerint „kalickákra” osztott és május elején rizzsel bevetett földeket tervszerűen elárasztották. Pár hétig, mintha a folyó öntött volna ki, nem látszott más, csak a tükörsima vagy a szél játéka szerint fodrozó, hatalmas víz mindenfelé. Aztán a vizet ellepte és eltakarta az alóla kibújó s lassan bokrosodó növény. Ilyenkor szinte mesébe illő bujászöld mezőkhöz hasonlított ez a határrezs. A víz nem látszott, a távoli szemlélőnek csak a gólyák meg a gémek jelezték, hogy nem száraz, hanem öntözött területet lát. Később közelről széles levelével, erős szárával, fűrtős kalászával maga a növény is elárulta, hogy a megszokott hazai gabonaféléktől sokban különböző, új kultúra vert gyökeret ezen a korábban elég kietlen tájon is. Augusztus elején lecsapolják a kalickából a vizet, és a rizs pár hét múlva az erő gabonák sárga, viaszos színét ölti magára. Aratását szeptember elején kezdi el. Kétszer aratunk mi is minden évben, mióta meghonosodott.

Nehéz időszak

A mi gazdaságunknak 1955-ben még nem voltak sem a vajhái, sem a paléi üzemegységében olyan pajtái, ahol a rizs tisztítását és szárítását az időjárástól függetlenül végezni lehetett volna. Kibérelték tehát a makói országút mellett épült gyapotgyár egyik raktárát, és a tisztítótelepet ott állítottuk föl.

Gyapotot abban az évben termeltek nálunk utoljára, a gyár berendezését jórészt el is szállították.

A két nagy teljesítményű bádogrostát a raktárt kettészelő, fedett és kövezett átjáróban, a rampa mellett helyeztük el. Villanymotorok hajtották, egy gépkezelő és hat munkás kellett hozzá. Egy hordta a tisztítanivalót a garatba, egy kaparta a tiszta magot, egy a zsákot tartotta, egy szedte a földről, egy mérte a mázsán, egy meg hordta a teli zsákot s rakta ötvenes stószokba. A zsákokba 40–50 kilót tettünk, aszerint, hogy milyen volt a mag fajsúlya és fajtája. A szakállas rizsekből, amilyen például az Arpa Shali vagy a Kendző, kevesebb fért, mint a kopaszokból. A raktárhoz iparvágány vezetett, a kirostált rizst fajták szerint a buda-

pesti, a kunszentmártoni vagy a karcagi malmokba továbbítottuk. A Dunghan Shalit mind Pestre kellett küldeni, ahonét hántolás után az utolsó szemig exportálták.

Már a nyár vége is szokatlan esős volt abban az évben, a lecsapolás nem sikerült tökéletesen, a talaj olyan nedves maradt, hogy a gépeket nem bírta el, az erősen pergő Dunghan Shalit, amely a terület zömét foglalta el, különben is csak sarlóval lehetett vágni, az aratás benyúlt a novemberbe is. De a hordás okozta a legtöbb bajt. A kévéknek a kalickából való kiszállítása. Az iszapos földben elültek a gumikerekű pótkocsik és a traktorok, a szekeret félig rakottan se bírták a sárba térdig süppedő ökrök s lovak. Csak a kubikosok kordélyos fogata boldogult volna, erre azonban a gazdaságnak nem volt betervezett pénze, s mire a minisztérium a rendkívüli költséget engedélyezte, a nagy és tartós őszi esők újból s még jobban eláztatták a talajt, a kordélyok se tudtak moccani se. Ahol a gép és az igavonó jószág csődöt mond, ott már csak az emberi erő segít. Itt is ez történt: rudasokba rakva munkások hordták ki a kévéket a kalickák iszapjából a gátakra, onét az utakra, hogy a járművek a száraz, partos helyeken működő cséplőgépekhez és kombájnokhoz szállíthassák.

A rettentően földült kalickák azokra a frontszakaszokra emlékeztettek, ahol nagy páncélos csordák ütköztek meg. De aki ilyet nem látott, azt hihette, hogy tán nem is lánctalpasok és körmösök, hanem valami ismeretlen természeti erő tépte-szaggatta föl a talajt, el se tudta képzelni, miféle gépek kellenek majd ide, hogy fölszánthassák és vetésre alkalmassá boronálják. A traktorok nem is boldogultak az ilyen táblákkal. Tavasszal el kellett árasztani, hogy a sárrá vált földet el lehessen úgy-ahogy simítani. A mélyszántás, ami nagyon fontos a rizsnél, más években is sok nehézséggel járt, gyakran tölre s még gyakrabban tavaszra maradt.

Emberek, körülmények

Az új növénykultúra új munkaalkalmakat teremtett és kitermelt néhány új, jellegzetes munkástípust is. Ilyenek voltak a gyomlálók, az aratók és a rizsőrök. A mi gazdaságunk a sok munkást igénylő gyomlálásra és aratásra a városban nem talált elég vállalkozót, mozgósítani kellett a szomszédos községek: Mindszent, Szegvár, Csanytelek, Sándorfalva stb. lakosságát is. Gyomlálni június 15 és július 15 között kétszer kellett. A vízked-

velő kakaslábfű- és kákaféléket érés előtt kell kiirtani, különben nagy kárt tesznek a termésben és a szennyezett mag tisztítása is sokkal többbe kerül. Ha például az elcsépelet mag 50 % gyomot tartalmaz, ami nem ritkaság, a szállítás is kétszeres költséget emészt föl. A gyomok egy részét az árasztás taktikai fogásaival is ki lehet pusztítani, bele lehet fullasztani őket a vízbe, de a gyomlálóknak is maradt még belőlük épp elég. Főleg aszszonyok, lányok és fiúk vállalkoztak erre a viszonylag könnyű, de a víz miatt elég kellemetlen munkára.

A munka dandárja idején két-három ezer gyomláló szállta meg a telepeket s taposta a kalickák fél lábszárig érő, iszapos vizét, hajlongott és tépdeste a gyomokat, amelyek nagyon hasonlítanak a rizshez, és így sok gond és türelem kell a kiválogatásukhoz. A derék fárad el ebben és a szem. A szorgalmas gyomlálóknak álmában is a rizsföld képe perog a szeme előtt. Egy holdat hat nap alatt lehetett kigyomlálni s ezért 300 Ft-ot fizettek.

A gazdaság gumicsizmával látta el a gyomlálókat és az aratókat is. Éjszakára a munkahely közelében felvert ponyvasátrákban helyezte el őket. A táborok emeletes vaságyakkal, szalmazsákkal, párnával, két lepedővel és két pokróccal voltak felszerelve, a szállásért nem kellett térítést fizetni.

Az étkezést az üzemegységek konyhái bonyolították le, az ételt és az evőeszközöket a gazdaság díjtalanul szállította ki a táborokba. Ugyanígy az ivóvizet is, kocsikra szerelt falajtokban, azokból pedig gyerekek vitték kantáokban a munkásoknak. A vízhordekat is a gazdaság fizette. A napi élelemért 9 Ft térítést szedtek, ebből négy volt az ebéd, öt pedig a reggeli és a vacsora ára. Az étel jó zsíros volt, fűszeres és bőséges. A gazdaság vezetői és vendégei is ezt fogyasztották. Reggel fél liter cukrozott tejeskávét és 15 deka szalonnát vagy kolbászfélét, délből levest korlátozás nélkül, fél liter főzeléket és húst, a hét egy napján főtt vagy sült tésztafélét, vacsorára ismét kávé vagy teát és szalonnát vagy felvágottat adtak. Kenyér csak a mezőgazdasági és ipari tanulóknak járt díjtalanul, a többiek azt hazulról hozták, vagy megvették bolti áron a konyhán. Az étkezés nem volt kötelező. A vásárhelyi többsége csak ebédet kért, a háromszori étkezést inkább csak a vidékiek vették igénybe, de még köztük is akadt, aki szívesebben falatozott reggel és este a hazaiból.

A nagy tömegeket foglalkoztató telepeken egészségügyi szolgálat is működött.

Az aratók száma elérte az 1000—1500 főt, s az éles sarlók sok sérülést okoztak. A sebesülteket szakképzett ápolónő részestette elsősegélyben. A munkásvédelmi intézkedések megtartását a szakszervezeti megbízottak a helyszínen ellenőrizték.

Akárcsak a gyomlálók, az aratók is teljesítmény szerint kapták a 'bért. Egy hold sarlóval vágott rizsért 800 Ft-ot, a kaszával aratottért pedig 600 Ft-ot fizettek. Ezért a kévéket sátrákba hordták, hogy száradhassanak, a tarlót fölgereblyézték és a kaparékot is bekötötték. A betakarítás egyéb munkáit — a kévék szűrőre hordását, a cséplést, a szem szállítását a tisztítótelepekre és a szalma öszszehordását — a gazdaság állandó dolgozói végezték el, ahogy a szántást és a vetést is.

A rizsőrök is állandó alkalmazottak voltak. A népanyelv békacsőszőknek hívta őket. Mintha bizony csak az elárasztott kalickákban ezerszám tanyázó, hangos békaseregire kellett volna ügyelniök! Tréfás nevükkel ellentétben nagyon komoly és felelősségteljes szerepük volt a termelésben. Hozzánk az elsők a szomszédos Levelényből jöttek, ahol már korábban is termelték a rizst. Számuk a mi gazdaságunkban az ötvenes években 100—110 között váltakozott. Egy-egy rizsőr 20—25 holdat gondozott. Az év legnagyobb részét kint töltötték a telepen, a szabadban, ahol, ha nem volt a közelben tanya, gunyhót építettek a szerszámoknak, s maguknak is rossz idő esetére. Télen szakmai tanfolyamokon gyarapították a tudást, amit munkába állásuk előtt sebtében beléjük oltottak. Kivették részüket a rizzsel kapcsolatos minden munkából. Ellenőrizték a kubikoscsapatokat, amelyek tavasszal az öntöző- és lecsapoló csatornákat meg a gátakat készítették vagy javították, bekapcsolódtak a nedves földbe kézzel, szárazabb talajba géppel történő vetés munkájába. Az arasztás minden gondja őket terhelte, ők ügyeltek, hogy a növény fejlődése minden szakaszában megkapja a szükséges vizet. Felügyeltek a szélrózsa minden irányából ideseregülő gyomlálókra, és összel az aratókra is, a teljesítményeket ők jegyezték föl. Gondozták a telep műtárgyait, a zsilipeket, a tiltókat, az átereszeket, a bejárókat és az utakat. A csatornákat és gátakat ők tisztogatták a gyomoktól és a buján tenyésző fűféléktől.

Augusztusban a lecsapolás volt a legfőbb gondjuk. Ezt úgy kellett megoldani, hogy a víz lehetőleg az utolsó cseppig visszatérjen a csatornába, hogy a kalickákban sehol meg ne rekedjen s ne

hátráltassa az érest meg a betakarítást. Ásó, kapa, gereblye, kasza, sarló és villa volt a felszerelésük, amit a gazdaságtól kaptak, téli és nyári munkaruha, esőköpeny és gumicsizma is járt nekik. Fizetésük havi 1000–1200 Ft és – a területükön termett minden száz mázsa rizs után – másfél kiló hántolt rizs önköltségi áron; ha a tervet túlteljesítették, prémiumot is kaptak. Ősszel ők voltak a cséplés ellenőrei, ők feleltek azért, hogy a termést senki meg ne dézsmálja, ha-

nem az utolsó szemig beszállítsák a tisztítókbá. Munkájuk a szalmabetakarítással, a trágyázással és a szántással ért véget a földeken. A terméseredmények alakulása sok tekintetben tőlük függött, attól, hogy ők jól, szakszerűen, gondosan, vagy hanyagul s felelőtlenül végezték-e feladataikat.

(A befejező részt márciusi számunkban közöljük.)

KÁRÁSZ JÓZSEF

Czinke Ferenc rajza

Váci Mihály: A ZSEZSE MADÁR

Amikor a költő Váci Mihály prózai írásait megjelenésük idején olvastam, nem keltettek föl bennem akkora csudálkozást és odaadó érdeklődést, mint most egy kötetben, egyszerre hatva rám, az olvasóra. Akkor, az első olvasások után, költészete iránti szeretetem és tiszteletemen túl azzal a javára írandó dícsérettel tettem le a prózai írásait, hogy Váci a legjobb magyar költői hagyomány örököse és folytatója abban is, hogy színvonalas és nélkül tud műfajváltással is írni. Most, hogy kötetben együtt olvasom ezeket az írásokat, túl kell lépnem ezen a csudálkozó dicséreten, és súlyal kell szólnom arról, hogy több ez, mint a más híron való szólás, az írói erő más műnemen való kipróbálása, több ez, mint a magyar irodalmat annyira jellemző, költőinket publicisztikára szorító életünk produktuma. Valójában Váci Mihály életművének központi részével — annak legjobb verseivel — egyenrangú munka.

Ellenkezésre ingerlő megállapítás lehet ez, hiszen a kötet írásai nem egy-szintezésűek, a súlyos esszétől a lírai vallomásig vagy közéletünk és irodalmunk legégetőbb kérdéseire választ kereső publicisztikáig minden van itt, és nehéz lenne adatolva mérni ezeket a versekkel. De hiszen a rokonság és az egyenrangúság nem is műfaji vagy megformálásbeli mozzanatokon mutatható ki, hanem egy lényegibb vonásban, az azonos szándékban és célban: íróként föladatot vállalni népe sorsának alakításában, szenvedéllyel szólni jóról és hibáról, „szégyenkezés nélkül vállalni a küldetést, vállalni és vallani a „mimelt mámorok“ irodalmi ideáljával és oly gyakran elhangzó cinikus leszólásaival szemben.

Váci Mihály forradalmár költő, úgy hogy magát a fogalmat is új tartalommal tölti meg, nem látványos harcban, hanem nagyon gyötrelmes hétköznapijának munkájában, ahol közönnnyel, sze-

génységgel, elmaradottsággal, a hatalomra került nép hatalommal való élni tudásának oly súlyos kérdéseivel birkózik.

Költő képviselő vagy képviselő költő, így változtatható ez írásokban a hangsúly elhelyezése, de soha sem hagyható el ennek a minősítésnek egyik része sem. Nem tud hideg és objektív maradni, mert minden írása itt is — szóljon bár az eltűnő gyalogutakról vagy az összedőlő tanyákról, Bartókról vagy Rákos Sándorról — minden írása direkt önvallomás is. Nemcsak azért, mert József Attilában, Bartók Bélában vagy éppen Benjámin Lászlóban és Illyés Gyulában őset és rokonát véli fölfedezni, hanem mert életművük vizsgálatán csíholja önmagában is újra meg újra ars poeticáját, megbizonyosodva és megerősödve a maga igazában.

Ez őst és rokont kereső, kijelölő esszék, vallomások sorát a József Attila elé járuló írás nyitja, amely nem a porba omlott költő vergődése fölől nézi az életművet, hanem az egyetemességet teremtő kommunista művészt látja benne, azoknak perli vissza, akikért magára vette a szenvedéseket. Filologizáló vitáinkban hajlamosak vagyunk az írói vallomásokat, esszéket félretolni vagy a szaktudomány fölényével lekezelni, de éppen Váci Mihály József Attila-esszéje ad leckét nekünk. Ráérzései, költői rokonságban fogant tételei: az egyetemeségről, a világ dolgainak József Attila-i számbavételéről, vagy a mindenki megváltásának küzdelmében való fölemelkedésről, olyan megállapítások, melyeket az életmű vizsgálatánál már nem szabad mellőzni.

Van Váciban egy sajátos érzés, mely éppen József Attila-i is, a legmagasabbra való törés merészsége és igényessége. A tudatos számvetésben, mellyel őseit, egész korának elődeit kijelöli, a legnagyobbakhoz nyúl értelmezőn. Hiszen a Bartók-esszé meg nem haladott magas-

ságokig ér a mű, de különösen a belőle sugárzó elvi tanulságok levonásában. Központi gondolata: Bartók életműve társadalmi tett; innen értelmezni, innen magyarázni, ez Váci metodikája. És a tanulság: a megkésett népiségről, tartalmi értelmezésének tisztaságáról, őszinte igazán túl, inspiratív mélységű gondolat. Kettős aggodalom szól belőle: nagy nemzeti kincsünk szorul kulturális közéletünk perifériájára vagy néha még messzebbre is, csak azért, mert a népi-séget rossz automatizmussal azonosítják sokszor a népi, népies kompromittált tartalmi részeivel, valóságos vagy vélt hibáival. Nyílt beszéd ez: amely nép ilyen könnyen lemondhat a mélyről jött, társadalmi és történeti értékekkel megrakott kulturális örökségéről, az nem lehet jó internacionalista sem. Nincs itt szó Vácinnál semmiféle misztifikációról vagy a népies ideológia halovány beszűremléséről sem. Aggodalomról tudósít a Bartók-esszé: egy értékes örökség elsüllyedésének veszélyéről és a helyébe nyomuló fölszínességéről.

Mennyire Váci aggodalma és Bartókkal való rokonsága szól ebből az írásból! Hiszen, amit Bartókról mond, önmagáról is mondhatja: „Bartók zenei alkotóelemeket indult gyűjteni, de ezek a zenei alkotóelemek külön-külön fegyverek, kardok, szuronyok, botok, lándzsahegyek, szekerécék és cséphádarók voltak — s mire a zenetudós ezt az óriási zenei tárat összegyűjtötte, azon vette észre magát, hogy arzenált gyűjtött, és magát állig felfegyverezte olyanok fegyvereivel, akiket még előbb nem is ismert, de akik most már rábízták fegyvereiket, ráöltötték vértjeiket, s már nem tud mást tenni, mint felemelni jelvényeiket, és fegyvereikkel küzdeni.”

A kortársak közül Illyés Gyulát, Benjámin Lászlót, Galambos Lajost és távoli rokonként Solohovot idézik Váci írásai. Illyést a fiú szeretet hangján, Benjámint a megszenvedésnek és az elhivatottságnak kijáró tisztelettel, Galambost „a csöndes forradalmárral való” azonosságának érzésével és a pátriabelihez illő kedvességgel, éppígy Rákos Sándort a közös élményekre való ráatalálás örömeivel. Váci törekvően kutatja azokat az életműveket, amelyekben rokonságra lel, nem szégyenkezik bevalani, hogy tisztelig előttük, írásainak gyakran bennük találja meg primátusát, és nem rest örülni, hogy szövetségesük lehet a legrangosabb művészi föladat vállalásában, amely soha sem lehet csak művészi.

A szövetségest kereső, az ősoket kijelölő írások ezek, önmagukban is súlyosak, de igazán csak akkor kapnak végső értelmet, amikor melléjük sorakoznak Váci önéletrajzi elemekkel átszótt lírai hangú, novellisztikus írásai. Ezekben az írásokban talán öntudatlanul is ott van a rokonítás szándéka. Váci életművének értelme rejlik ezekben az elbeszélésekben, amelyek a szülőföldön szerzett régi és új élményeket sorakoztatják elének, az a folyamat íródik itt le újra a versek után, amelyben Váci elmondja: hogy gyötretik és kényszerül e pályára, hogy azután ez édes fájdalommal mindig a szívében nem ledőn járjon osztályosai megváltozott életének új körülményei között, és fájdalommal szerényen írja föl a múltbeli megnyomorítottság ittragadt és már kisikálhatatlan foltjait. Egy nép gondját veszi tehernek magára, és otthon van, amikor az egykori „térdrekényszerítettek” sorsáról beszél, és otthon akkor is, amikor irodalmunk életének teherétéleiről szól.

Gárdonyi falusi tanítójára emlékeztető tanyai pedagógus, ki egykor volt Váci Mihály, sohasem feledi azokat a pofonokat és megrugdosásokat, amelyeket a Nyírségbe szorult szegénységében szenvedett el az „áldást osztó kéz” uralmának idején. Ezért viszi vissza mindig útja a Halasi Mariskák, tanyai gyerekek sorsához, amely nála mindig az egész nép jelképévé emelkedik. Egy út az övék Vácival, és Váci aggodalma: hogyan, haladnak ők ezen az úton, a fölemelkedésén. Sorsuknak okait kutatja, perel értük és figyelmezően szól sorsosainak felelősséggel vállalt életéről.

Váci prózája mindenképpen formai remeklés is. Alig lehetne pontos műfaji meghatározását adni ezeknek az írásoknak, de van közös jellemzőjük a költő Vácival: itt is a képekkel szépen beszélő művészt olvashatjuk, nyelvében, motívumaiiban tisztán, egyéniesülten megkülönböztetően.

És végül: tudom, hogy objektívebb kritikát kell írni ennél. El kellett volna mélyednem a Bartók-esszé szinte hangjegyekre lebontott elemzésében, filológiai érveket fölsorakoztatnom az Illyés Gyuláról szóló írás igazához stb. De nem tudok ún. „objektív” kritikát írni Váciról. Magam csapnám be, ha nem arra a társadalmi szenvedélyességre és művészi felelősségre figyelnék, amely e műből kiáltozón szól hozzám, és hiszem, hogy legtöbbünkhöz is.

(Szépirodalmi Könyvtudó, 1964.)

ILIA MIHÁLY

Komját Irén: AZ IDŐK SODRÁBAN

„Emigrációs éveim történetét írom, negyed évszázad felemelő és lesújtó élményeit, küzdelmeit az olasz, a német, a francia munkásmozgalomban. Sorsokat idézek, amelyek sorsomra fonódtak, élettársam útját, anyai bánatot, örömet, baráti hűséget, hősiességet...” — írja bevezetőjében Komját Irén, a költő özvegye, a nemzetközi munkásmozgalom egyik kiemelkedő harcosa. Könyve több mint visszaemlékezés.

A huszadik század második negyedét, az emberiség legtragikusabb éveinek hétköznapjait idézi. A két magyar proletárhatalom közötti sötét ellenforradalmi korszak emigráns kommunistáinak hősiei küzdelmei elevenednek meg Komjáték egyéni sorsán keresztül.

1919 őszén a visszatérés reményével kezdik meg az emigrációs életet Olaszország legforradalmibb hangulatú tartományában, melyet Terra Rossa-nak neveztek. Itt kapcsolódnak be a nemzetközi munkásmozgalomba, itt élük át az első emigránsüldözést, letartóztatást. Itt születik első gyermekük (s Komjáték egyik legszebb költeménye, a börtönben írt *Életre köszöntő*). Itt találkozunk először a harcostársakkal, akik vissza-visszatérnek a könyv különböző fejezeteiben. Az egész világon itt jut először uralomra a faszizmus, s Komjátéknak először kell látni az antifasziszta front bukását.

Fiatalon, új reményekkel indulnak egy alig ismert országba „hazát” keresni. Tizenegy év a háború utáni, faszizmusba hajló Németországban egy életre való szenvedés. Komjáték azonnal bekapcsolódnak a mozgalomba. Minden kisebb jelentőségű részletharcban is részt vesznek, hisz a német proletariátus minden megmozdulása személyesen érinti őket.

A weimari köztársaság gazdasági, politikai válsága a munkásmozgalom fel lendülését hozta. Az író elemzése még a nemzetközi helyzetre is kiterjed. Dokumentumokat, statisztikákat idéz. Személyes élményeit korabeli újságcikkekkel kommentálja. Találó portrékat rajzol. (Első német szállásadójuk egy nyugalmazott ezredes, aki napokig a tékép előtt ülve „keresi, hol vétették el Vilmos császárnak a háborút, és hogyan lehetne újra kezdeni”).

Németország, 1923. Komját Irén kitűnő leírást ad pl. Berlinről, az infláció súlyos napjait élő proletariátusról, mely

a kibontakozó faszizmus ellen kezdi meg harcát. Ekkor még mindenki hitt a proletárforradalomban. Az általános sztrájk megbuktatta a Cuno-kormányt — a világ a német forradalom kitörését várta. De az opportunistá pártvezetőség megbontotta a munkásság erejét. Ellenforradalom Bajorországban, ingadozás Berlinben, passzivitás a Ruhr-vidéken, bűnös opportunizmus Szászországban és Thüringiában — Hamburg mégis elkezdi a harcot. A hamburgi felkelés az egész német munkásmozgalom alapvető hibáit tárta fel. Hamburg „októbere” a forradalmi válság csúcsa volt s tragédiája előrevetítette a következő évek eseményeit. Ezekben a napokban Komjáték is felismeri, hogy még többet kell dolgoznia a pártban. Az akcióegységért folytatott harc az életért vívott harccá nőtt. Ennek a küzdelemnek a hétköznapjait dolgozzák fel a könyv további fejezetei.

Komjáték minden veszéllyel dacolva nemcsak a német, hanem a nemzetközi munkásmozgalomban is tevékeny szerepet vállaltak. Komját Alpári legelső munkatársa az *Imprekorr*-nál (a Komintern VB folyóirata), 1929-től az emigráció berlini csoportjának összekötője, de részt vesznek a *Rot Front*, a *Rote Phane* munkájában is. A szerkesztőségi élet egybefolyt a magánélettel, az elvtársi szolidaritás a benső baráti kapcsolatokkal.

A könyv mindinkább az összeomlás regénye. Egy kommunista orvos és egy sebesült SA-legény pármondatos beszélgetésével az író közelebb hozza a német munkásság tragédiáját, mint sok elemző cikk. Alpári, számolva a Hitler-terror következményeivel, már 1932-ben elküldi Komjátot, hogy Svájcban szervezzen meg egy újságot, mely majd átveszi a veszélybe jutott *Imprekorr* szerepét. Komjáték menekültes Németországból a kalandregények atmoszféráját idézi. A német nép és egy család tragédiája ez — összefonódva, elválaszthatatlanul.

Új ország, új kommunista párt, új tömegtüntetések — és Komjáték harci kedve, munkabírása csak nő. Két év a „béke szigetén”, Svájcban, a konspiráció szigorú szabályait betartva, elzárva a barátoktól — viszonylag nyugodt évek. De újra menekülniük kell. Az új álló-

más Párizs. A legnagyobb megpróbáltatások talán itt várják a krónikást. 1937. január 2-án meghal Komját Aladár. Annyi sok harc ellenére, s spanyol köztársaság bukása után megmaradt utolsó reménységár, a nemzetközi munkásmozgalom büszkesége, a francia népfront is összeomlik. Párizs, a legnagyobb maquis, német uralom alá kerül. A kommunista párt a kivégzettek pártja lett, s Komját Irén egyedül marad, de a harcot nem adta fel. Sok szenvedés után 1946 elején újra szabad magyar földön volt.

Könnyű és nehéz helyzetben volt Komját Irén. Olyan dolgokról írt, melyeket az olvasók nagy része átélt, vagy ismer különböző történelmi feldolgozásokból. Mégis a könyv sok pluszt ad ezekhez az írásokhoz, és ez elsősorban a szerző szépírói tehetségének köszönhető. A műfaj legfontosabb követelményeit, az arányosságot és az olvasmányosságot kitűnően teljesíti. A történelmi sodrásban emberközelbe tudja hozni egy egész mozgalom erőnyeit, hibáit. Egyes sorsokon keresztül egy kor jellemzését kapjuk. Irodalmi hősokeket teremtet anélkül, hogy elszakadna a konkrét valóságtól.

A könyv központi figurája Komját Aladár, bár a kizárólag róla írt mondatok számszerűleg egy oldalt sem tesznek ki. De felbukkan a sorok között, mint

a cselekmény állandó kísérője. Visszavisszatér ezer alakban, mint költő, mint gyermekeit fürdető apa, mint egyszerű pártmunkás, mint a nemzetközi kommunista távirati iroda szervezője. Mellette lehetetlen felsorolni mindazokat, akikről maradandó képet fest az író. A legsikerültebb talán Alpári Gyula (az *Imprekorr*-t szerkesztő Julius), és a nagy humanista pedagógus, Paulus portréja. Legalább ilyen értékűek az egyes tüntetések elbeszélései is. Ezek közül az 1929-es berlini véres május leírása emelkedik ki. Ritka érdekességet képvisel a Komját Irén szovjetunióbeli riportútjáról 1931-ben írt fejezet, mely önálló részként is megállja a helyét. Az átélés, a szenvedélyes munka áthatja az egész könyvet. Így a krónikás néhányszor egyszerű jelentéktelen dolgokból von le mélyreható következtetéseket, de oly lebilincselően ír, hogy ezek szinte észrevétlenek.

„Egyéni életem a történelem vérkeringésébe folyt, a forradalmi munkásmozgalomban, a kommunista sajtó és a haladó irodalom köreiben. Ezért — úgy érzem — sokak számára lehet érdekesége.” Ehhez csak annyit tehetünk, nemcsak kutatóknak, hanem minden jó könyvet szerető olvasónak örömet okoz. Komját Irén emlékirata. (*Kossuth Könyvkiadó, 1964.*)

VÁRI PÉTER

Cseres Tibor: HIDEG NAPOK

A több írást tartalmazó kötetek címadása mögött meghúzódó szándékok és elképzelések sokféleek lehetnek. A címet diktálhatja egyetlen, a szerző s a szerkesztő által kiemelt szánt írás, amely így „címadó”-vá lép elő s mögé sorakoznak a többiek akkor is, ha nem sok közük van egymáshoz. Nem firtatjuk, hogyan kapta Cseres Tibor e kötete a címét, de bizonyos, hogy ezeknek az elbeszéléseknek van egy közös vonásuk, amelynek a cím tökéletesen megfelel: a test és lélek „hideg napjai”-ról szólnak. Hideg napokról, amikor megdermed

a test és borzong a lélek, amikor nemcsak csontjainkban (sőt elsősorban nem is a csontokban) bujkál a hideg, hanem döbönt-dermedten, szorongva nézzük az embert, a félelmetes rejtélyt. Hideg napok: az ösztönök törnek elő valahonét, s ott áll érthetetenné vált önmagával s az ugyanilyen érthetetlen világgal szemben az ember — riadtan és borzongva, borzadva, tanácstalanul.

Cseres elbeszélései súlyos történelmi-társadalmi fordulók megdöböntő napjairól szólnak. (A második világháború, 1956, a tatárjárás alkotják a történel-

mi kereteket.) Mégsem krónikás riportok, vagy a szó hagyományos értelmében „történelmi” írások. E napok pszichózisát célozzák, makacsul ismételve a kérdést: hogy vesztet el, hová lesz ilyenkor az Ember.

Legélesebben az első és az utolsó elbeszélés fogalmazza ezt meg. Az első, a „címadó”, a Hideg napok: az újvidéki 1942-es tömeggyilkosság napjairól szól. Az 1946-os kivizsgálás során egy börtöncellába zárt négy „résztvevő” vall itt önmagának és cellatársainak akarva-akaratlan a szörnyű három nap emlékeiről. Egyikük az újvidéki vasútállomás akkori parancsnoka, másikuk Szabó tizedes (az egyik kivégzőosztag tagja), és velük van a helyőrség két tisztje, Büky őrnagy és Pozdor zászlós. A kényszerűen együtt töltött hónapok különös módját alakítják ki a három véres napról való beszélgetésnek. Cseres kitűnően érzékelteti a gyanakvás és óvatosság (miért éppen ők kerültek együvé, hátha egyikük besúgó stb.), szándékos ferdítés, titkolózás ellenére is egyre őszintébbé váló beszélgetés légkörét, a négy ember egymáshoz való viszonyának árnyalódásait, amelyek végül az őrnagy és tizedes — a legmagasabb és a legalacsonyabb rang — közötti összecsapáshoz vezetnek. Pontosabban: Büky őrnagy megöli a tizedest.

S amíg élénk kerekedik a három nap iszonyú története, fokozatosan fény derül Büky különös viselkedésére. Az ő számára csak egyetlen kérdés lényeges: mi történt féltékeny feleségével, aki éppen akkor érkezett Újvidékre, parancs, tilalom ellenére, férjét meglátogatni. Amíg a tisztiek hamar rájönnek a rejtélyre, s kitérnek a probléma elől, Szabó locsogó-részletező előadásából kiderül: jórészt férje pipogvasága révén a „tisztai asszony”, a pedigrés, született antiszemita magyar úrinő is az áldozatok közé került: a kivégzőosztag parancsnoka megerőszakolta, lelőtték, s Szabó piszkálta bele egy kocsiroddal a szinte meztelen hullát a lékbe...

Szabónak nem szabad életben maradnia, súgja nemcsak a bizonyosság által szinte megőrijtett férj ösztöne, de ezt diktálja a tisztai ösztön is. Valamennyien ki vannak szolgáltatva ennek a mindent látó, halló, mindenütt ottlevő, parancsra minden elvégezni hajlandó, primitív és mégis ravasz szörnyetegnek, Szabónak, aki saját maga mentegetés nélkül tárja a tisztiek elé: mihez asszisztáltak, ha kezüket „nem szennyezték is be”. De ott bujkál szavaiban a rettentő fagyban szorgalmasan mézszárló tizedesek és

közkatonák dühe a meleg szobában parancsolgató, cukrászdában üldögélő, szép asszonyok ágyában fekvő urak ellen is. Majd megérezve Büky „gyenge pontját”, kajánul részletezi a „tisztai asszony” utolsó perceit. Bükynén a sors telt be: a tisztiek által előparancsolt, vagy kiszabadulni hagyott vak és véres démon ellenük fordult, bemocskolta és meggyilkolta tiszties hitvesüket...

Az elbeszélésben csak az zavar, hogy néhol érezni Cseres birkózását a bonyolult írói feladattal, sőt, mintha szándékoltan komplikált szerkesztésmódjával önmaga számára támasztott volna nehézségeket. A monológokra tördelt, hol párhuzamosan futó, hol egymás elébe vágó négy emléksor időnként következtelen lesz. Eleinte pl. zárójelben közli az író Szabó ki nem mondott gondolatait, amelyekkel a „tisztai beszélgetés”-t kíséri, később ezt nem tartja szükségesnek. Kérdés, hogy szükséges volt-e korábban is? A zászlós és az állomásparancsnok Szabó halála és Büky elvitele után elmondják, mit hallgattak el tapintatból Büky előtt, amióta világossá vált, hogy tudnak felesége sorsáról. Szabó halála után nem beszélhet, de az ő esetében nem áll fenn a kérdés: elhallgat-e valamit vagy sem. Cseres zárójel nélkül is érzékeltethette volna Szabó indulatait, mint ahogy a másik három szereplővel is megtette.

A kötet záróelbeszélése — az Ezüstpajca — a Hideg napokban is erőteljesen ható ösztönmotívumot bontja elő nyersebben és egyben misztifikáltabban: gyilkolás és szexualitás. [A mézszárlás itt szinte apokaliptikus méreteket ölt, a tatárjárás korában vagyunk.] A történet Kőmíves Kelemen balladájának alapmotívumaira épül, azt mondhatnánk, a balladából ismert „események” pszichológiai hátterét és részleteit tárja fel. E „történelmi kisregény”-t (a „fűl” nevezi így az Ezüstpajcát!) olvasva, mondaiság és történetiség íróilag megoldatlan voltát vagyunk kénytelenek konstatálni. Groteszkül hat együtt a keresett archaizálás, a balladából ismert részek „beépítése” és a szereplők, sőt a táj jelképes és mégsem jelképes volta. Az apróképes részletek és a szimbolikus képek között minduntalan hézag támad. (A várfal leomlása például „technológiailag” is indokolt: a mézshabarc még nem kötött meg, amikor táncmulatságot rendeznek a falon — bár ugyanez a mézshabarc feltűnő gyorsan köt, amikor Kőmíves Kelemen feleségét falazzák befelé. A szerző szerint lényeges tudnunk, hogy az itt sze-

replő mester már második e néven. — Ugyanakkor ebben a racionalizált mondásban mitikussá nővő szenvedélyek csapnak össze, s a táj is szimbolikussá válik: óriás nő öle módjára kitaruló völgyben fallikus sziklaoromra épül a vár stb.)

Félreértés ne essék, nem az emberi lélek bonyolultságának, az ösztönök sorsdöntővé váló szerepének írói ábrá-

zolása ellen vagyunk! Ennek írói-költői eszközei sem kötöttek, az alkotó szuverénül él velük. Ebben az elbeszélésben azonban az író ingoványos talajra csábította az archaikus játék vélt lehetősége, s elvesztette azt az egyensúlyt, amelyet a Hideg napokban meg tudott őrizni. (*Magvető Könyvkiadó, 1964.*)

NACSAĐY JÓZSEF

Dalos György: SZAVAINK SZÜLETÉSE

Fiatal költő első kötete a *Szavaink születése*, olyan most induló lírikusé, aki még a hangvétel nehézségeivel küszködik, az első próbálkozások izgalmaival formálgatja képeit, akinél most megy végbe a költői szavak születése. Sokszor együtt „dadog” még a mondanivalóját kiváltó léttel, csak egyes verseire jellemző a törvényt a maga mélységében bemutatni tudó „tisztá beszéd”. Ez azonban aligha speciális, csak nála jelentkező megnyilvánulás.

Dalos György nemcsak produkciót, hanem évei számát tekintve is a legfiatalabb költőnemzedékhez tartozik. E fiatal költőgeneráción belül azonban sajátos helyet biztosít neki a politikai témák iránti fokozott fogékonysága, tudatos kommunista kiállása. Ezt a jellegzetességet egyrészt inspirálja, másrészt fokozottan aláhúzza az a tény, hogy versei zömét Moszkvában írja, mint ott tanuló egyetemi hallgató.

Mai líránk közéletinek számító rétege korántsem olyan direkt módon politikus, mint az ötvenes években vagy az ellenforradalom utáni egy-két esztendőben volt; az elvontabb vagy hétköznapiabb témák és az áttételes megoldások kerültek előtérbe. Még a háborúra vonatkozó reflexiók is ilyen ábrázolási perspektívát kaptak. Dalos Györgynél ez a tematika ismét központi — egész költészetét átható és alaphangot meghatározó vonulattá lett. *Ars poeticá*-ját ezekkel a sorokkal zárja:

*A Pártot éltetem s a tömegek zajáról kattognak soraim, akár a fegyverek.
Ember akarok lenni! Proletár agitátor!
Értetek s veletek! Mert
[másképp nem lehet!*

Az apját elrabló háború, a béke és a fasiszmus kísértete mellett olyan kérdések foglalkoztatják, mint az iraki kommunisták sorsa és a fiatal kubai szocializmus biztonsága.

Elkeseredésének, pátosának őszinteségében nem kételkedünk, hisz például olyan kis remekben öltött testet, mint az *Óda Kubához* c. vers. Helyenként mégis szorongva figyeljük, hogyan tud zökkenőmentesen tovább ívelni az ilyen dinamikából kipattanó lendület, futja-e a vers végéig a pátoszinduláskor nagy lélegzetvétele? Bizonyos esetekben (*Fegyelem, Óda az örömhöz, Nem!*) ez az aggodalom nem alaptalan. Inkább egy-egy olyan vers elolvasása után engedjük egy percre meglepéssel ölünkbe a kötetet, amikor a nem nagyigényű indulás után frappánsan záruló kisebb verset olvasunk, mint amilyen a *Jel*. Az ilyeneknek tudnak igazán szuggesztívek lenni.

Az olvasó ilyen vonatkozású belső feszengései csak részben adódnak abból, hogy elszokott a hasonló hangvételtől, hogy napjainkban ritkábbnak számító karakterű kötettel találkozik. A magyarázatot inkább abban leljük, hogy Dalosnál nem találkoznak azzal a pl. Vácinnál megkapó, sőt csaknem elbűvölő spontaneitással, nála racionálisabb, intellektuálisabb átszövődésekkel jelen-

nek meg hasonló reflexiók, és még nem tudja mindig kiküzdenni az ehhez illő és kellő formát. Ezért fullad be néha vagy veszít erejéből a vers végére a pátosz.

Legsikerültebb versei többségét (*Falusai este, Varázsige, Emlék* stb.) a könnyedebbek, a „lelki enteriőr”-öket felvillantók között találjuk. Elsősorban ezekre jellemző a hangulat biztos vonalvezetése, a képalkotás harmóniája, a kompozíció finom lekerekítettsége. Igaz, hogy ebben a vonatkozásban már eléggé simára taposott utakon halad, de mégsem ragad a konvencionálisba, hanem mindig valami bájosan újat varázsol. Az ilyen versek gyűjteménye, a „Csodatevő”-motívum megnyugtatóan el- lenpontozza a „Haragos üzenet”-et.

A magánéleti líra megnyugtatóbb tónusába a gyakran emlegetett magány- érzés visz diszsonanciát (*Monológ, Csak a zene, Szonett, Könyörgő*). Nyilván szerepe van ebben a fiatalok útkeresésével járó kisebb sikertelenségeknek, alig- hanem a tartós külföldi tartózkodásnak is, de emellett gyanítani lehet a túl tu-

datos, túlzottan jövőbe kapaszkodó ember bizonyos izoláltságát (*Az én ősöm, Fegyelem*). Néha mintha a sok szeretet- tel olvasott Dantéhoz hasonlóan — bár korántsem olyan kényszerűségből — „csi- nálna pártot önmagából”.

Amennyiben a versek kronológiáját követni lehet, a biztató kibontakozás jelei rajzolódnak élénk. Fokozatosan le- olvadnak a szertelenségek, egyre inkább eltűnik a korábban nem ritka keresett- ség. A perspektívát mégis az egyenetlen- ség jelenti: a kísérletezés bátorsága rej- lik mögötte, aminek eredménye néha egy-két olyan kiváló vers, mint a *Csoda- tevő, Monológ, Óda Kubához* és a *József Attila* első része. Az ilyen művek jelölte irányban bátran lehet haladni, s ebben József Attila és Radnóti — aki itt-ott felismerhetően szuggerral egy-két sort (*Szerelem I. Könyörgő*) — csak se- gíthet. A segítség már most is inkább csak a példaadásra korlátozódik, a to- vábbi letisztulás és a teljes önállósodás pedig a következő kötetek feladata lesz. (*Szépirodalmi Könyvkiadó, 1964.*)

KAPOSI MÁRTON

Csanády János: ÚJ TÖRVÉNY

Nagyon elgondolkodtató ez a verskötet. Aktuális és fontos kérdések egész sorával foglalkozik, amelyek már önmagukban töprengésre készítetnek.

Mi a költő, a költészet és általában az irodalom helye és szerepe a ma életében, társadalmában? Élő probléma ez, a körü- lötte újra és újra felhullámzó nyílt viták is jelzik. Csanády minden elfogultságtól és egyoldalúságtól mentesen foglal állást. A költő ma már nem népvészér, „a költőn nem függ már a világ szeme”, s ezt az örökölt tisztüket bizvást átruházhatják másokra. De ez nem csökkentheti felelős- ségüket, nem jelentheti a vers ellenségei- nek győzelmét sem: a költőnek csatlakoz- ni kell az „égre törő hadhoz”, „fontos tetteink” krónikásának kell lenni, és — amint azt felejtethetetlenül szép versében, a *Váltott lovakon* címűben írja — érezni és szolgálni kell az: *időt*, egy fejhosszal még meg is előzve azt.

Ezt a szép ars poeticát hallatlan erő- feszítéssel és energikussággal igyekszik valóra váltani. De néha úgy tűnik, a költészet jelentőségét és perspektíváját illetően maga is szkeptikus. Egyik versé- ben rezignáltan állapítja meg:

„Csak a tudomány szökdél előre,
egyébként minden ösdi, lomha
befelfullad a döglött unalomba!”

Korszerűtlen című versének olvasásakor is úgy érezzük, hogy ez a cím a költészetre vonatkozik.

Pedig Csanády lírája egyáltalán nem korszerűtlen. Nagyon időszerű abban a tudatosságában is, amellyel a gondolati költészet fontosságát, domináló szerepét felismeri és műveli. A jövő nagy lírájának általában és személyesen Csanádynál is, ez a legjobb útja. A mélyenszántó gondo- latiság teszi elsősorban izgalmassá és ma-

gával ragadóvá költészetét már most, amikor pedig legfőbb hibái is itt keresendők.

Mert bármennyire is igyekszik ez a mély gondolati telítettség átfogni „az atomkor küszöbén” a világot, a múlt és jelen, elmélkedés és cselekvés, egyén és közösség viszonyának sokszorosan összetett problémakörét boncolgatva, a megoldás legtöbbször nem elégíti ki bennünket. Vagy a bonyolult dolgok egyszerűsödnek le Csanády felfogásában, s nyerneek ezáltal egyoldalú beállítást, vagy a megformálás sikerül kevésbé.

Csanády egy nagyon sok belső harccal kiküzdött, mélyen átértzett, de nagyon jól megválasztott költői magatartás megvalósításának kezdetén tart. Ebből adódnak a kötet ellentmondásai, művészi egyenlenségei. Nemcsak a költészet funkciójának inegítelésében mutatkozik kisebb következetlenség nála, hanem másutt is. Néha sziklaszilárdan bízik abban, hogy gondolat és tett, Hamlet és Toldi benne ikertestvérek; hogy látja „a cselekvésnek minden útjait” (s „hát halál a halál egy tett után?”). Máskor elbizonytalanodik és nagyon találóan — egyben jellemzően, mert a sportterminológiát és tematikát talán senki sem alkalmazta ilyen művészién, mint Csanády — „furcsa időzavart” érez, amikor nem tud világosan és alaposan átgondolni eseményeket, „ködfigurákat” lát csupán, és versében a mentő „sakklépés” is csak egy frázis, ami különösen kirívó ebben a kötetben.

Az ellentmondásokat tovább folytathatnánk. A lelkes kétségek nélküli ifjúkor, a kézzelfoghatóan nagy eredményeket hozó tetek és a jelen áttételesebb munkái közötti összevetésben a költői szubjektivizmus kissé torzít — még akkor is, ha ez egyébként rokonszenves és jó szándékú

elfogultság is. Formai síkon még eklektikusan keveredik a túlságosan konvencionális és a túl modern. A szükséges gondolatiság sem találta még meg a legkifejezőbb formát: olykor szárazon elmélkedő, máskor túlságosan absztrakt, vagy töredezett a gondolat kifejezés. Ebben a kötetben még ritka az olyan igazán jó vers, mint a *Váltott lovakon*, az *Atomkori próbatétel*, vagy *Az anyaföld*.

Az egészséges türelmetlenség, a költő tehetségébe vetett bizalom szölt belőlünk, amikor ezeket irtuk. Csanády János a legmagasabbra tette a mércét önmaga számára ebben a kötetben: fel akarja térképezni az embert és a társadalmat „az aranykor küszöbén”, összehangolni és egységbe fogni a világot, hogy verseivel, „a Főcsapáson szolgálja a Rendet”.

Ilyenkor elkerülhetetlenül adódik a kérdés a végső értékelés előtt: a vállalkozás nagysága és nemessége milyen arányban áll a megvalósulással? És az is óhatatlan, hogy az ars poetica eredményének fényében más megvilágításban tűnik fel az eredmény is. Nem arról van szó persze, hogy az előbbi erényei miatt hallgatnunk kell az utóbbinak gyengéiről. De a nagy célok elérése nagy akadályokon keresztül történik, soha sem töretlenül és egy csapásra.

Ezt figyelembe véve — túl azon, hogy az *Új törvény* az 1964-ben megjelent verseskötetek legjobbjai közé tartozik —, elsősorban az ígérlet, a perspektíva alapján kell sokra tartanunk Csanády kötetét, s ezen az alapon a költői fejlődés szempontjából is találónak tarthatjuk azt, amit Csanády más vonatkozásban mond magáról: „Előre léptem hát...” (*Magvető Könyvkiadó, 1964.*)

VÖRÖS LÁSZLÓ

Gyárfás Endre: PARTKÖZELBEN

A világ egységes egészként, harmóniá-ként való átélése, s a rendteremtés igénye olykor nagyszerű képeket hoz létre Gyárfás Endre első kötetének verseiben (*Prahova völgye; Jalomica völgye; Pályaudvaron; Tavaszi hívogató; Mese stb.*). Ez a szemlélet teszi megkapóvá a *Hajókiürt* indítását is:

A járdaszélre ült az éj: kopott kalapja eltakarta a napot, s a porszemek — a csillagok — puhán pihentek az óriás karimán.

Ahogy azonban a szobán elhatalmasodott „fiókbéli csönd”-et eloszlató hajókiürt bűgása nyomán a költő szeme

előtt messzi tájak és emberek vonulnak el, lassan kibontakozik az a költői alapállás, mely többé-kevésbé az egész kötetre jellemző: „...s én hallgattam, lágy paplankötéllel *ágyamhoz kötözött* parány Odüsszeusz.”

Ha ez az „ágyhoz kötöttség” — mely tágabb értelemben az életnek kívülről, távolról való szemlélését jelenti — konkrét napi problémákkal találkozik, diszszonáns hangokat eredményez. Úgy érezzük, nem véletlen, hogy ebből a találkozásból születtek a kötet leggyengébb versei (*Csak tréfa volt; A Nagy Gödör; Óda a felháborodáshoz* stb.). A „vasbetonba vágó”, szárnyaló értelem és a kisszerű, de hatalommal rendelkező gondolkodás ellentétét szép képekben megfogalmazó *Miért kötöz le* végső feloldását is kívülről jövőnek, szükségtelennek érezzük. A probléma a „*Bejáró fiatalok*” c. versében csúcsosodik ki, ahol a kérdés didaktikus célzatú, elméletieskedő felfogása ráadásul még egy a falu iránt táplált hazug nosztalgiával is párosul („...falu-anyatók harangszóából szótt szoknyája mellől...”), s mindez megakadályozza, hogy a hírlapokban már annyiszor megírt napi igazságon

túl a vers eljusson egy mélyebb igazsághoz.

Ha viszont a fentebb jelzett alapállás általánosabb problémával kerül szembe, szép és színvonalas alkotás is születhet. Ezt mutatja a *Pörgött egy percig a gép*, mely a fémtárgy lényegét kereső értelmes emberi munka dicsérete, s a *Partközelen*, mely a világban helyét kereső, s a történelmi események során fogódzóját veszített nemzedék hangját szólaltatja meg. Befejező, s egyben feloldó képe azonban már egy letisztuló új, s szilárdabb hitet fejez ki:

*Itt kell a fedélzetre gyűlni,
s forgatni kormánykereket,
mert vagy új világban kötünk ki,
vagy az óceán eltemet.*

Gyárfás Endre első kötetének tehát sok értékes, rokonszenves vonása van, kár, hogy képalkotó fantáziája, s rendezemű igénye nem párosult árnyaltabb és igazabb problémalátással, s nagyobb életismerettel. (*Magvető Könyvkiadó, 1964.*)

GÁDOROSI VASS ISTVÁN

Székely Dezső: FÜSTOSZLOPOK

Székely Dezső — akit *Új költők* rovatában a Tiszatáj már bemutatott olvasóinak, azt vallja magáról: „megkésve érkezett el a költészethez”. Bemutatkozó, programadó, kötetet nyitó verse, a *Földszagú valóság* azonban feledteti ezt. Érett vers, és azt bizonyítja, hogy a hallgatásban, a nyugalomban nagy volt a készülődés, a forrongás. Innen van az is, hogy verseinek jó része gondolatilag letisztult, mélyebb elemzésre hajlamos költőt mutat.

A tematikailag változatos kötet anyaga három motívum köré csoportosítható: gyermekkori élményei és ezzel kapcsolatban az övéhez való hűség, a szerelem ihlette versek, majd a mai valóság problematikája. Legszebb szavait az emlék falkasztja, itt a legtisztább a forrásvíz (*Memento*). A gyermekkori élményeit megidéző, övéhez való hűségéért magát ostromozó Székely Dezső alapállása hasonlít a pályakezdő Illyés Gyulához (*Barázdák énekelnek, Ha megtagadnám...*). Radnóti emlékére ajánlott verse (*Ének a sírban*) szép, ihletett írás: a gazdag hagyomány

mellett igényesen egyéni. Kár, hogy néha botlik a ritmus. Némely versét valóságos modern idillnek érezzük (*Vacsoracsillog*), még a rím és a metrika is érzékelteti ezt (*Utazás*).

Alább egyre tágul költői birodalma, szaporodnak a mai élet ihlette versek, a „memento”-motívum egy-egy képbe zsugorodik. S ennek kapcsán egyúttal megfigyelhető, hogyan fejlődik képalkotása is. Mégis azt kell mondanunk, hogy ezek a költemények ritkán érik el gondolatilag és művészileg a már előbb említettek színvonalát. Mai életünk nem ért meg benne még nagy verssé: a felduzzadt impressziókból nem égett ki eléggé az empíria salakja (*Vezércikk helyett*). Előnyomul a verselési rutin, mely a szenvedélyességet kissé diszsonánssá hangolja.

Székely Dezső elsősorban „a hűség költője”, de tele felelmeredő vággyal és bizakodással. (*Szépirodalmi Könyvkiadó, 1964.*)

STRENCER FERENC

BOTKA FERENC

A kassai proletkult

A Tanácsköztársaság bukását követő években a magyar szocialista irodalom hosszú időre emigrációba kényszerült. Bécs, Berlin, Párizs, Moszkva és a környező országok egy-egy városa jelezték azokat a kisebb központokat, ahol egyes írói csoportok hosszabb vagy rövidebb ideig otthonra találtak és alkotni kezdtek. A húszas évek elején Csehszlovákiában Kassa vált ilyen irodalmi góccá, ahol a proletkult jegyében indult fejlődésnek szocialista irodalmunk egyik hajtása.

A proletkulttal kapcsolatban közzéleményünkben többféle elképzelés terjedt el. Proletkultos jelzővel sokszor illetnek avantgardista, az izmusok hatásait tükröző műveket, számtalan esetben azonban ugyanezt a jelzőt primitív, túlpolitizált, sematikus alkotásokkal is kapcsolatba hozzák. A proletkultról szólva el szokás mondani, hogy szervezetiesen szeparatista volt, függetleníteni akarta magát a párt eszmei és politikai vezetésétől, s hogy mint kulturális törekvés, gyökeres szakítást jelentett a múlt örökségével szemben; s végül: hogy erről az alapról kiindulva egy újfajta, laboratóriumi úton kikísérletezett proletár kultúrát akart létrehozni. Ugyanakkor viszonylag kevesebb szó esik a szerteágazó és sokrétű jelenség ideológiai okairól, társadalmi gyökereiről, holott, véleményünk szerint, a kérdés vizsgálatát ezzel kellene kezdenünk.

A Szovjetunióban a szocialista forradalom győzelme után a tudatosság és a szocialista eszmeiség vállalásának legkülönbözőbb fokán álló kulturális csoportok kerültek egymás mellé a proletár kultúra jelszavát zászlójára tűző mozgalom keretein belül. Ez az oka annak,

hogy a proletkult eklektikussá vált: szimbolista, futurista, konstruktivista, mi több: az ezekkel szemben álló és klasszikus eszményképeket valló törekvések is helyt kaptak benne. Politikailag kifejezve: a mozgalom lényegében véve ösztönös fokon állt, és bizonyos értelemben *kispolgári* tudattal rendelkezett, még akkor is, ha szavakban a munkásábrázolás primátusát, sőt egyedüliségét vallotta. Gondoljunk csak Lenin szavaira, amelyeket még 1902-ben írt le a *Mi a teendő?* c. munkájában: „Aki a munkásosztály figyelmét, megfigyelőképességét és öntudatát kizárólag vagy akárcsak főleg a munkásosztályra irányítja, az nem szociáldemokrata (1902-ből származó terminus, ma úgy mondánánk; kommunista — B. F. megj.). A munkástömegek öntudata nem válhat igazi osztálytudattá, ha a 'munkások nem tanulják meg, hogyan kell a lakosság *valamennyi* osztálya, rétege és csoportja életének és tevékenységének minden oldalára kiterjedő materialista elemzést és materialista értékelést a gyakorlatban alkalmazni.”¹

Ezen elgondolásokat a proletkulttra vonatkoztatva megállapíthatjuk, hogy leszűkített munkás-szemléletével az egykori ökonomisták *ösztönösséget* kifejező elvei alapján állt. Mint mozgalom összegyűjtötte ugyan mindazokat a művészi és kulturális erőket, amelyek szocialistának vallották magukat, de ezeket még nem volt képes a *marxista tudatosságnak* — a pártban már meglévő — fokára emelni. Korlátai ellenére a proletkult — fejlődése kezdeti szakaszában — pozitív szerepet játszott. A szocializmus ügyét szolgáló akaró erők tömörítése után azonban szükségessé

vált a *kispolgári* és *ösztönös* nézetek ki-küszöbölése, az ideológiai *tudatosság* megerősítése és általánossá tétele. Miután a feltételek megértek, a Szovjetunióban a *marxista tudatnak* a kultúra területén való meggyökerezését külső beavatkozással is elősegítették, s ez a proletkult szervezetek megszüntetésével, illetve felszólásával járt.

A proletkult munkájának, mely az irodalmon, a színjátszáson és a képzőművészetben keresztül a kultúra jóformán minden területével kapcsolata volt, világszerte széles nemzetközi visszhangja támadt. Ez a visszhang azonban nem jelentette — az országoként változó, tehát különböző, politikai és kulturális adottságok következtében — a mozgalom erőneinek és hibáinak mechanikus újraismétését. Sok helyütt, így Csehszlovákiában és Kassán is, ez a visszhang egy adott időszakban az eredetinnél pozitívabban csengett és figyelemre méltó értékeket hozott felszínre.

A csehszlovákiai proletkult egyik leglényegesebb momentuma, hogy a párt megalakulásával párhuzamosan, a kommunista mozgalom kezdeményezésére és vezetésével jött létre.

1920—21 döntő fordulatot jelentett a csehszlovákiai munkásmozgalom történetében. Az Európa-szerte végigsöpörő forradalmi hullám és az országon belüli élesedő osztályharc hatására a politikai életben radikális balrafordulás tapasztalható. E változás a szociáldemokrata párt kettészakadásához, a balszárny kiválásához, majd a kommunista párt megalakulásához vezet. (Csupán zárójelben jegyezzük meg, hogy a fenti folyamat sok ösztönös momentumot is magában foglalt; ez azonban nem homályosíthatja el azt a tényt, hogy a marxista tudatosság szempontjából a jelzett évek forradalmi fordulatot jelentettek.) A csehszlovákiai proletkult e változásokkal párhuzamosan, azok szerves részeként jött szervezetileg létre. Célkitűzéseinek különösen a magyar nyelvterületen támadt erős visszhangja, ott, ahol a magyar Tanácsköztársaság emigrációja tevékenykedett, mert az — mivel a nyilvános politikai szerepléstől el volt tiltva — elsősorban kulturális téren fejtett ki aktivitást. Így volt ez Kassán is, ahol a munkásság közt végzett kulturális munkában — már a proletkult 1921 augusztusában való hivatalos megalakulása előtt — élen jártak a magyar emigránsok. Mácza János, a

kommunista párt magyar nyelvű hivatalos lapjának, a *Munkásnak* későbbi szerkesztője, Máczané, Hidas Antal, Szántó Judit, Jász Dezső, Háy László, Kassai (Goldhammer) Géza, Komor Imre és sokan mások előadóesteket, ismeretterjesztő és politikai előadásokat rendeztek, eszperantó és analfabéta-tanfolyamokat tartottak, segítséget nyújtottak a dalárda, a sakk-kör, a gyermekcsoportok munkájához, s rövid időn belül művészi színvonalra emelték a színjátszást.

A kassai proletkult személyi összetétele és munkája tehát eleve olyan volt, hogy a párthoz, a politikai vezetéshez való viszonya alapvetően másként alakult, mint az azonos elnevezésű mozgalomé a Szovjetunióban. S ez a kiindulópont perdöntően más előjelűvé teszi egész tevékenységét, működését.

De alapvetően különbözött a szovjet példától a kassai s az egész csehszlovákiai proletkult felfogása az ún. „proletárkultúra” kérdésében is. Már a párt által közzétett központi felhívás is a tudomány és a művészet „marxista szempontból való kimélyítéséről” és „a szociális forradalom szolgálatába állítása”-ról beszélt s nem a kulturális örökség sommás elvetéséről.² Mácza János elvi jelentőségű cikke: *A proletkult munkája és feladata*³ pedig egyenesen kijelenti: „Az oroszországi proletkult hivatalos programja”, amelynek célja, hogy „a proletariátus maga teremtsen meg a maga kultúráját — messzebbmenő cél”; csak a jövőben, a kommunizmusban valósítható meg. A proletkult jelenbeli feladata a nevelés, a munkásság „etikus és kulturális érdekeinek” tudatosítása, ami nem járhat a múlt értékeinek az elvetésével. A haladó hagyományok alkotó felhasználása és újraértékelése a kassai proletkult gyakorlatának egyik fő jellemző vonása. A *Kassai Munkás* (később: *Munkás*) hasábjain cikkek egész sora foglalkozik a szocializmus előfutárainak alkotómunkásságával⁴, több esszé kísérli meg a klasszikus írók marxista szempontból való értékelését⁵, a színjátszó csoport több ízben tűzi műsorára haladó szerzők kisebb jeleneteit, s ugyanez a szellem tapasztalható a lap irodalmi közléspolitikájában is.

Mindezek a kérdések azonban végső soron csak keretet, a munka tematikáját körvonalazzák, s nem adnak választ a munka lényegére, ideológiai tartalmára

vonatkozóan. Hogy a kassai proletkult *marrista tudatosságának* mértékét és konkrét mibenlétét is meg tudjuk határozni, meg kell vizsgálnunk az ezzel a problémával kapcsolatos nézeteket, s nem utolsósorban: e légkörben létrejött és témánkhoz közelebb álló, irodalmi alkotásokat, azok műfajait, formáit és mondanivalóit.

A kassai proletkult alkotói a munka megindulásának kezdetén azt a felfogást vallották, hogy a forradalmi művészet nem járhat a „konzervatív” és „nyárspolgári” elődök útjain; az új művészet számára az avantgardizmus adja meg a jövő távlatait. Mácza János: *Tessék röhögni!* c. cikkében⁶ például kifejti, hogy a gazdasági forradalommal *párhuzamosan* a művészetek forradalmát is napirendre kell tűzni. „Az üzemek mellett történjék meg a forradalom a lelkekben is!” — hangoztatja, de rögtön hozzáteszi, hogy „ez a lélek maga teremti meg a maga formáit”, amelyek akkor is igazak, ha a tömeg, a munkásság nem képes azt megérteni. Egy másik cikkében: *A káosz költészete*⁷ már odáig megy, hogy — a dadaizmust kommentálja — az értelemmel szemben az érzelem primátusát (pontosabban szólva: a szubjektív idealizmust) propagálja a művészeti forradalom legújabb vívmányaként.

A munkásság körében végzett kulturális munka azonban — szinte észrevétlenül, s a szavakban hangoztatott téves elméleteket megcáfolva — alapvető fordulatot idéz elő e nézetekben. Nyilvánvalóvá válik, hogy a művészetek forradalma nem hajtható végre önmagában, a gazdasági, illetve a politikai munkától elszakítva. A munkásközösséggel való érintkezés, e közös-ségre való hatás szándéka arra készítette az alkotókat, hogy művészetüket szerves egységbe olvassák a forradalom gyakorlatával, hogy egy formájában demokratikus, közérthető és a realizmus felé közeledő irodalmat, illetve színjátszást hozzanak létre.

A kassai proletkultban ezeket a törekvéseket „tömegművészet” kifejezéssel jelölték. A bennük megnyilvánuló kollektivitás nemcsak a létrejött művek szellemét hatotta át, hanem meghatározta e művek formáit, műfajait, sőt megírásuk módját is.

E „tömegművészet” legtipikusabb termékei a több szerző által kollektíven írt *szindarabok* voltak. E művek elve-

tették a polgári dráma megszokott kerekeit. Hivatásos színészek helyett a műkedvelő tömegeket vitték színpadra, s gyönyörködtetés helyett lelkes elhivatottsággal vállalták a politikai agitáció feladatát. A *Fehérterror* c. színmű például Horthy és a magyarországi ellenforradalom képviselőinek leleplezését tűzte ki céljául. Az előadás tulajdonképpen egy nagy bírósági tárgyalás volt, amely a nézők széles tömegeinek a bevonásával ítélkezett a nép ellenségei fölött. Még tovább ment a tömegek aktivizálásában az 1922-ben megrendezett és kb. 300 személyt megmozgató *Május elsejei tömegünnep*⁸, amelyen egyéni hősök helyett szavalókórusok hangos dikciója propagálta az akkor kibontakozása kezdetén levő kommunista sajtó igazságait.⁹

A kollektivitás és a politikum hatotta át a kassai proletkult köreiből született költeményeket is. Hidas Antal például régi avantgardista kísérleteinek hátat fordítva egyszerű, énekelhető, a népdalok hangvételét utánzó, s gyakran azok parafrázisát képező *gyermekverseket* írt a proletkult vezetésével tömegméreteket öltő gyermekmozgalom számára.¹⁰ Hasonló szellemben állította össze a párt politikáját propagáló *választási nótáit* is¹¹, amelyek népszerűségére jellemző, hogy évek múltán népdalokká váltak.

Hidas tömegverseihez kapcsolódnak Mácza János ún. *agitációs meséi* is. E rövid történetek — a hasonló típusú német kísérletekhez kapcsolódva — színes és cselekményes formában mutatnak rá egy-egy fontosabb politikai igazságra, s adtak ily módon segítséget a mozgalom nevelőmunkájához.¹²

A felsorolt példák és adatok szemléltetően illusztrálják e proletkultirodalom formáit, műfajait és eszmeiségét. Ez a művészet kétségen kívül őszintén és szívvel-lélekkel a munkásosztály ügye mellé állt, alkotásaival annak politikáját és nevelését szolgálta. Szocialista volta nem kétséges, de ennek ellenére, sőt éppen ezért, korlátjaira is rá kell mutatnunk. Helyenként nagyfokú elvontság tapasztalható — különösen Mácza meséiben. Másutt romantikus, az egyénitést mellőző társadalomlátással találkozunk, ami — például Hidas verseiben egyfajta vulgarizálással is párosul. Gyakori — s ez különösen a tömegjátékoknál érezhető — a társadalmi jelenségek tudatos láttatását helyette-

sító erkölcsi és érzelmi alapon történő érvelés, illetve ábrázolás.

Mindezeket a megállapításokat nem a mozgalom hibáinak és fogyatékosságainak a felhánytorgatásaként tesszük, hiszen ezek inkább az irányzat tulajdonságait, kereteit alkotják, s a maguk idejében Európa-szerte általánosak voltak. A szocialista művészet kialakulásának azt a periódusát jelzik, amely alapvetően ugyan még ösztönös volt, de amelyben már megváltak a proletkult szemlélet elemei is. E proletkult irodalom egésze tehát nem tette meg a tudatosság felé vivő döntő és minőségi változást jelentő lépéseket. Hiányzik még belőle ugyanis a szocialista realizmust alapvetően jellemző *objektív társadalomlátás* s mindaz, ami a következőket és tudatos marxista szemléletből folyik: a társadalmi kérdések és jelenségek *konkrét* és sokoldalú megjelenítése, az erkölcsi motívumoknak a társadalmi és osztályszempontoknak való alárendelése stb.

Hogy e csirájában és lehetőségeiben előkészített változás nem következett be Kassán, az nem elsősorban az alkotó

művészek hibája. Az 1924—25-ös években ugyanis a szervezet a hatósági zaklatások következtében — erősen meggyengült, mint művészi centrum elvesztette jelentőségét. Vezetői, részvevői szétszóródtak: egy részük emigrált a Szovjetunióba, más részük visszatért Magyarországra, további részük pedig véglegesen áttment az aktív politikai munkába.

A kassai proletkult irodalmi munkájának mérlegét megvonva, megállapíthatjuk, hogy az — korlátai ellenére — értékes, előremutató eredményeket ért el. Alkotásai a korabeli német vagy cseh proletkult művekhez viszonyítva is megállják helyüket, s ideológiailag nem egy esetben az átlag fölött állanak. Mint olvasmányok, ma is érdekesek, de természetesen nagy részük már elavult; jelentőségük így elsősorban irodalomtörténeti. Mint dokumentumok azonban, a magyar szocialista irodalom egyik igen figyelemreméltó és számottevő hagyományai közé tartoznak, s méltóak arra, hogy érdemeiket szélesebb irodalmi körök is megismerjék és méltányolják.

¹ Lenin: *Mi a teendő?* Bp. 1948. 90. 1.

² *A Proletkult. Állítsuk fel a tudomány, a művészet és a munka közös templomát!* Kassai Munkás. 1921. aug. 20.; 189. sz. 4. 1.

³ Mácza János *A Proletkult munkája és feladata*. Munkásnapló. 1923. 87—89. 1.

⁴ Mórú Tamásról két cikk jelent meg: 1921. júl. 10. sz. és 1923. ápr. 25. sz. A párizsi kommunáról 1.: 1922. márc. 19. sz., Robert Owenről 1. 1923. júl. 4—5. sz., Babeufról 1. 1923. júl. 11. sz., Saint Simonról 1. 1923. júl. 13. sz., Marat-ról 1922. máj. 9. sz. stb.

⁵ L. pl. a Dosztojevskijről (1921. máj. 11—12. sz.), Korolenkóról (1922. jan. 8. sz.), Ibsenről (1920. dec. 7. sz.) Moliere-ről (1922. jan. 21. sz.), Shakespeare-ről (1920. nov. 9. sz.), vagy Zoláról (1921. jan. 18. sz.) írt cikkeket. Szerzőjük: Mácza János.

⁶ Mácza János *Tessék röhögni!* Kassai Munkás. 1921. jún. 5.: 127. sz. 2. 1.

⁷ M.: *A káosz költészete*. Munkás. 1922. márc. 22.: 67. sz. 2. 1.

⁸ A tömegünnep részletes leírását 1. A május elsejei tömegünnep. Munkás 1922. ápr. 5.: 78. sz. 2. 1.

⁹ Fidas Antal szóbeli közlése szerint a *Fehérterror* szövegét Kassai Géza. Komor Imre és ő, a *Május elsejei tömegünnep* verseit Mácza Jánossal közösen írták.

¹⁰ E versek szövegét 1. a gyermeknapról írt riportokban: *Gyermekek a zöldben*. Kassai Munkás. 1921. júl. 5.: 151. sz. 1. 1. — *A gyermeknapok fejlődése*. Kassai Munkás. 1921. júl. 12.; 156. sz. 2. 1. — *Állandóan nagybővödik a gyermekcsoport kirándulása*. Kassai Munkás. 1921. júl. 19.: 162. sz. 4. 1. — *Gyermekdelutánok fejlődése*. Kassai Munkás, 1921. aug. 9.; 180. sz. 4. 1.

¹¹ A választási nóták szövegét 1. Munkás. 1923. aug. 31.; 103. sz. 3. 1.

¹² A *Mese a Jó Emberről és a Szegénylegényekről* (1921. jan. 12. sz.) például a pacifizmus álmódosását gúnyolja ki, a *Mese a Szeretet Lovagjáról, meg a szoborról* (1921. febr. 13. sz.) viszont a romantikus és álhumanista magatartás kártékonyágát leplezi le.

A német és magyar agitációs történetek párhuzama egyben a kassai proletkult német kapcsolataira is utal. Jól érzékelteti azt, hogy a szovjet példa nyomán létrejött törekvések hasonló történeti körülmények között hasonló jelenségeket hoztak létre, s hogy a különféle nyelvű kezdeményezések rövid időn belül kapcsolatba kerültek egymással. E kölcsönhatások vizsgálata azonban már egy külön tanulmány tárgyát képezné. E helyütt megelégszünk a probléma pusztá jelzésével.

Babits Mihály újonnan előkerült levelei Juhász Gyulához

Egy kivesző műfaj, az irodalmi levelezés tán utolsó „műve” a modern magyar líra három úttörőjének, Babits Mihálynak, Juhász Gyulának és Kosztolányi Dezsőnek egymáshoz írt levélgyűjteménye, amely hat éve Belia György bravúros teljesítményt nyújtó gondozásában az Akadémiai Kiadónál jelent meg.¹ Viszontagságos sorsa volt ennek a levelezésnek, mire valahára napvilágot látott. Kiadásának eszméje minden bizonnyal már íróik és címzettjeik, a három költő között fölvetődött. Nem lehetetlen, hogy ifjan, még megalapozatlan, ám magabiztosságuktól táplált tudattal az utókorra sandítottak: *úgy írták* e leveleket, hogy számítottak rá: egyszer még kiadják. Később – sejtésem szerint a szegedi Juhász-jubileum alkalmával, utolsó hármas találkozásukon, 1923 pünkösdjén – újból szóba kerülhetett az ötlet, akárha tréfásan is. Mindenesetre a levelezés tudatos megőrzésének szándékát mutatja Juhász Gyula részéről, hogy Babits és Kosztolányi leveleit nemcsak rábizta Kilényi Irma gondozására, hanem lemásolásukba is beleegyezett. Espersit János volt az egyik íródeák. Naplójából tudjuk, hogy 1925 októberében hozta-vitte a levélcsomókat, és szorgosan másolgatta.² Kilényi Irmának és Babitsné Török Sophie-nak levélváltásából³ kiderül, hogy a negyvenes évek elején számos szegedi és fővárosi kutató (Ortutay Gyula, Kozocsa Sándor, Dénes Zsófia, Madácsy László, Paku Imre) tett kísérletet a levelezés kiadására, mígnem Török Sophie maga kezdeményezte a kötetben való megjelentetést. E célból Kilényi önzetlenül átengedte Babitsnének a Juhász-hagyatékból fennmaradt Babits- és Kosztolányi-leveleket. Órzőm a Franklin Társulat prospektusának lapját, melyen a három költő Tiszaparti fényképe látható a megjelenendő könyv előzetes ismertetésének, méltatásának szövege fölött.

Török Sophie kiadványának 1944-ben nyomdai levonata is elkészült, ám a háború közbeszólt, a szedés elpusztult, s nagy szerencse, hogy egy csonka korrek-

túra fennmaradt. Ez lett a végre napvilágot látott kiadás legfőbb forrása.

Más példákából is tudjuk, hogy Kilényi Irma, Juhász Gyula minden tiszteletet megérdemlő hűséges titkárnője, hagyatékának lelkes őre, bőkezűen bánt a költő relikviáival. Ha látta, hogy szeretett költőjének rajongójával áll szemben, aggálytalanul ajándékozta meg őt egy-egy kéziratral, dedikált könyvvel, fényképpel. De maga Juhász sem fukarkodott: vagy még ő, vagy Kilényi adta Nagyfalusi Jenőnek,⁴ a József Attila előtt, s hozzá hasonlóan pártfogolt diákköltőnek Babits Mihály autográf leveleit. Eddig úgy tudtuk, hogy a nyomavetszett eredeti levelek valamennyiét közölte Nagyfalusi szívessége révén Losonczy Géza,⁵ Belia György mindenestre tőle vette át, és szerepelteti könyvében a 47., 128., 146. és 148. számú levélként.

Ám a minap *ugyaneből a forrásból* újabb levelek kerültek elő. Azt kell hinned, hogy Nagyfalusi 1941-ben már nem őrizhette valamennyi Babits-levelét. A most előkerült másolatok között ugyanis – a Losonczynak közlésre átengedett négyen kívül – *még kilenc olyan van, melyet mindeddig nem publikáltak.*

Kalandoz úton, többszörös másolás révén kerülnek végre most nyilvánosság elé ezek a levelek is. Nagyfalusi Jenő eredetijéről kartársá, a budapesti Lázár Piroska gimnázium óraadó tanára, Benkő Barnabás másolta. A nemrég elhalt Benkő Barnabás leánya, Györgyi másolatáról e közlés számára *Vajthó* László volt szíves legépelni.⁶ Ezzel a láncolattal nemcsak a dokumentumok provenienciájáról, keletkezéstörténetéről adtam számot, hanem egyszersmind a szükséges kritikát is fölhívtam a szövegek helyesírását, sőt esetleges egyéb sajátosságait illetően.

A levelek a szó etimológiai értelmében *hézagpótlók*: a kiadott levelezéskötetben *hiányzó dokumentumok helyét töltik be*, válaszok ott olvasható levelekre, vagy fordítva, ott találjuk meg az itteniekre

adott válaszokat. Ezért célszerűnek látom, ha nem önálló számozással látom el őket, hanem a levelezéskötet időrendjében törtszámokkal adom meg pontos he-

lyüket. Ahol a keltezés ezt nem igazolja, röviden meg is okolom a besorolást. Szögletes zárójelben az én kiegészítéseim találhatóak.

¹ Babits, Juhász, Kosztolányi levelezése. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta *Bella György*. Bp. 1959. Új Magyar Múzeum 3. sz. (BJK. lev.) Jelentőségét nemcsak értékes kritikai visszhangja mutatta meg, hanem az is jelezte, hogy hamarosan önálló tanulmány értékesítette tanulságait (*Kiss Ferenc*: a beérkezés küszöbén. Babits, Juhász és Kosztolányi ifjúkori barátságai. Bp. 1962. Irodalomtörténeti Füzetek 37. sz.) Nagymértékben rá épít *Grezsa Ferenc* tanulmánya is: Juhász Gyula egyetemi évei. 1902—1906. Bp. 1964. Irodalomtörténeti Füzetek-44. sz.

² Péter László: *Espersit János*. Bp. 1955. 44—45. l.

³ Országos Széchényi Könyvtár, kéziratár.

⁴ Vö. Péter László: Juhász Gyula és Nagyfalusi Jenő. *Jelenkor*, 1962. 643—650. l.

⁵ *Losonczy Géza*: A fiatal Babits ismeretlen levelei Juhász Gyulához. *Népszava*, 1941. augusztus 17. Vö. BJK lev. 241. és 267. l.

⁶ Valamennyiük szívességét itt is megköszönöm.

56/a

*Kedves Juhász, — látja, hogy írtam Önnek levelet, azt is látja, hogy sokáig haboztam elküldeni — most elküldöm csupa bizonyosságul is, hogy megírtam. Bocsásson meg, si je n'y ajoute pas grand chose¹ éjjel van és egy tücsök ül a szobámban, ez pedig *Musarum inimica*,² még a levélírás műzsájának is, — mert Önnek csak csöndben szeretnék levelet írni: akkor talántán eszembe jutna az a sok dolog, amiről — „olvasás közben” mint *Ignotus* mondaná³ — Ön jutott eszembe, így: „Ezt Juhással kellene megbeszélni” — „mit szólna ehhez Juhász?” — stb, stb. Látja, Ön folyvást emlékemben van és szívem legforróbb vágyai közé tartoznék: mint hajdan szóban, most írással megújítani Önnel a régi eszmecseréket; — de hiába, a betű csak nem hang és én sohasem [tudom] erőltetés nélkül lekényszeríteni magamat a toll és tinta kényelmetlenségeihez. Nehezemre esik kifejezni magamat „a Leonhardi médiumán” — mint *Zalai* mondaná⁴ — aminthogy egyáltalában is: nehezemre esik kifejezni magamat.*

Most, mondom, bocsánatot kérek és legközelebb írok valami igazán okosat. Azonban tudasson arról, hogy a levelemet megkapta-e s új, pesti címéről. Fogok küldeni néhány modern angol költőnek műveiből való szemelvényeket is, melyeket egyenesen Önnek fordítottam. *Swinburne* (a *Baudelaire*-utánzó) *Browning* (der *Dunkele*),⁵ *Wordsworth*, remek szonettjeim vannak tőle — *Poe*, *Tennyson* (on revient toujours...)⁶ és *Whitman*. Ezekből küldenék azon reményben, hogy Ön is megörvendeztet az önéivel. S ugyanezen költőkről kis tanulmányokat is írtam, melyeket szívesen elküldök.

Egyébként *Göthét*, *Schopenhauert*, *Humeot*, *Tacitust*, *Byront* olvasom felváltva, drámát írok és még nagyon sok mindent teszek. Többek közt fel akarok lépni az irodalom piacán (még mindig csak akarok, de ezúttal komolyan) és mint minden irodalmi barátomat, Önt is megkérem, nyújtsa ehhez tanácsait és segédkezést. — Az titok, hogy a jövő évben hól leszek, de akárhol is, mindig maradok tisztelő híve

Babits Mihály

S e ceremóniás befejezés után még egyszer megkérem: bocsásson meg és ne vessen meg és írjon, és nyugtasson meg mielőbb, hogy megkapta-e levelemet. Az előbbi, ide zárt levelemre is reflektáljon — ha lehet (mert én bizonyára már nem olvasom át mégegyszer, ezt megtudandó).

Szekszárd, Szept. 1. [1905]⁷

- 1 Ha nem túlzom el a dolog jelentőségét.
 2 Ellensége az ihletnek.
 3 Ignotus olvasónaplójának szokásos címe; két kötet is jelent meg e címmel (1906. 1923).
 4 Zalai Béla (1883—1915) Juhászék baráti köréhez tartozó filozófiai író. Vö. BJK. lev. névmutató szerint.
 5 A homályos.
 6 Vannak, amik mindig visszatérnek.
 7 Az évet tartalmi fogódzók és az teszi bizonyossá, hogy a végzett Babits 1905. szeptember 22-én foglalta el első állomáshelyét a bajai cisztercita gimnáziumban (*Béla György: Babits Mihály Baján. ITK. 1956. 138. 1.*) tehát ezért írhatta még elsején, meglepően későn, hogy nem tudja, hol lesz a jövő iskolai évben.

77/a

Szekszárd, 1906. aug. [elején]¹

Tekintetes

Juhász Gyula
tanár úrnak

Szeged

Ipar u. 13.

Kedves Juhász — levele kellemes és örvendetes meglepetést okozott s szeretnék rá hosszabb levélben² felelni, ami lassan megy. Kéréseit legnagyobb sajnálatomra egyelőre nem teljesíthetem, Baudelaire-től nem tudván megválni, Verlainem pedig nem lévén kezemnél. Richepinem Kosztolányinál van, ellenben neki is van egy Richepinje nálam. B. M.-nak új versei nincsenek, vagy csak gyéren; de vannak szép műfordításai s két műfordító modern angol költőkből mindig megérti egymást. Értsük meg egymást és cseréljük ki ama bizonyos iratokat.³ De most már Kosztolányiban csalódva⁴ óvatos leszek ilyen cserében és csak akkor küldöm a magaméit, mikor az önét megkaptam. Addig is üdvözlő régi híve

Babits

1 Levelezőlap. Válasz a 77. sz. levélre.

2 80. sz.

3 Műfordításait.

4 Vö. 79. sz.

94/a

Nagys.

Juhász Gyula tanár úrnak
Kath. algimnázium

Máramarossziget

Kedves Jávor!¹ Te² már eddig szerencsésen és nyugodtan faragcsálod essayidet — én mióta elmentél alig érek rá otthon lenni. Egyébiránt elvárva, hogy igen rövid idő alatt levéllel viszonzol, megírom az újságokat. Baranyai Zoltán³ meglátogatott, kétszer is, ma éppen; s sietett a szabad Lyceumba. Sz. és V.⁴ ma hoz egy Baudelaire fordítást.⁵ — Kosztolányi új verse — Ó Budáról — (Fidibuszban!) nagyon szép.⁶ Apropos Kosztolányi: Írd meg mielőbb teljes és megbízható címét, mert nekem nem felel. *Je lui enverrai mes oeuvres nouvelles, pour que je le puisse contraindre à m'écrire. Toi aussi, tu recevras un paquet dans ces jours, ou semaines — mais je t'en veux de la silence, horriblement. Spero futurum esse, ut ubi haec acceperis, statim ad me scribas. Tituli Costolani ne obliviscaris. Je vous embrasse⁷*

Szeged, 907. 1/12.

B. Mihály

Egész komolyan belefogtam Petronius fordításába.

¹ Juhász Gyula egyik írói álneve a *Szeged és Vidékében*.

² Ez az első levél, melyben Babits tegezi Juhászt. A kommentár, melyet erről a kérdéstről Belia a 95. sz. levél jegyzetében ad, tehát már ide illik.

³ Baranyai Zoltán (1888—1948), később irodalomtörténész, jogi író, az indianai egyetem tanára, akkor érettségi előtt álló szegedi diák, egyszersmind a *Szeged és Vidéke* munkatársa. Szülei révén egyébként kapcsolatban állott Bartók Bélával. Vö. (Péter László) Halmi János: Bartók első szegedi hangversenye. *Dél-Magyarország*, 1960. szeptember 25.

⁴ *Szeged és Vidéke*.

⁵ Spleen. *Szeged és Vidéke*, 1907. január 13. (Az esti lap délután másnapi keltezéssel jelent meg.)

⁶ O-Budán. A „Budapest” ciklusból. *Fidibusz*, 1907. január 11. (Kötetben *Budai idill* címmel.)

⁷ Elküldöm majd neki újabb munkáimat, hogy válaszra kényszeríthessem. A napokban vagy a közeli hetekben te szintén csomagot kapsz — de borzasztóan hallgass róla. Remélem, amint ezt megkapod, tüstént válaszolsz. Kosztolányi címéről ne feledkezz el. Ölelem Önt.

94/b

Nagys.

Juhász Gyula
tanár úrnak

Kath. algimnázium

Máramaros-sziget

Kedves Juhász! Hosszú hallgatásodért mindaddig neheztettem, míg meg nem tudtam, hogy beteg vagy.¹ Akkor beteg állapotodban nem akartalak sora-
immal is zavarni; most azonban már nem tehetem — mert végre is nem írtha-
tom ki magamból az irántad való aggodást és érdeklődést — hogy hírt ne kér-
jek tőled magad felől: hogyan vagy? hol vagy? Dolgozol-e? Csak a lapokban lá-
tom itt-ott a nevedet, de ez nem nyugtat meg; s Kosztolányival nem levelezvén
semmi sem jut füleembe rólad: Baranyai Z.-nal pedig sokszor emlegetünk. Ha-
csak teheted, írd néhány sort: ezt megérdemlem tőled. Sokat írhatnék, de azt
sem tudom, e sorok is megtalálnak-e.

Babits Mihály

¹ Juhász 1907. február 9-én eltűnt Máramarosszigetről s csak pár nap után került elő: ez egyik jelentkezése későbbi melankolikus depressziójának. Vö. Grezsa Ferenc: Juhász Gyula Máramarosszigeten ITK. 1957. 354. 1. — E levélre válasz a 95. sz.

98/a

Kedves Barátom!

Nem találkozhattunk Szegedén,¹ mert Budapesten is akarván tölteni né-
hány napot, elsején² reggel kénytelen voltam elutazni, amit előre nem tudhat-
tam; s egyébiránt tőled levelezőlapomra³ választ nem vévén, azt sem tudhattam
bizonynal, mikor jössz és felkeressz-e.

Remélem, hogy legalább szellemileg fogunk néhányszor találkozni a va-
kációban.

Budapesten kerestem Kosztolányit, — de őt sem találtam: aznap délután
utazott el. Végre is írnom kell neki, ha ki akarom engesztelni.⁴ Kun Józseftől⁵
most kaptam levelet, melyben értesít, hogy nagy Wilde fordításának egy része

⁵ Tisztatáj

megjelent a Hétben.⁶ — Én megint elszakadtam az európai műveltségtől: nem olvasok semmi modern dolgot (mielőtt eljöttem, összeolvastam egy csomó francia dekadentst). Most — képzeld — klasszika-filológiát tanulok, csodás buzgalommal. Már majd végig olvastam a nagy és tömör Reinach-féle *Manuel de la philologie*, s a latin írókat csak úgy falom. (Szegeden elkezdtem fordítani Petronius Arbitert, de azt nem hoztam magammal.) A Szagokról szóló értekezés⁷ már szépen le van tisztázva, Kun Jóska is olvasta és minden munkám közül legjobbnak minősítette. Drámámat,⁸ mely most is nála van, ugyanő nagyon középszerűnek találta. Én viszont nagyon középszerűnek találtam a *Marche Nuptiale*,⁹ amelyre te oly nagyon kíváncsi vagy. Van benne tragikum, de sablon-dráma, mintha recept szerint csinálták volna. — Legújabb irodalmi szenzációm: André Chénier, a görög és francia szellemnek, a bájnak és szellemnek csodálatosan harmonikus vegyülése. Úgy ettem, mint a mézet. — Sok időt pazaroltam a könnyed és szellemes *Martialisra* is. Történelmet is tanulgatnék, mert abban nagyon elmaradottnak éreztem magamat. És még pedagógiához is nyúlok, amit azelőtt ki nem állhattam; s elméletileg most sem: mégis megcsinálom a latin tanítás ideális tervét a reáliskolákban. — Legnagyobb munkám azonban a *Magyar Essayk*,¹⁰ melynek tartalmáról (iránya és filozófiai háttere összefügg a Szagokéval) akkor lehet fogalmad, ha [a] fejezetcímeket ideírom: 1.) építészet és iparművészet 2.) szobrászat és festészet 3.) költészet 4.) kritika 5.) tudományosság (szociológia, szabadgondolkodás!) 6.) filozófia (tolsztojanizmus, szocializmus) 7.) politika 8.) társadalom és erkölcs 9.) vallás 10.) nemzetiség 11.) nevelés. Amint láthatod, elég szép tutti frutti.¹¹ Az első hét fejezet már megvan, de revízióra szorul, mert új gondolataim vannak. — Verset nem igen írtam; igazat szólva, a versektől csömört kaptam. De most a levél végén felhozakodom annak igazi céljával: hogy tőled és rólad értesítést nyerjek, oly bőven, mint te nyertél most rólam.

Leveled várom tehát! Üdvözöl

Babits Mihály

Címem: Szekszárd, László ucca; ha Pécsre mennék, megírom, de az nem hiszem, hogy júliusban legyen. Írj tehát mielőbb levelet! Verseidről különösen értesíts!

1 Válasz a 98. sz. levélben fölített kérdésre.

2 1907. július 1.

3 Ez még nem került elő.

4 Vö. 99. sz.

5 Szegedi tanár, költő, baráti körök tagja. Vö. BJK. lev. névmutató szerint.

6 A *readingi fegyház balladája*: megjelent Kun József verseinek halála után kiadott kötetben (1914) is.

7 Vö. BJK lev. mutató szerint.

8 Valószínűleg *A Simoné háza* címűt, vö. BJK. lev. mutató szerint.

9 *Henri Bataille* színműve. Vö. a 95. sz. levéllel.

10 E levél bizonyossága szerint mégiscsak Juhász Gyulának volt igaza, amikor a *Magyar esszékről*, mint Szegeden született alkotásokról szolt (vö. BJK. lev. 264. l.), s az az öt értekezés, melyről a 36. sz. levél beszél, nem azonos velük. Itt kapjuk végre az elveszett és eddig csak címéről ismert esszé-sorozat részletes tagolását. Juhász ezt írta róla: „De sok minden született meg a Vitéz utcai szobában, aminek később sajnos nyoma veszett. Így a *Magyar essayk* című nagy tanulmányosorozat, amely a modernség kritikája mintegy, és amelyet valósággal lázas izgalommal, heves ellenkezéssel és végül teljes behódolással olvastam el akkor.” (*Juhász Gyula: Örökség. Válogatott prózai írások. Szerk. Péter László, Bp. 1958. 1. kötet 253. l.*)

11 Egyveleg.

Tekintetes

Juhász Gyula
tanár úrnak

Ipar u. 13.

Szeged

Szekszárd, júl. 1908.

Kedves barátom!

Megírtam¹ neked gyászos kineveztetésem² hírét és igen kérlek, hogy le-
vélben vigasztalj meg. Légy szíves tehát, ha lehet, azonnal adj hírt magadról.
(Írd meg azt is, milyenek a kilátásaid jövő évre.) Igazán rendkívül jól esnék
most néhány sor tőled s alig győzőm várni. Aug. 5—6-án indulok Velencébe,
onnan ismét írok.³ De addig elvárom leveledet. Tehát írd azonnal.

Üdv.

Babits Mihály

¹ Levelezőlap. Vö. 123. sz.² Fogarásra. Vö. BJK. lev. 298. 306. 1.³ Ha írt, e levelek vagy inkább lapok nem kerültek elő. A 124. sz. levélben értesíti Babits Juhászt hazaérkezéséről.

Bp. 1909. jan.

Nagys.

Juhász Gyula
tanár úrnak

Nagyvárad

Rimanóczy u. 12.

Kedves Barátom! Kedves leveledet¹ nagy örömmel vettem, s legközelebb
érdemlegesen válaszolok. De most kérlek, felelj, (minden nagyemberi lustasá-
godat félretéve) lehetőleg azonnal a következő két kérdésre:

1. A S i m ó n é h á z á t² (ha szerepkivonatai már megvannak) nem lehet-
ne-e elküldeni a Nyugatnak, hogy még előadás előtt közölje?

2. Megjelentek-e valahol a karácsony előtt neked küldött verseim és kará-
csonyi novellám?³ Ha nem, légy szíves v i s s z a k ü l d e n i : szükségem van rá-
juk. — (A Holnap újságról nem hallottam.) Az új Holnapba szánt verseket mi-
korra küldjem?

Ölel

Babits Mihály

¹ Levelezőlap. Válasz a 138. sz. levélre, melynek kelte így pontosabbá tehető: január 27-én vagy 28-án írhatta Juhász, mert egyrészt Szabó Endre benne hivatkozott levele 27-én kelt, másrészt Babitsnak 31-ig meg kellett kapnia, ha választát még szintén januárral keltezhette.² Babits 1908. november végén küldte el Juhásznak drámáját. Vö. 134. és 138. sz.³ Karácsony előtti vers és novella valószínűleg: *Sunt lacrimae rerum* (Nagyvárad, 1908. december 4.), *Megállj* (Nagyvárad Napló, 1908. december 25.)

1911. szept. Szekszárd

Kedves Barátom!

Bocsáss meg, hogy ily sokáig nem feleltem kedves leveledre¹. — egyáltalán nem szoktam leveleket írni (és ebben a dologban úgy látszik, te sem vagy sokkal szorgalmasabb nálam). Azonkívül szerettem volna valami véglegeset írni neked küldött verseid sorsáról — sajnos, ezt még most sem tehetem. Átadtam őket Osvátnak, aki azonban véleményt még nem nyilvánított róluk.

Levelednek, bármilyen szomorú hangú, mégis örültem: láttam, hogy nem feledkeztél meg teljesen rólam, aki igen sokszor gondol rád. Mióta elváltunk, én igen magányosan élem körülbelül azt az életet, amelytől most te félsz Szakolcán. Senki sem volt, akinek beszélhettem volna terveimről, gondolataimról, mint hajdan neked, senki, aki azokról őszintén megmondta volna a véleményét. Irodalmi barátaim egyáltalán nem voltak, annál több irigym és ellenségem, akik csak legújabbban is felhasználták az alkalmat a legképtelenebb híreket hozni rólam forgalomba. Képzelheted, hogy ily körülmények közt mennyit gondoltam rád és arra, hogy mily sok keserűségtől lettem volna megkímélve, ha együtt maradtunk volna.

Hiszem, hogy nem szívesen mentél a szép Váradról Szakolcára — de reméljük, ez a száműzetés csak ideiglenes lesz. Hisz az lehetetlen, hogy te fel ne kerülj előbb-utóbb a fővárosba. Elég volt már az ovidiusi hangulatokból. A falunak megvan ugyan az az előnye, hogy olvashat, dolgozhat az ember (én remélem, hogy Juhász Gyulától is szép nagy dolgokat kapunk Szakolcáról). Ez nagy vigasztalás lesz számodra és remélem azt is, hogy büszkén el fogod mondani Baudelaierrel.³

Je ne geindrais pas comme Ovid chassé du paradis latin.

Nemrég gyönyörű versedet⁴ olvastam a Vasárnapi Újságban. Kérlek, ha teheted, írd többször is, — minden érdekel, ami rád vonatkozik. Főleg arról, hogy mivel foglalkozol.

Resch Aurél barátunkat⁵ üdvözlöm és gratulálok neki az igazgatósághoz. Egész megdöbbenéssel hallottam, hogy Szakolcára helyezték át; csak később juttott eszembe a magyarázat. Azt hittem, Pesten találkozni fogunk.

Verseid — amint írtam, Osvátnál vannak, aki nagyon melegen beszélt rólad, bár nem titkolta, hogy ez újabb dolgaid nem mind tetszettek neki.

Remélve, hogy nem haragszol levelem hosszú késéséért, és remélve, hogy kapok tőled több levelet is, maradok

igaz híved és őszinte barátod
Babits Mihály

¹ Válasz a 160. levélre: Juhásznak erre adott válasza a 161. sz.

² A küldött versekről a 160. sz. levél jegyzetében.

³ „En nem siratom honavesztett Ovidként Róma édenét.” (Baudelaire: Vonzó borzadály. Szabó Lőrinc ford.)

⁴ A régi Anna. Vasárnapi Újság, 1911. szeptember 3.

⁵ Babits egyetemi társa, Juhásznak ez időben igazgatója Szakolcán. Vö. BJK. lev. névmutató szerint és Szalatnai Rezső: Juhász Gyula hatszáz napja. Bp. 1962. 63–64. l. és passim.

Kedves Barátom,

ki se tudom mondani, milyen jól esett megemlékezésed.¹ Senkitől sem eshetett volna jobban, és soha máskor nem eshetett volna jobban!

Mennyi bajom volt, mennyi hercehurcám, nem is képzelheted! Bocsáss meg, hogy csak most köszönöm meg soraidat.

Ebből az alkalomból megemlétem azt is, mily igaz örömmel s nagy elragadtatással olvastam új kötetedet. Legszebb, legérettebb verseidet találtam benne, s az egész könyv valóban igen mély és zengő húrokat üt meg a lélekben.²

Egyébként a régi szeretettel ölel, és szeretné, ha alkalomadtán Pesten meglátogatnád

régi, igaz barátod

Babits Mihály

¹ Nem tudom, miféle, talán névnapi (szeptember 29.) vagy születésnap (november 26.) megemlékezés, de minden valószínűség szerint 1929-ben.

² A képes beszéd nyilván a *Hárfára* céloz; ez teszi valószínűvé a levél 1929-es keltezését, s minthogy tavasszal, nyáron Juhász Gyula súlyos beteg volt, föltételezhető az őszi, téli keltezés.

E levelek teljes értelmüket az egész levelezésgyűjteményben elfoglalt helyükkel nyerik el, olvasni is csak úgy érdemes őket, hogy kezünk ügyében tartjuk Belia György könyvét, amely az itt magyarázottakon kívül még sok mindenről fölvilágosítással szolgál. Néhány újabb momentumot (mint a Magyar esszék dolgát, tegeződésüket) viszont ezek az új levelek világítanak meg a levélgyűjtemény forgatói számára is.

Figyelemre méltó az első angol fordításokról és költőik portréját megrajzoló tanulmányokról szóló híradás (56/a sz.), valamint a Szakolcára küldött (160/a) levél.

Ez Babits első üzenete a morva kisvárosba, barátjának. Ő ekkor került Fogarasról a fővárosba, barátja „a szép Váradról” Szakolcára. Helyzetük most fordult ellentétjére. Eddig Juhász volt pezsgő központi szerepben Váradon, Babits elszigeteltségben a végeken. Juhász nem hagyta elkallódnia a fogarasi tanárt: serkentette, fényre hozta. Babits, amikor megfordult helyzetük, passzívnak mutatkozott. Most arról ír, hogy nem szo-

kott levelezni! S ezt kevéssel utóbb (174. sz.) meg is ismétli.

De nem ezért tartom jellemzőnek e levelet. Több mást mond ki itt először Babits. Ő nevezi a szakolcai áthelyezést először a nevének száműzetésnek. Itt veti föl Juhász előtt a tervet: a fővárosba kell kerülnie. Vigaszul írta-e, vagy valódi reményt látott erre, nem tudni, mindenesetre táplálta a száműzetésben a hiú ábrándot, jó és rossz következményeivel együtt. S itt olvasunk először Osvát ellenszenvéről Juhász lírájával szemben.

Ami ami mégis megható: az ifjúkori közös emlékek idézése. „Ha együtt maradtunk volna!” Bizony, ez már ekkor is hasznára lett volna Juhász életének, pályájának, s később még inkább. Milyen kár, hogy az „irodalmi barátság” (ez is Babits szava, e levelezésben kétszer is ismétlődik) nem vált igazi, kölcsönösen mély emberi kapcsolattá. Amikorra azzá érlelődött volna a kicsit pózos ifjúkori kapcsolat, már késő lett. A Baumgarten-díj kurátora már valóban akart, de nem tudott segíteni a rokkant idegzetű vidéki költőn.

Kirgiz költő, Szabó Lőrinc barátja

„Beszélgetés” Temirkul Umetolival

TEMIRKUL UMETOLI

Hol vagy Temirkul Umetoli? Ki küldött kirgiz poéta? Amikor — úgy hittük — legnagyobb volt a veszély s körülöttünk még a mennydörgő anyag vívta csatáit, jöttél idegen szívvel, s először mondtad ki a szót, a világosságát a pokoli bunkerben: — Költő!... Turkesztán fia, emelted a roskadozó magyart, két más nyelven dadogó agy közé szellemi apák nevét s álmodat vetted tolmácsnak, megmentetted a könyvtáram, a családom, életem s többet is... tán mindent... Hol vagy? Ki vagy? Tudtad mit tettél? — Nem. — Csak a magam csodáját mondom s úgy suttogom a nevedet: Temirkul Umetoli!

(SZABÓ LŐRINC: Részlet a „Tücsökzenéből” [1947].)

Hol vagy? Ki vagy? Tudtad, mit tettél? — kérdezhetjük a költővel. Egy kirgiz költő 1945-ben megmenti egy magyar költőtársát és soha többé nem találkoznak. A háború véletlen találkozások egész sorát produkálja és az ilyen véletlenek éppen egyszerűségükben, ismételhetetlenségükben voltak véletlenek. Ám Szabó Lőrinc és Temirkul Umetoli találkozása jelképes találkozás volt, és ezért kár lett volna, ha ismeretlen maradna előttünk.

E cikk megírásához is a véletlenül keresztül vezetett az út. 1963-ban ünnepelte Kirgizisztán az Oroszországhoz történt csatlakozásának évfordulóját. A nyolcvanadik évforduló alkalmából a Lityeraturnojaja Gazeta első oldalán közölte Temirkul Umetoliev kirgiz költő ünnepi versét. Az oroszosan hangzó név olvastán azonnal megvillant bennem a felismerés: ez nem lehet más, csak az a költő, akihez Szabó Lőrinc egyik első versét írta a felszabadulás után, akiről ezenkívül még a Tücsökzenében és egy hátrahagyott kis prózai írásában (megnyitó beszéd egy magánkönyvtár megalakulásánál) is megemlékezik. Hosszan gondolkodtam azon, milyen formában írhatnám meg ezt a rendkívüli témát, és végül is levelet írtam a Kirgiz Írószövetség címére Temirkul Umetolinak. A levél így hangzott:

„KEDVES TEMIRKUL UMETOLI!

Az Ön nevével a *Lityeratur-naja Gazeta* egyik számában találkoztam és azonnal megértettem, hogy Ön azonos azzal a költővel, aki Szabó Lőrincnek, a nagy magyar költőnek két verses és egy prózai írásában szerepel. Eppen ezért először is szeretnék Önnek néhány szót írni Szabó Lőrincről.

Szabó 1945 előtt antikommunista volt. Ebben semmi különös nincs. A fasiszta rendszer nálunk sokszor az olyan széles látókörű emberekre is hatott, mint az írók, mint amilyen Szabó Lőrinc is volt. Az ő életében azonban új szakasz vette kezdetét 1945-ben. Ahogyan egy beszédében is kifejtette, „mostantól fogva 180 fokos fordulatot kell tennünk.”

Ebben a változásban nagy része van az Önnel való találkozás személyes élményének, kedves Temirkul Umetoli. Már 1945-ben Önnek ajánlott egy verset, amelyben azt írja, hogy Ön „az utolsó, aki segített” rajta. A másik Önnek ajánlott vers a „Tücsökgzene” c. lírai életrajz-része, a prózai mű pedig egyik beszéde, amely ugyancsak 1945-ből származik.

Kedves Temirkul Umetoli, nagy kérésem van Önhöz. Magyar költő vagyok, a Moszkvai Állami Egyetem hallgatója. Első kötetem nemsokára megjelenik Budapesten. Ezenkívül egy szegedi irodalmi folyóirat, a *Tiszatáj* levelezője vagyok. Nagy cikket szeretnék írni kettejük barátságáról. Ez a téma annál aktuálisabb, minthogy közeledik Budapest felszabadulásának huszadik évfordulója.

Kérésem tehát a következő: Küldje el:

rövid önéletrajzát,

két fényképét,

két-három versét (saját választása szerint),

a Szabó Lőrincsel való találkozás történetét.

Kérem, írjon mennél gyorsabban, még ha csak arról is, hogy megkapta a leveletem.

Üdvözlettel:

Moszkva, 1964. október 20.

DALOS GYÖRGY”

Levelem hivatalos hangja csak akkor tűnt fel nekem, mikor a választ olvastam.

„KEDVES DALOS GYÖRGY! ÜDVÖZLÖM!

Nagyon későn, november 30-án jutottam csak az ön leveléhez. Mégis elmesélem találkozásomat Szabó Lőrincsel. 1944 december végén hadosztályunk bevonult Budapestre nyugat felől (miután a fővárostól délre átkeltünk a Dunán és egészen a Balaton partjáig jutottunk előre, majd onnan kelet felé támadtunk), és utcai harcokba bonyolódottunk Budán. Egy sokemeletes ház mellett mentünk el, ahol hirtelen megállított engem egy idős ember, civilruhás. Meghívott, hogy menjek be a házába. Velem volt egy moldovai katona is, aki tudott magyarul. Tolmácsnak vittem magammal, hát együtt mentünk be a házba. A magasságszint folyosóján a házigazda bemutatta az iratait: Szabó Lőrinc, magyar költő volt. Ekkor én is megmutattam neki írószövetségi tagkönyvemet. „Kolléga” – mondta. Aztán elmesélte, megparancsolták, hogy hagyja el a házat. „Ki parancsolta?” – kérdeztem. „Azok ott” – mutatott kezével az első emelet felé. Felmentünk az első emeletre, ott valóban volt néhány katonánk egy parancsnokkal az élen, és nézegették a szobákat. „Mi van itt, elvtársak?” – kérdeztem a nézegetés okát. „Helyiséget keresünk az ezredtörzs részére” – mondta a parancsnok. „De ez a ház egy híres magyar íróé. Nem jó egy ilyen embert zavarni. Keressenek maguknak rezidenciát másutt.” – mondtam parancsszerűen. Ebben az időben kapitányi rangban szolgáltam. Így hát a katonák megadták nekem a kötelees tiszteletet és elmentek gyorsan. Szabó nagyon örült, borral kínált bennünket és kérte, hogy gyakrabban látogassuk meg. Nem mentem messze, a Szabó Lőrincével átellenben levő ház pincéjében rendezkedtem be. Másnap, miután közöltem vele, hol vagyok található, ismét meghívott magához. Házának pincéjében kb. 15–16 ember gyűlt össze, férfiak és nők. Szabó azt mondta, hogy

ezek magyar művészek, akik közölték velem azt a kívánságukat, hogy velem, mint a szovjet irodalom egy képviselőjével találkozzanak. Köztük volt Szabó fia — úgy tűnik, sportoló, és lánya — filmszínésznő. Másokat is megismertettem velem, de ezeket már nem emlékszem. Szabó üdvözölte személyemben a szovjet irodalom mesterét és megígérte, hogy megtanul oroszul, hogy magyarra fordíthassa a szovjet költészet alkotásait. Mindenki hozzászólt. Én is melegen üdvözöltem magyar barátainkat, és röviden beszámoltam a soknemzetiségű szovjet irodalomról, annak békeszerető jellegéről. Elmondtam, hogy kirgiz költő vagyok, soha nem szolgáltam a katonaságnál, szerettem a békés munkát, szerettem a könyveket, érdeklődtem más népek irodalma iránt, ismerem Petőfi költészetét és Liszt zenéjét. Elmondtam azt is, hogy a fasiszta hordák támadása kényszerített, hogy a tollat felcseréljem a géppisztollyal. Szabó nekem ajándékozta egy magyar nyelvű kötetét és egy fényképét (kár hogy ezeket harc közben elvesztettem). Találkozásunkat „a magyar és a szovjet művészek közötti első baráti találkozásnak” neveztük.

A budai utcai harcok még két hónapig folytak. Ez alatt az idő alatt sokszor látogattam meg Szabót házában. Ajtajára a következő feliratot ragasztottam: „Kérjük a házigazdát nem zavarni. Ez a ház Szabó Lőrincé, a híres magyar íróé.”

Gyakran kérdeztem: Hogy megy a munka? Hogy érzi magát? Egyszer egy német nyelvű Lenin- és egy magyar nyelvű Marx-kötetet mutatott nekem, és így szólt: „Egy ilyen könyv rejtegetéséért a fasiszták agyonlőtték az embert tárgyalás nélkül. Én mégis megtarthatam a könyvtáramban, mert az én házam nem volt gyanús. A magyar hadsereg vezérkarának sajtóosztályán dolgoztam.” Nyíltan megmondta, hogy nem volt se munkás, se szegény. „Ez semmit nem jelent — válaszoltam, az a fő, hogy ne segítsék tovább Szalasiékat és ne harcoljanak többet ellenünk.” Rögtön azt felelte, hogy ilyen többé nem lesz. „Csak a barátság mentheti meg az embereket a háború szörnyűségeitől. Most már mindent értek.”

1945. február 13-án hagytam el Budapestet és Szabót, a költőt. Többet nem láthattam őt.

Köszönöm Önnek a levelét. Sok magyar városban és faluban megfordultam:... Szegeden, Kecskeméten, Székesfehérvárott és Veszprémben, a Balatonnál... Csodálatos ország az Önök „Madjarországa”. Irjon! Előre is hálás vagyok.

Frunze, 1964. november 30.

Üdvözlettel

kirgiz barátja
TEMIRKUL

Nem sokkal később megkaptam a fényképet, az önéletrajzot és a verseket is.

ÖNÉLETRAJZ

1908-ban Kirgiziában születtem, apám szegény pásztor volt. 1917-ben apám meghalt, anyám elhagyott engem és ismeretlen helyre távozott. Különböző emberek-nél éltem és pásztorkodtam, míg 1924-ben gyermekotthonba vittek. 1926–29-ben Pedagógiai technikumban tanultam, általános iskolában tanítottam. 1931-től újságok szerkesztésében dolgoztam, majd Moszkvában az Újságíró Főiskolán tanultam. 1932 óta írok, többnyire verseket. 1934 óta tagja vagyok az írószövetségnek. 1937 és 1940 között a Kirgiz Írók Szövetsége vezetőségének első titkára voltam és irodalmi folyóiratunkat szerkesztettem. Az 1941–45. közötti években a fronton voltam. Először szállítási biztos voltam, majd a század politikai ko-

misszárja, később pedig a zászlóalj párttitkára: A Balaton körzetében megsebesültem. 1946 és 1953 között irodalmi folyóiratot szerkesztettem, 1937 óta egyfolytában a Kirgiz Írók Szövetsége vezetőségének tagja vagyok. Vannak kitüntetésem, érmeim — többek között a Lenin-rend. Megjelent összegyűjtött költői műveim két köteté, melyek között megtalálható nagy poémáim, a „Szerelem”, a „Vitézek” stb... Verseim és poémáim oroszul, kazahul, üzbékül, ukránul és más nyelveken jelentek meg. Voltam Romániában, Bulgáriában, Ausztriában, Jugoszláviában, Csehszlovákiában és Kínában. Szabó Lőrinc Tamásnak hívott. Itt hazámban Temirkul Umetalievnek hívnak. Párttag vagyok.

DÁLOLD EL...

*Dalold el lágyhangú szépség,
múltam, keltsd fel végre már
ránkos arcom nevetését
sír előtt, a lét telén.
Ifjú ének zeng sugárzón,
szárnyain repülni vágyom.
Üzd el a telet, tavaszt hozz,
hogy ne üljünk tétován.
Szépség énekelj s a lángot
szítsd, ne hunyjon el korán.
Egykor lányt öleltem át,
ifjúságod illatát
szívem most vedd el, dalold el
az öregkor bánatát.*

POSTÁSLÁNYKA

*Postáslánykád jár az úton,
kapuk előtt meg-megáll
Szeretőknek levelet hoz
— örömiükért hála jár.
Hej ti verseim!
Tudnátok annyi
embernek örömet adni?!*

Fordította:
Dalos György

Ha Szabó Lőrinc élne, talán ő fordította volna le ezeket a verseket. De ő 1957-ben meghalt, betegen, összetörtén. Élete végéig megmaradt individualista, polgári költészetünk kiemelkedő alakjának. Talán 1957-ben a késői elismerés, a Kossuth-díj nyitott volna új perspektívákat életében és életművében. A halál azonban közbeszólt, az utókornak pedig az maradt csak, hogy a ténylegesen létező adatokat mérje fel. Azt hiszem, Szabó Lőrinc teljesítette 1945-ben tett ígérését. Előttem fekszik „Örök barátaink” c. fordításkötete, benne Lermontovtól 28, Krilovtól 40, Pus-kintől 44, Tyutcssevától 106 versét találjuk, mai szovjet költőktől pedig (különösen Majakovszkijtől és az örmény Szilva Kaputikjántól) szintén szép számmal fordított. Arról is meg vagyok győződve, hogy Szabó Lőrincben ez a találkozás nem múló emlékké vált. Az a belső megrendülés, amelyet egy szovjet tiszt humánus fellépése keltett benne, azt bizonyítja, hogy maga is elhitte a rágalmakat, melyeket az a sajtó terjesztett a szovjet hadseregről, amelynek Szabó Lőrinc is munkatársa volt. „Ég és föld, mint soha még, reng körültem”, írja első, Temirkul Umetolihoz intézett versében. A késői felismerés tragédiát jelentett számára.

Mindennek húsz éve már. A tankok nyomában az évek is elvonultak. Szabó Lőrinc helyett most én küldöm el Frunzéba válogatott verseit egy idős költőnek, aki akkor indult el a világ első békeszerető hadseregével fővárosunk felé, amikor én még nem is léteztem. És mégse mondanám, hogy semmi közünk nem volt egymáshoz. Nem emlékeztem akkor, de talán nem is léteznék ma sem, ha Temirkul Umetoli főhadnagy, a költő nem cseréli fel tollát a géppisztolyra, ha bajtársai nem vállalják a háborút a békés munka helyett, hogy megszabadítsák barátait az ellenségtől és barátaikká tegyék az őket nem ismerőket.

Emlékeinkre mind újabb emlékek rakódnak. Mégsem felejthetjük el — azok se, akik már csak elbeszélésként hallották — az első kézfo-gást, az első baráti szót és azt, hogy „csak a barátság mentheti meg az embereket a háború rémségeitől”, ahogy Szabó Lőrinc mondta. A békeszerető emberek barátsága.

Moszkva, 1964. október—december.

DALOS GYÖRGY

A romantika lényege

A kiváló osztrák marxista költő, eszéista és esztéta műveit a magyar olvasó megtanulta becsülni az utóbbi években. Szakmai közvéleményünk színvonalas szövetségést talált benne az esztétika és a művészetek tudományai terén még meglevő dogmatizmus felszámolásához. Marxista igénye, több művészet területén jártas hatalmas műveltsége és könnyed, mégis magvas eszéstílusa ebben a művében is kedvező oldaláról mutatkozik be.

Céljának aktualitása különösen a német nyelvterületen rendkívüli: elsősorban a polgári német irodalomtudomány, főleg a szellemtörténet még ma is szugesztív hatású romantika-képével óhajt leszámolni. A német szellemtörténet, annak is legreakciósabb, prefasizta ága a német romantika valóságtól menekülő, új középkori hirdető legirracionalistább korszakát dicsőítette, a német mizéria torzította romantikában látva a német szellem magára találásának igazí idejét. Viszont paradox módon, a német szellemtörténet romantika-képével vitázva a marxista irodalomtudományban hosszú ideig uralkodó romantika felfogással is vitázni kell. Ugyanis a nemzetközi marxista irodalom- és művészettudomány a realizmus és antirealizmus örök harcáról szóló tézis jegyében a romantika német szellemtörténeti felfogását lényegében elfogadva az egész művészettörténeti irányzatot reakciós, a valóságot tagadó, antirealista irányzatnak, kétségtelen és letagadhatatlan értékeit pedig bonyolult szofisztikával realistának minősítette. Fischer ábrázolásában, sok vonatkozásban a nemzetközi marxista tudomány utolsó évtizedének vitáiban kialakult nézeteknek megfelelően, a romantika nem a realizmus ellentét-párja, hanem egy nagy történelmi korszak, a polgári társadalom kezdeti időszakának kifejezője, s inkább a klasszicizmus megmerevedett poétikájának ellenlábasa, a korlátok, a túlzott racionalizmus félretolásával s a művészet témalehetőségeinek kitágításával pedig épp a valóság felé tör át, a realizmus előkészítője.

Fischer azonban nemcsak a német romantika-szakirodalmat ismeri. Úgyszólván a teljes nyugati szakirodalom ismeretének birtokában festi meg a romantika kialakulásának folyamatát, majd

meghatározva a fogalom lényegét, a továbbiakban magát a romantikát járja körül, a romantikus életfelfogás és magatartás főbb ismérveit írja le, ugyanazt a lényegét különböző aspektusokból vizsgálva. S ha az eredeti szöveg hiányában látatlanban is kell bizalmat szavaznunk Beck Erzsébet tehetséges, a fischeri esszéstílus szépirodalmi kvalitásait is visszaadni képes fordításának, a cím lerövidítésével aligha járt el helyesen. Az eredeti cím így hangzik: *Ursprung und Wesen der Romantik*, vagyis: *A romantika eredete és lényege*. S a mű több mint egyharmada valóban annak az előtörténetével, eredetével foglalkozik, amit Fischer a romantika lényegének tart. A római birodalom bukásától s a kereszténység kezdetétől a trubadúrokon, a középkor eretnekmozgalmain és misztikáján, az angol nonkonformizmuson, a rózsakereszteseken és a német pietizmuson át jut el Swedenborgig és az angol szentimentalizmusig. Több mint másfél évezred szellemi fejlődésének jelenségei készítik tehát elő azt a romantikát, melyet Fischer nem művészettörténeti stílusirányzatnak, hanem *magatartásnak* tekint. Magatartásnak, mely egy meghatározott történeti helyzetben bontakozik ki teljes gazdagságában, minden színével, melyet azonban hasonló történeti helyzetekben hasonlóan szinte a történelmi szükségszerűséggel kialakult magatartásformák sokasága készít elő. Az igaz, hogy az egyes korszakos stílusirányzatok nem órára és percre meghatározható időpontban adják át helyüket az utánuk jövőknek. Az is igaz, hogy a stílusváltás korszakaiban egy életművön, sőt sokszor egy művön belül is annyira keverednek a régi és új stílus elemei, hogy őket szétválasztani s közülük a dominálót kiemelni szinte lehetetlen feladat. Épp ez tette lehetővé a realizmus-antirealizmus felfogás híveinek, hogy a kései, de néha a virágzó romantika műveit is a korai realizmus alkotásaiként fogják fel. A szentimentalizmust pedig, melyben még a legszigorúbban stílustörténeti felfogás is a romantika valamilyen előkészítőjét látja, még nehezebb határozott cezúrával elkülöníteni a romantikától. De a nehezen megoldható kérdésre aligha lehet megnyugtató feleletnek tekinteni a fi-

scheri felfogást, mely hatalmas, szinte megvesztegető történeti apparátusa ellenére nem tud áttörni a valódi történetiségig, s lényegében megmarad azoknak a tipologizáló elméleteknek a talaján, melyekkel vitáznak. A magatartással oldott romantikát nemcsak hosszú évszázadok rokon magatartásformái készítik elő, hanem részévé lesznek olyan életművek és mozgalmak, melyeket a polgári stílustörténeti iskolának a romantikával rokonszenvező képviselői sem mertek szőröstül-bőröstül a romantika számlájára írni. Van Tieghem preromantika-elmélete is számolt azzal a ténnyel, hogy a francia polgári forradalmat megelőző, tartalmilag és életérzésben a romantikát előkészítő, azzal rokon Rousseau, Herder és a Sturm und Drang mégsem azonos a kifejelett romantikával. A marxista stílustörténeti felfogás számára a preromantika elmélete sem elfogadható, vagy legalábbis erős kritikával kezelendő, de Fischer nézete, mely elsősorban tartalmi, sőt magatartásbeli jegyek alapján az egész vitatott kérdéskomplexumot azzal oldja meg, hogy a romantika kezdetét a XVIII. szd. közepéig visszatalva Rousseau-t, Herdert és a Sturm und Drangot nem pre-, hanem romantikusnak fogja fel, aligha tekinthető megnyugtató megoldásnak. A Rousseau-ig előretolt romantikát, mint magatartásformát valóban semmi sem határolja el *minőségileg*, legfeljebb mennyiségileg a szentimentalizmustól s más reagálási módoktól, melyekben az a közös, hogy az ember konfliktusba kerül korával s közéleti cselekvés helyett magába fordul, saját érzelmeit és szenvedélyeit ápolja. Az ilyen széles értelemben felfogott romantika esetén valóban „Nincs többé egységes stílus, beköszöntött egy ellentmondásokkal telt, sokrétű korszak hajnala...” (137. l.), s Fischer valóban csak a magatartásforma jegyeit vizsgálja, konkrét stíluslemzést nem nyújt, műelemzést is csak a romantikus festészet néhány nagy művén hajt végre. Utolsó egységes stílusnak tehát valószínűleg a klasszicizmust tekinti. A romantika ellenpárjának viszont, megint némi történeti szint adva neki, a klasszikus művészetet tekinti, melynek lényegéül elfogadja Goethe meghatározását. Klasszikus lesz tehát minden életigenlő, társadalmával összhangban élő alkotó, aki egyforma rokonszenvet érez

múlt és jövő iránt, nem bírál, nem tiltakozik. „A klasszikus tehát annak a ritka és futólagos társadalmi helyzetnek megfelelő irányzat, amelyben az új osztály felemelkedése és győzelme összhangban áll a társadalmi szükséglettel, amelyben az osztály szószólói joggal a nagy összesség képviselőinek érzik magukat, és átmeneti nyugalom követi a különféle megrázkódtatásokat, háborúkat és forradalmakat.” Hogy ennek alapján hogy lesz egyaránt klasszikus az a névsor, melyet ez idézettel egy lapon, könyvének 146. lapján felsorol: Homérosz, Aiszhülosz, Vergilius, Shakespeare, Racine, Raffael, Velasquez, Goethe, Schiller, az nem teljesen világos előttem. A felsorolás néhány feltűnő kivételtől eltekintve inkább hasonlít a lukácsi nagyrealizmus örök példatárához. Szintén nem sokban segíti elő a fogalmak tisztázását a realizmusnak a romantikus *magatartással* szemben olyan *módszerként* való felfogása, mely „módszert, önállóan vagy más módszerekkel kombinálva, alkalmazott minden társadalmi rendszerben és minden korszakban mindenféle osztályhoz tartozó író és művész. A romantika nem esztétikai, hanem történelmi kategória”... (143. l.), amiből viszont logikusan következik, hogy a realizmus pedig nem történeti, hanem esztétikai kategória.

Hogy a romantika „kispolgári” lényegének abszolutizálása megint a német romantika némely sajátosságának abszolutizálásából fakadt, arra már Fenyő István is utalt. A romantika zseni- és irónia-elméletének egyoldalú kezelése a kispolgári jelleg hangsúlyozása alapján szintén erősen vitatható. Romantika és polgári nacionalizmus, nemzet- és népfelfogás szoros kapcsolatainak elhanyagolására már szintén utaltak az eddigi kritikák. Ezért igyekeztem első sorban az irodalomelméleti fogalmi apparátus ellentmondásaira rámutatni, mint zavaró, a fischeri romantika-fogalom hasznosságát erősen korlátozó tényezőre. A gazdag tényanyag és az élvezetes előadásmód azonban csaknem felejteti a gondolatmenet ellentmondásait s így Fischer könyve a Gondolat Könyvkiadó Izmusok-sorozatának romantika-kötete megjelenéséig hézagpótló, bár erősen vitatható kézikönyv szerepét fogja betölteni. (Gondolat Könyvkiadó, 1964.)

CSETRI LAJOS

A fiatal nemzedék problémái

Különös könyv.

Műfaja meghatározatlan.

— Regény?

— Főhőse? — az ifjú generáció, amely — a szerző szerint — mindenkor szemben állt az öregekkel, és ez a szembenállás a fejlődés egyik fő mozgatója.

— Cselekménye? — a történelem sodró eseménysora, vagy inkább az ifjú nemzedéknek azok a válságai és nekilendülései, amelyek a sorsdöntő történelmi eseményeket nyomon követték — legalábbis azóta, hogy a manufaktúrális termelés kialakulásával a munkamegosztás az emberi személyiséget egyre jobban szétzúzza, és az ifjak — tudatosan vagy ösztönösen lázadva — személyiségük szabadságáért, a személyiség integritásáért szállnak harcba, bocsátkoznak veszélyes kalandokba, pusztítják a személyes szabadság vélt vagy valós ellenségeit vagy — önmagukat.

— Szerkezete? — nem események egymásutánjából épül, hanem olyan absztrakt fogalmak láncolatából, mint: generáció, szentimentalizmus, nihilizmus, expresszionizmus, elveszett illúziók, elvesztett valóság, vákuum, család, szerelem, munka, szabadság, európai perspektívák stb.

Sodró, lenyűgözően érdekes, nem lehet letenni.

De nem regény.

— Esszégyűjtemény?

A sok elméleti kérdés társadalmi, filozófiai, történelmi, olykor esztétikai megközelítése valami ilyenre utal. A dokumentáló adatok, statisztikák, idézetek tudományos igényt jeleznek. És mindez egy logikus egészet alkot. Mert minden probléma a régebbi s a közelebbi múltból csak azért kerül elő, hogy megvilágítsa a jelent, magyarázatot adjon a ma megértéséhez.

— Társadalomrajz? — Korrajz? — Kór-rajz?

Mindez együtt: korunk legfejlettebb nyugati országainak társadalmi struktúrája is felrajzolódik benne, de csak azért, hogy a fiatal generáció körében mutakozó egészséges és főként kóros tünetek magyarázatát adja. Az ifjúsággal foglalkozik elsősorban.

— Pedagógiai mű tehát?

Az is. Hisz az ifjaknak szól az ifjúságról, okulásul, s hogy valami távlatot rajzoljon a fejlett iparú nyugati országok fiataljainak: konformistáknak, közönyö-

söknek, „halbástark”-oknak, „hipster”-eknek egyaránt.

Tudós, szellemes író, finom ízlésű esztéta szól az olvasóhoz e műben.

A prologusban egyenesen az ifjakhoz fordul. Az ünnepi szónoklat patétikus hangján kezdi: „Tisztelt ifjú választók! Ha látom önöket, akik életrevalók, munkaszeretők, beilleszkednek a társadalomba, akiknek a fejében nincsen nyakatekert ideológia, hanem... megbízható ideálok..., siker, hivatás, saját otthon..., családi boldogság...” De az ellentmondások már itt jelentkeznek, mert a kipontozott helyekre beiktatja a felnőtt nemzedék szavát, s ezzel így alakul a „szónoklat”... nincsen nyakatekert ideológia, hanem... egy lemezjátszó..., megbízható ideálok..., benzingázok..., siker, hivatás, saját otthon..., táskarádió..., családi boldogság..., fűszerezve strip-tease-zel...” És folytatódik a jellemzés: „motoros barbárok, trogloditák, brutálisak, kíméletlenek, nagyvárosi hunok, szabadok... a lelkiismerettől, értelem és cél nélkül.” — „Egyéniségek vagytok! — sorozatban gyártva... jól fejlett izomzat... fejletlen tudat... a jóléti állam termékei.” — „Mj lesz belőletek? — Még nem tudjuk. Talán semmi említésre méltó. Talán a világ vége. Talán az ész győzelme? Vagy pedig...?”

És erre a nyitva hagyott kérdésre igyekszik választ adni egész művével a szerző. A ma s még inkább a holnap megértése végett a múltba nyúl. A mű három nagy fejezetéből az első ezt a címet viseli: „Az 1770—1945 közötti nemzedék.” Azt fejtí ki benne, hogy az apák és fiak között mindig volt összeütközés, de generációk harca csak a kapitalizmus kialakulása óta: „Minél jobban meggyorsul a technika, az ipar, a városi életmód folytán a társadalom előrehaladása, annál világosabban bontakozik ki a nemzedékek közötti különbség. A fiúk lázadása az elavult életformák, gondolatok és előítéletek ellen szorosan összefonódik az osztályok harcával.” (15. l.) Ebből az alapvető megállapításból kiindulva az érzéketlen régi elleni lázadásként fogja fel a szentimentalizmust (Werther-komplexum), Byron nemzedékének féktelen szenvedélyességét, Rimbaud generációjának nihilizmusát s a XX. század izmusait. Ezután a háború utáni nemzedék rajzát adja igen részletesen, mélyreható

elemzést nyújtva pozitív és negatív vonásaikról egyaránt. A „halbstarkok” és „hipsterek” esztelen lázadásainak társadalomellenes cselekedeteinek okát abban látja, hogy a mostani felnőtt nemzedék a háborúk gaztetteivel, vagyonsterző „biztonságos jövőjét” megalapozó kapzsiságával elvesztette minden hitelét fiai előtt; kiüresedett ez az ifjúság, s az elveszett eszmények helyébe nem kapott semmit. És ez csak tetézi azt a folyamatot, amely a kapitalista termelés velejárója, amely a munka differenciálódásával egyre fokozódik: az elidegenülést. Emellett a „szórakoztató nagyipar” (mozi, televízió, rádió) készen adja az uniformizált szórakozást, ami elszóktatja a fiatalokat a gondolkodástól. Ezzel együtt jár a kiüresedés és az unalom, ami olykor esztelen és féktelen tombolásba csap át.

Aggasztó, hogy az unalom nemcsak a henyélő és tehetetlen kispolgárok élménye: a munkásifjaké is, de ez nem a szabad időből ered, mint sok szociológus feltételezi, hanem „... a szétdarabolt munkafolyamatból, az embert ki nem töltő, ki nem elégtítő munkából sarjad ki.” (106. l.)

A mai nyugati fiatalságot valami hüvös tartózkodás is jellemzi, ami tiltakozás a pátosz, a frázis, a képmutatás ellen, vágy az őszinteségre, elhatárolódás az apák világától, az agitáció nagy szavainak, széles gesztusainak világától.

Megmutatja a család, a szerelem válságának jelenségeit, s a diákok és fiatal munkások életstílusát, felfogását is.

A *távlatok* c. harmadik fejezetben a munkáról, a szabadságról elmélkedik érdekesen, nem egy helyen vitatható, de többnyire nagyon megszívlelendő módon. „Az ember a körülményeket, melyek for-

málják, átformalja. Ez a céltudatos aktivitás, az a képesség, hogy a világot megváltoztassa, hogy lényének megfelelővé alakítsa, ez emeli az embert a természet fölé.” (234. l.) Megállapítja, hogy az átlagos ifjak, a többség magatartása az alkalmazkodás. „Am a »dühös fiatalok« maroknyi kisebbsége alkotja azt a magot, amely körül a jövő kristályosodik... A lázadásban a holnap talán döntő szerepet játszó típus érlelődik ki.” (235. l.) Keresi a jövő perspektíváit, és ezek felrajzolásához őszintén feltárja a fiatalság közönyének, unalmának, a „dühöngők” céltalan cselekedeteinek okait.

Hogy a fiatal nemzedék hinni tudjon valamiben, ahhoz az idősebbek világának kell visszanyernie hitelét. — „Az öregek közül sokaknak nehezére eshet, hogy régi formulákat új realitásokon ellenőrizzenek, s ha ezek ellentmondanak egymásnak, akkor ne a realitást töröljék el, hanem a formulát javítsák ki. A fiatalok eddigi bizalmatlansága minden ideológiával szemben talán helyet ad majd új felismeréseknek, amelyek (mint minden tudományban) a régi formulákat részben igazolják, részben módosítják, részben mint téveseket sutba dobják. A fiatal nemzedéknek egy élcsapata újból felfedezi majd a valóságot, s magára vállalja a felelősséget Európa fejlődéséért.” (252. l.)

— Mi lesz belőletek? — ismételhetnének a prológos kérdését. Vagy ne kérdezzünk, hanem reméljük a nagyon alapos elemzést végző szerzővel együtt, hogy ezzé, a felelősséget ilyen széles körben is vállaló generációvá fejlődnek a nyugati országok most még nagyon talajtalan ifjai is? (*Gondolat Könyvkiadó, 1964.*)

OROSZ SÁNDOR

KRÓNIKA

TISZATÁJ - ANKÉTOK

Szerkesztő bizottságunk néhány tagja (Andrássy Lajos, Dér Endre, Papp Lajos, Papp Zoltán) és munkatársa (Leipniker Péter) január első felében Kiskunfélegyháza, Kecskemét, Baja, Szentés városokban Tiszatáj-ankétokon vett részt. E találkozókön olvasóinkkal, munkatársainkkal és „önkéntes propagandistáinkkal” baráti beszélgetések keretében ismertettük terveinket, elképzeléseinket az új formátumú Tiszatáj szerkesztését illetően, és hallgattunk meg sok hasznos észrevételt, tanácsot, kívánságot, amelyek megvalósítása szorosabbra fűzheti eddig is gyümölcsöző kapcsolatainkat. Általános kívánság volt, hogy eddigi állandó rovatainkban, de ezeken kívül is többet foglalkozzunk e tájegység embe-reivel, városainak szellemi, kulturális életével és bővítsük azoknak a témáknak a számát, amelyek az itt élők érdeklődésére leginkább számot tarthatnak. Meggyőződésünk, hogy ezt az igényt — anélkül, hogy le kellene mondanunk az ország más vidékén élők érdeklődésének figyelembevételéről — nem lesz túlságosan nehéz kielégítenünk, s megbeszélgetéseink során számos munkatársunkkal kötöttünk megállapodást, máris remélve, hogy ennek eredményeit következő számainkban üdvözölhetjük. Utunk során mindenütt lelkes támogatókra — vagy legalábbis munkánkat várakozással szemlélőkre — akadtunk, s a legtöbb helyen élénk irodalmi-művészeti klubéletet találtunk. Márciusi számunktól kezdődően szeretnénk ezek tevékenységéről, eredményeiről is beszámolni olvasóinknak, hogy munkájuk népszerűsítéséhez mi is hozzájárulhasunk — Kiskunfélegyházáról most kapott levelünket már ennek jegyében tesszük közzé.

Ankétkörutunkat Békés megyében folytatjuk, bízunk benne, hogy nem kevesebb eredménnyel, s hogy e szerkesztőségi—olvasói találkozókat követik majd a korábban is népszerű író—olvasó találkozók, amelyekben a helyben élő alkotókkal, munkatársainkkal együtt kívánunk közönség elé lépni.

Amikor a munkánkat segítő javaslatokért ez úton is köszönetet mondunk, kérjük olvasóinkat, továbbra is keressenek fel bennünket levelekkel, kérésekkel, tudósításaikkal, hogy kapcsolatunk kölcsönössé váljék.

GYULAI MUNKATÁRSUNK TUDÓSÍTÁSA

A járási könyvtár a kor kívánalmainak és ízlésének megfelelően berendezett helyiségében otthont adott a gyulai képzőművészeknek és barátainak. Az első klubesten Koszta Rozália festőművész tartott előadást Cezanne, Van Gogh és Gauguin festészetéről. A havonként ismétlődő klubestek iránt élénk érdeklődés mutatkozik. A legközelebbi est-bemutató művésze: Picasso.

*

Lassú munkának idő kell — tartja a megnyesett közmondás. Ha nehezen is, de végre elkészült az Erkel Művelődési Otthonban a régen hiányolt értelmiségi klub szépen berendezett helyisége. Most már az értelmiségiek a sor, hogy megtöltsék a termet és az esteket komoly tartalommal.

Peter Karvas: A sebhely című színművét mutatta be Gyulán a Jókai Színház együttese. Miszlay István rendezésében tartalmas előadást kapott a közönség a színház kitűnő prózai gárdájától. Balla Olga, Körösztvös István, a Szegedről átszerződött Mikes Ferenc, továbbá Szentirmay Éva és Szoboszlai Sándor mély érzéssel tolmácsolták a darab komoly mondanivalóját. A díszlet Csányi Árpádot dicséri.

*

A Nemzeti Galéria a Gyulai Erkel Múzeumban állította ki *Aba Novák Vilmos* 43 alkotását. A megnyitót *Gényiné Supka Magdolna* műtörténész tartotta, aki beszédében kiemelte, hogy háromévi szívós, tudományos harccal sikerült legyőzni a kortársak által terjesztett hamis beállításokat, s most megindulhatott *Aba Novák Vilmos* rehabilitációja.

*

A város párt- és tanácsvezetői felhívással fordultak Gyula város intézményeire, amelyben kérték: gyűjtsék össze és dolgozzák fel területük 20 éves fejlődésének tényeit, eredményeit. A 20 év dokumentumaiból — foto- és egyéb emlékeiből — kiállítást rendeznek.

*

Abody Béla, *Az opera fellegrái c. könyv írója* előadást tartott a járási könyvtárban a milánói Scala múltjáról és jelenéről. Előadását a Scala színpadán világhírré emelkedett énekművészek hanglemez-bemutatója egészítette ki.

*

Dr. Némedy Endre, a járási könyvtár igazgatója felszabadulásunk 20 éves megünneplésére a tavasz folyamán — többek között — Tiszatáj-est rendezését is tervezi. Az ünnepély értékét emelni kívánja azzal is, hogy a részt vevő írókról, költőkről életrajzi és munkássági tájékoztatót készíttet. Ezzel is közelebb szeretné hozni a ma íróját a ma olvasójához.

*

Dr. Marik Dénes és dr. Márai György a közelmúltban megírták a sarkadi *Lenin Termelőszövetkezet történetét*, amivel országos első díjat nyertek. Most Marik Dénes gyulai ügyvéd a Magyar Jogászszövetségtől első díjat kapott egy jogbölcseleti munkájáért.

*

A Békés megyei Népújság tehetségkutató novellapályázatának első díját Béla Ottó gyulai újságíró nyerte el *A lányok c.* novellájával.

KISKUNFÉLEGYHÁZI MUNKATÁRSUNK TUDÓSÍTÁSA

Több mint 40 000 lakost számlál az Alföld közepének lomhán elterülő nagy mezővárosa: Kiskunfélegyháza. Évekig úgy tűnt, hogy a város lakóiból kihalt a szebb, igényesebb élet utáni vágy, kihalt a művészetek igénylése. Betemette a lelkeket a por, ami itt mindig a levegőben remeg.

Emlegettük a múltat. Vitáztunk arról, hogy itt született Petrovics István székkálló legény Sándor fia. Pereskedtünk is miatta — a per elveszett, s még jó, hogy ez *Petőfi Sándor* életművének értékéből mit sem vonhat le. Büszkén emlegettük a papsajtós Daru utca *Móra Ferencsi-*

kéjét, szobrot is emeltünk neki de hogy a szobrot kivilágítsuk — ahhoz már évek kellettek. Emlgettük a Tanítóképző egykori híres diákjait: Darvas Józsefet, Konecsni Györgyöt, Babay Józsefet, tudtuk, hogy van Holló Lászlónk, Szántó Piroskánk, Falu Tamásunk, Dr. Mezőssy Károlyunk, de már egy Kossuth-díj kellett ahhoz, hogy Holló László kiállítását megrendezzük.

De a hamu alatt nem aludt ki teljesen a parázs. Élünk a művészeti élet periferiáján és szippantgattunk a friss áramlásokból. Összejöttünk Németh Karcsi tanár barátunk fenyőgerendás padlásszobájában, Bodor Miklós festőművész tenyérnyi műtermében, meg mindenütt, ahol befogadtak bennünket, és vitáztunk, beszélgettünk. Vitáztunk irodalomról, könyvekről, írókról, festőkről, filmekről, jazzről és minden olyan kérdésről, ami a ma emberét érdekli.

Közben rájöttünk arra is, hogy most is élnek közöttünk olycnok, akikben lobog a közlés iránti vágy — alkotnak, írnak. Megindult valami derengés.

Érdekes kísérlet volt májusban a megyei költők irodalmi estje. Kiváncsiak voltunk, hogy egymásra találnak-e az alkotók és a közönség. A kísérlet várakozáson felül sikerült. Csak azért voltak ötszázan az esten, mert többen nem fértek be a terembe. Pedig a résztvevők között csak két ismertebb név volt: Goór Imre és Hatvani Dániel. A többiek: Falu Tibor, Hernády Gyula, Jóba Tibor, Madarász László csak nagyon szűk körben ismertek.

Azután néhány tiszta gondolkodású lelkes fiatal elhatározta, hogy irodalmi kávéházat alakít. Sok nehézség után ez is megvalósult. A szeptember 27-i megnyitón a Virág cukrászda is kicsinek bizonyult. Sokan eljöttek, de még többen kinnmaradtak.

Azóta új otthont kapott az irodalmi kávéház. A szakmaközi bizottság székházának barátságosan berendezett klubhelyiségeiben talált végleges befogadásra.

A cél: minél több embert megismertetni az alkotással, a széppel, és ezt olyan kötetlen formában tálalni, hogy senkit se riasszon vissza. Az eltelt négy hónap azt bizonyítja, hogy csirázik az elvetett mag.

Bemutakoztak a félegyházi költők: Bodnár András, Falu Tibor, László István, Papp Gáspár, Tóth György. Felejtethetlen estét szerzett a hallgatóknak Csoóri Sándor; vártuk Papp Lajost — közbejött betegsége miatt, sajnos, hiába.

Készülünk a „Tiszatáj” szerzőivel való találkozásra, februárban jön Szécsi Margit és Nagy László, márciusban Jancsó Adrienn, áprilisban a Balázs Bélások.

Egyre bővül a kör. A közönség heterogén, vannak köztük tanárok, esztergályosok, orvosok, egyetemisták, ápolónők, bolti eladók, alkotók és alkotásra vágyók, idősek és fiatalok.

De egyben közösek. Szenvedélyesen érdekli őket az irodalom, film, zene, képzőművészet. Meríteni akarnak a jobból, a szebből.

Ők már tudják, nem az számít, hogy hol élünk, hanem az: hogyan. Így alakul a jelen. Irodalmi Kávéház. Amire évekkkel ezelőtt gondolni sem mertünk, az ma valóság.

A jövő előttünk van. Ismeretlen. Tele sejtésekkel, a kezdet okozta nehézségekkel. De ha ebből a magból fog kieredni, akkor biztató lesz. Nagyon akarunk ebben bizni.

Czinke Ferenc rajza

